

NATIONAL URBAN DEVELOPMENT STRATEGY 2017

राष्ट्रिय सहरी विकास रणनीति

PART A MAIN DOCUMENT

PART B DETAILED DOCUMENT

PART C ANNEX (Digital Copy)

National Urban Development Strategy (NUDS), 2017

Part A Main Document

Approved by **Cabinet, Economic and Infrastructure Committee** on 22nd Jan, 2017

**Government of Nepal, Ministry of Urban Development
Urban Development and Physical Planning Division**

Ministry of Urban Development (MoUD), 2017

Disclaimer:

All effort has been made to refer to the copyright holders of images and contents. Materials of this publication, except for photographs, may be reproduced without authorization, with indication of the source.

Cover page credits:

Design: Pragya Pradhan, Barsha Chitrakar

Map: Arun Poudyal

Images (from top right): MWSDB, 2014; Keshav R. Bista, 2014; ekantipur, 2011; Mahendra Subba, 2013; Lumanti, 2013; Gham Power, 2014.

The Prime Minister

**KATHMANDU
NEPAL**

Foreword

Nepal is urbanizing at a faster pace and this transformation is irreversible. However, in the absence of coordinated planning and investment in urban sector, there is need to upscale the level of innovation, impact and outcomes. The reflection is pronounced in sprawled urban form, haphazard land use with environment degradation, congestion, deficit in water supply and other basic services.

With six decades of planning experience, it is a high time to exercise coordinated, integrated, focused and strategic investments that promote harmonized development to fulfill our urban intentions. The preparation of National Urban Development Strategy - NUDS is significant in this direction.

The implementation of NUDS is a stepping stone and I believe that it will guide all the stakeholders related to urban development for a coordinated inter-sectoral approach, with an aim of achieving a modern country that is equitable, prosperous and just.

Rt. Honorable Pushpa Kamal Dahal 'Prachanda'
Prime Minister

Ref.No.:

Foreword

As the world is entering the era of rapid urbanization, where more than half of the world population is living in the cities, Nepal cannot escape from this phenomenon. With nearly 50% of its population now living in the urban areas and formation of new municipalities, Nepal has reached at a critical point to provide access to basic infrastructure services and guide its urban development through a holistic approach. Accepting the fact that the future of the nation relies in its urban development, the Ministry of Urban Development (MoUD) has rightly formulated National Urban Development Strategy (NUDS) to lead the process of urbanization by integrating actions of important urban sectors through strategies that will help in shaping the future of the urban areas.

With the vision for next 15 years, NUDS has envisaged integrated urban development efforts. I believe that NUDS will be fundamental in paving the way for MoUD and its related agencies to thrust development of the urban areas. Similarly, it will be vital in guiding inter-sectoral and inter-ministerial collaborations for coordinated approach to transform words into action.

Lastly, I would like to thank the team at MoUD, national agencies and consultants, institutions, and individuals, who were involved directly and/or indirectly for the preparation of NUDS, with a belief that this collaboration will continue during implementation of this document.

A handwritten signature in black ink, reading 'Arjun Narasingha K C'.

Honorable Arjun Narsingha KC
Minister, Ministry of Urban Development

Hon'ble Mithu Malla
State Minister
Ministry of Urban Development
Singhadurbar, Kathmandu

Government of Nepal

Phone: 01-4211792 (Office)
01-4782884 (Res.)
Web: www.moud.gov.np

Ref.No.:

Foreword

Nepal is facing rapid urbanization growth with nearly half of its population already residing in the urban areas. The growth has led to increased demand for efficient infrastructures, well-structured urban system and strong economy. In light of these issues, National Urban Development Strategy (NUDS) has been prepared to portray the current urban conditions, to propose intended future milestones and outline strategies and activities incorporating concerned agencies and stakeholders.

NUDS provides clear pictures of existing urban situation and proposes intended urban system in the next fifteen years considering the ramifications brought upon by changes in urban landscape, institutional setup and federal system. I hope that NUDS will fulfill the existing necessity of a systematic approach for urban development and create an urban framework for the next 15 years.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Mithu'.

Honorable Mithu Malla
State Minister, Ministry of Urban Development

Government of Nepal
MINISTRY OF URBAN DEVELOPMENT

Phone : { 4211693
4211883
4211673
Fax : 977-1-4211873

Ref. No.:-

Singhadurbar,
Kathmandu, Nepal

Foreword

Since the past three decades, Nepal is encountering rapid pace of urbanization. The current level of urbanization is around 40 percent, which is projected to grow with declaration of new municipalities and migration as two major factors. In contrary to the increase in urban population and contribution of the urban sector to national GDP, data show inadequate effort and investment in urban development sector. Realizing the need for a strategic approach towards urban development, Ministry of Urban Development has prepared National Urban Development Strategy (NUDS) that addresses critical issues related to urban development sectors such as system, infrastructure, environment and economy. NUDS also deals with mechanisms vital in realizing the desirable condition of the four development sectors, namely investment, finance, governance and land management.

With a vision of balanced and prosperous national urban system, it provides desirable conditions and strategies for its realization in next 15 years. I am sure that NUDS will be a fundamental document that guides urban development endeavors and will create desirable national and sub-national urban systems.

NUDS has been prepared through rigorous process of workshops, meetings and consultations with various stakeholders, experts and consultants. The inception of NUDS began in 2013. However, considering the changes in urban landscape and introduction of federal system in the country, NUDS has been revised to incorporate necessary changes in strategies. Hence, I would like to express my gratitude to the team at MoUD, consultants, institutions, and individuals, who have contributed directly or indirectly in the preparation process and revision of NUDS, and I hope the cooperation will sustain during its implementation in the future.

Deependra Nath Sharma

Secretary, Ministry of Urban Development

Government of Nepal
MINISTRY OF URBAN DEVELOPMENT

Phone : { 4211693
4211883
4211673
Fax : 977-1-4211873

Ref. No.:-

Singhadurbar,
Kathmandu, Nepal

Acknowledgement

It is with utmost pleasure and delight that I, on the behalf of MoUD, take this opportunity to present National Urban Development Strategy (NUDS), 2017. I feel great joy that the hard work and perseverance of the ministry, the working groups and steering committee members and all the individuals involved have finally led to the fruitful completion of this document.

National Urban Development Strategy (NUDS) has been prepared in line with National Urban Policy (NUP), 2007, the Sustainable Development Goals (SDGs) and the New Urban Agenda, to address the critical issues and challenges of urbanization and unleash the potential it holds in driving forward the national development. While NUP has provided guidance for urban development, NUDS has been shaped realizing the need of strategic direction that will guide the urban development process in the country. As such, it provides strategies for urban development for the next fifteen years by covering various sectors of urban areas such as infrastructure, environment, system, finance, economy, investment, land and governance.

The inception of National Urban Development Strategy (NUDS) began in 2013 with a clear vision to create balanced and prosperous national urban system. It has been prepared by a systematic process through various thematic workshops, meetings and consultations with different experts and stakeholders. Although the draft report was prepared in 2015, the urban scene of the country went through major changes during the finalization phase of NUDS. Keeping the changed urban landscape and institutional setup in view, NUDS has thus been revised to accord necessary changes and ramifications in the urban development sector.

The revision process has assessed updated data, information and strategies, and has also duly incorporated feedbacks and comments received from different ministries and National Planning Commission (NPC). I, on the behalf of MoUD, would like to express my utmost gratitude to Mr. Tanka Mani Sharma, Secretary, OPMCM; Mr. Deependra Nath Sharma, Secretary, MoUD; Mr. Kedar Bahadur Adhikari, Secretary, MoFALD; Mr. Chandra Kumar Ghimire, Member Secretary, NPC; Mr. Baikuntha Aryal, Joint Secretary, MoF; Dr. Ramesh Prasad Singh, Joint Secretary, MoUD; Mr. Shiva Hari Sharma, Director General, DUDBC; Mr. Padam Kumar Mainalee, DDG, DUDBC and Mr. Mani Ram Singh Mahat, Executive Director, TDF. My deepest appreciation goes to Dr. Mahendra Subba, former Joint Secretary, MoUD, who has led the revision process.

I would also like to thank the team at MoUD, working group and steering committee members, institutions, development partners and individuals who have contributed in the formation of the draft document. My sincere thanks goes to Dr. Pitamber Sharma who as the Team Leader of the consulting team was instrumental in providing valuable guidance in NUDS preparation. My humble gratitude goes to Mr. Arjun Kumar Karki, Secretary and Mr. Kishore Thapa, former Secretary, for their guidance in the formulation of NUDS during their tenure at MoUD. My gratitude also goes to Dr. Mahendra Subba for his continuous support and guidance starting from the inception of this document to its revision and finalization. My due appreciation goes to the team at UDPPD for keeping up with the revision and approval process. I would like to thank Ms. Ramita Shrestha, SDE, UDPPD, who has contributed in the cabinet approval process and revision of NUDS. I would also like to thank Ms. Barsha Chitrakar who has been involved in the revision and finalization of the document.

Lastly, I would like to thank all the personnel, agencies and individuals involved whose concerted efforts have shaped this document. And I hope that NUDS will bring out the catalytic effects and positive outcomes as intended in the urban development sector of the country.

Er. Shambhu KC

Joint Secretary

Urban Development and Physical Planning Division, Ministry of Urban Development

Coordinator, NUDS Secretariat

ABBREVIATIONS

ADB	Asian Development Bank
AIB	Asian Infrastructure Investment Bank
CBO	Community Based Organisation
CBS	Central Bureau of Statistics
CCTV	Closed-Circuit TeleVision
CEOs	Chief Executive Officers
CRV	Control Room Vehicle
DDC	District Development Committee
DoLIDAR	Department of Local Infrastructure Development and Agricultural Roads
DoR	Department of Roads
DoTM	Department of Transport Management
DRMP	Disaster Risk Management Plan
DUDBC	Department of Urban Development and Building Construction
DWSS	Department of Water Supply and Sewerage
EIA	Environmental Impact Assessment
ENPHO	Environment and Public Health Organization
EWS	Economically Weak Strata
FAO	Food and Agriculture Organization
FAR	Floor Area Ratio
FNCCI	Federation of Nepalese Chambers of Commerce and Industries
GDP	Gross Domestic Product
GESI	Gender Equity and Social Inclusion
HH	Household
IAP	Integrated Action Plans
IEE	Initial Environmental Examination
IGFT	Inter Governmental Fiscal Transfer
IPT	Integrated Property Taxation
IUDP	Integrated Urban Development Project
Km	Kilometer
KSUTP	Kathmandu Sustainable Urban Transport Project
KUKL	Kathmandu Upatyaka Khanepani Limited
KVDA	Kathmandu Valley Development Authority
KVWSMB	Kavre Valley Water Supply Management Board
KWh	Kilo Watt Hour
LBFC	Local Body Fiscal Commission
LDTA	Local Development Training Academy
LED	Local Economic Development
LGCDP	Local Governance and Community Development Programme
LIS	Land Information System
lpcd	Litres per capita per day
LQ	Locational Quotient
LRN	Local Road Network
LRT	Light Rail Transit
LSGA	Local Self Governance Act
MCPM	Minimum Conditions and Performance Measures
MLD	Million Liters per Day
MoA	Ministry of Agriculture
MoCPA	Ministry of Cooperatives and Poverty Alleviation
MoCTCA	Ministry of Culture, Tourism and Civil Aviation
MoE	Ministry of Energy

MoF	Ministry of Finance
MoFALD	Ministry of Federal Affairs and Local Development
MoFSC	Ministry of Forest and Soil Conservation
MoHP	Ministry of Health and Population
MoI	Ministry of Industry
MoLRM	Ministry of Land Reforms and Management
MoPIT	Ministry of Physical Infrastructure and Transport
MoST	Ministry of Science and Technology
MoUD	Ministry of Urban Development
MoWSS	Ministry of Water Supply and Sanitation
MoYS	Ministry of Youth and Sports
MRT	Mass Rapid Transit
NBC	National Building Code
NDWQS	National Drinking Water Quality Standards
NEA	Nepal Electricity Authority
NLFS	Nepal Labour Force Survey
NLSS	Nepal Living Standard Survey
NMT	Non Motorised Transport
NPC	National Planning Commission
NPHC	National Population and Housing Census
NPR	Nepalese Rupees
NRB	Nepal Rastra Bank
NUDS	National Urban Development Strategy
NUP	National Urban Policy
NWSC	Nepal Water Supply Corporation
ODB	Other District Born
OPMCM	Office of the Prime Minister and Council of Ministers
OSR	Own Source Revenues
PCC	Per Capita Consumption
PID	Project Implementation Directorate
Pph	Person per hectare
PPP	Public Private Partnership
SEZ	Special Economic Zones
SRN	Strategic Road Network
STIUEIP	Secondary Towns Integrated Urban Environmental Improvement Project
STWSSSP	Small Towns Water Supply and Sanitation Sector Project
SWM	Solid Waste Management
SWMTSC	Solid Waste Management Technical Support Center
TDC	Town Development Committee
TDF	Town Development Fund
TLO	Tole Lane Organization
UDPPD	Urban Development and Physical Planning Division
UEIP	Urban and Environmental Improvement Project
UEMG	Urban Environment Management Guideline
UGDP	Urban Governance and Development Program
UICI	Urban Infrastructure Condition Index
UNDP	United Nations Development Programme
USD	United States Dollar
VDC	Village Development Committee
WB	World Bank
WCF	Ward Citizen Forum
WHO	World Health Organization

CONTENTS

Foreword

Acknowledgement

Abbreviations

Chapter 1 Introduction	1
1.1 Urbanization Trends	1
1.2 Planning and Policy Context	1
1.3 NUDS: Rationale and Objectives	1
1.3.1 Rationale	1
1.3.2 Objectives	2
1.4 Methodology	2
Chapter 2 Existing Urban Development Conditions	3
Chapter 3 Intended Urban System and Milestones	5
3.1 Guiding Principles	5
3.1.1 Sustainability	5
3.1.2 Inclusivity	5
3.1.3 Resilience	5
3.1.4 Green	5
3.1.5 Efficient	5
3.2 Intended National and Sub-National Urban Systems	5
3.2.1 Defining Urban Areas	6
3.2.2 Federalization and Sub-National (Provincial and Regional) Urban system	6
3.2.3 Division of Relevant Urban Development Authorities in State Structure	6
3.3 Milestones for Urban Development Sector	7
3.4 Investment Requirements for Urban Infrastructures	7
3.4.1 Desired Level of Urban Infrastructure	7
3.4.2 Funding Requirement (Existing State)	7
3.4.3 Funding Requirement (Including Future Requirement)	8
3.4.4 Sources of Funding	8
3.4.5 Justification of Investment on Urban Infrastructure	8

Chapter 4 Urban Development Strategies and Activities	11
4.1 Urban System	13
4.2 Urban Infrastructures	14
4.2.1 Water Supply and Sanitation	16
4.2.2 Solid Waste Management	17
4.2.3 Transportation	18
4.2.4 Housing	19
4.2.5 Energy	19
4.3 Urban Environment	20
4.3.1 Urban Safety and Resilience	20
4.3.2 Urban Land, Air, Visual and Water Pollution	21
4.3.3 Urban Agriculture	22
4.3.4 Urban Forest	22
4.3.5 Urban Facilities and Amenities: Open Spaces	22
4.3.6 Urban Art, Architecture and Culture	23
4.3.7 Community Organization and Youth	23
4.3.8 Urban Security	24
4.3.9 Urban Health	24
4.4 Urban Economy	24
4.5 Urban Investment	25
4.6 Urban Finance	26
4.7 Urban Governance	27
4.8 Urban Land Management	29
4.9 Master Framework: National Urban Development Strategy	31

NUDS Approval Process

List of Contributors

Chapter 1 Introduction

1.1 Urbanization Trends

The level of urbanization¹ in Nepal remains low but the pace of urbanization has remained faster and is likely to remain so in the future. Only 17.1% of Nepal's population resided in 58 designated urban areas according to the 2011 census. However, with the addition of 159 municipalities in 2014/15, 40% of Nepal's population reside in 217 designated urban areas. There have been fluctuations in inter-censal urban growth rates. Although the growth rate in the inter-censal decade was 3.43%, the average annual growth between 1981-2011 has remained at a high rate of 5.3%. Urban rural growth differential in 2011 was 2.4%.

Kathmandu valley is the hub of Nepal's urbanization. Over half of Nepal's urban population reside in the hills and the rest in the Tarai. Physiographic and connectivity characteristics are important determinants of urbanization which result wide variation in the regional levels of urbanization. The level of urbanization in the Kathmandu valley (three districts) and Pokhara valley (Kaski district) comes to 96.97% and 79.52% respectively, while it is only 18.28% for the rest of the hills. Similarly, inner Tarai valleys² have a level of urbanization of 41.97% compared to 38.94% for the rest of the Tarai.

Urbanization picture is dominated by few large and medium cities. Kathmandu is the only city with over a million people. In terms of size class of urban centres, 14 urban centres (4 in the hills, 10 in the Tarai) in 58 municipalities, and 2 urban centres (in the hills) in the added 159 municipalities with over 100,000 population have 31.24% of Nepal's urban population. The rest 68.76% inhabit in 201 municipalities. This distribution reveals an urban hierarchy that is truncated towards the lower end notwithstanding the fact that urban boundaries are notorious both for including large rural tracts on the one hand, and ignoring urban sprawl beyond municipal boundaries, on the other.

1.2 Planning and Policy Context

Urbanization and urban development is influenced and oriented by key policies of the state in sectors such as transport, agriculture, tourism, industry etc in addition to the policy pursued in the urban sector. A brief review of the

extant policies such as National Transport Policy 2001, National Agricultural Policy 2004, National Urban Policy 2007, Industrial Policy 2011, Tourism Policy 2008 and National Land Use Policy 2012 provides the context for the national urban development strategy (See details in Part B).

1.3 NUDS: Rationale & Objectives

1.3.1 Rationale

The economic, spatial and mobility trends in Nepal point towards the inevitability of increased urbanization and urban growth in favored locations and regions. While urbanization and urban growth appear inevitable, urban areas are beset with a host of critical issues related to urban development, management and institutions. Both national/sub-national and urban/municipal perspectives need to be brought to bear in dealing with urbanization and urban growth issues. The urban challenges that face Nepal provide the rationale for the National Urban Development Strategy (NUDS):

- The system and hierarchy of urban areas is unbalanced both in population and resource terms. The spatial framework for urban development from a national and regional perspective is not sufficiently articulated in the infrastructure and resource development context.
- Urban development is manifest through unplanned informal urban growth and urban sprawl.
- There are wide deficits in basic urban infrastructure (roads, water supply, sewage & drainage, solid waste, energy, urban open space, basic physical amenities, housing etc) and quality benchmarking.
- Urban environmental concerns are growing to critical levels due to air, land, noise pollution; urban transport issues, high fossil fuel consumption, land use incompatibility, public space encroachment and growth of squatter settlements, disregard for cultural heritage and aesthetics, and environmental risk mitigation and disaster resilience.
- Non-farm employment opportunities remain constrained in the rural sector while they are expanding in and around the vicinity of urban areas. There is a growing concern regarding urban employment generation and local economic development strategies.

Note: Chapter 1 of Part B includes tables, maps and details of this chapter.

¹ Level of Urbanization is the ratio of urban population to the total population of that region.

² Inner Tarai includes districts of Udaypur, Sindhuli, Makwanpur, Chitwan, Dang and Surkhet.

- Anticipated and rising poverty in urban areas as migration gathers momentum aggravating the problem of housing and infrastructure to cater to this population.
- Weak institutional and legal framework and institutional and human resource capability for urban planning and management.
- Precarious urban finance and revenue base and capability to mobilize resources in existing urban areas, and wide gap between urban investment needs, sources of financing and capability for implementation. Lack of coordinated national, regional, municipal urban investment vision and plan.
- Poor urban data base and monitoring of urban developments.

NUDS is expected to:

- Enhance the national urban policy vision and facilitate periodic review and appropriate changes.
- Provide strategic directions for the Ministry of Urban Development.
- Define the scope of urbanization and urban development and to that extent indicate the areas that logically come under the ambit of the Ministry.
- Inform and facilitate sectoral activities of other agencies of the government that bear on urban development including inter alia transport, agriculture, industry, trade, education and health, environment, water and sanitation services, culture, tourism and local development.

With the Constitution of Nepal promulgated in 2015, Nepal is poised to move towards a federal system of governance which will have significant implications for urban growth and development. NUDS can be a guide to orient provincial and regional urban development processes and associated investment decisions in the new federal structure of governance.

1.3.2 Objectives

- (a) Develop and elaborate the medium/long term strategic vision of a desirable and realistic national/sub-national urban system based on existing trends and resource potentialities, and proposed strategic initiatives.
- (b) Establish benchmarks and standards for urban infrastructure, urban environment, urban planning and management, and urban governance.
- (c) Identify key issues and prioritized initiatives and investment (projects) required with regard to:
 - Urban infrastructure
 - Urban environment
 - Realizing comparative advantages based on resource potentials

(d) Identify key issues with respect to investments for urban development and strategies to augment urban financing and implementation.

(e) Suggest institutional framework and legal instruments to facilitate implementation and monitoring of National Urban Policy (NUP) and national urban development strategies.

(f) Suggest new approaches to urbanization and urban development in light of existing and emerging challenges of sustainability, increased resiliency and mitigation and adaptation to the effects of climate change.

1.4 Methodology

The NUDS is an outcome of an interactive, participatory process that sought to combine both the knowledge acquired through the thematic consultants, and opinion and suggestions from MoUD, other sectoral ministries-agencies, civil societies including academic institutions as well as aspirations of policy makers, political leadership and above all, citizens. A series of thematic workshops were organized to review current conditions, policy and programme initiatives, and critical issues that need to be addressed with respect to the theme. Chapter Two draws mainly from the outcome of these workshops. Similarly, urban development strategies were formulated through an intensive participatory workshop focusing on key issues, strategies to address the issues, and key activities that form part of the strategies. The effort has been to encourage and facilitate the ownership of the urban development strategy by concerned stakeholders. A series of regional and national workshops were planned as the document goes through the government approval process. Overall policy guidance was provided by the Steering Committee formed within the Ministry under the convenership of the Secretary of MoUD. The Steering Committee also facilitated inter-ministry and interagency coordination in the strategy preparation process. The Working Group serving as the advisory body to the Urban Development and Physical Planning Division (UDPPD) was headed by the Joint Secretary of the Ministry. The UDPPD is the main division within the Ministry that is entrusted with the task of NUDS preparation. The UDPPD is further supported by the technical secretariat—created within the Division. The Working Group comprised of the officials from the thematic sections of the MoUD and other agencies.

The thematic consultants were guided and coordinated by the Team Leader—who in turn was liaised and coordinated by the Joint Secretary of UDPP Division.

Chapter 2 Existing Urban Development Conditions

Municipalities in Nepal are de facto urban areas. The municipal database is poor and a system of regular data update and monitoring is yet to be institutionalized. Current urban conditions are reflected through available basic data on urban infrastructure, environment, economy, governance, finance and investment. Attempts have been made to give a sense of these conditions for selected municipalities representative of Nepal's ecological regions by population size categories. This admittedly provides only a partial picture of the conditions in Nepal's urban areas but raises a number of pertinent issues with respect to urban development.

The nature and characteristics of urban land, urban densities, urban form, urban infrastructure, urban environment, urban economy, urban investment and finance, and urban governance provide a background to urban conditions in Nepal (See details in Part B).

The existing urban conditions are reflected through available basic data on urban infrastructure, environment, economy, governance, finance and investment and through analysis of current nature and characteristics of urban land, densities and form. Land fragmentation, unregulated urban land market, faulted land acquisition and compensation and incomprehensive zoning regulations characterize the current urban land. The present ward density of municipalities is distributed in a wide range with 362.4 ppha as highest in Kathmandu and 2.57 ppha as lowest in Kamalamai municipality. Further, it is observed that the density increases with the population size of municipality. The evolving urban form is becoming increasingly disorganized, mixed with incompatible land uses, declining level of amenities and neighborhood environment.

Deficiency of urban infrastructures is highlighted by the situation of water supply, sanitation, solid waste management, housing, transport and energy. Ecological disparity is evident in case of access to piped water supply. Only 32.9% of households have access to piped water supply in urban Tarai as compared to 81.2% of households in urban hill. However, quality and quantity of drinking water is insufficient in all urban regions. In order, to improve the situation of water supply and sanitation by 2017AD, per capita expenditure of NRs 3500 is required, amounting to 75 billion per annum annually. The condition of sanitation system and solid waste management are also critical. Only 56.1% of urban households have access to sanitation system with 88.2% households having access to toilets. Likewise, out of 58 municipalities, only 6 have sanitary landfill sites and only 5 practice controlled waste dumping. Increasing squatter settlements and lack of affordable housing is the major concern for urban housing sector, which is evident in the

growing percentage of squatter settlements in urban areas.

Inadequate and inefficient transport infrastructure is the key concern of urban transport. The average road density of urban areas is 3.26 km/sq km, which is quite low and relatively low road coverage show the rural extent of most municipalities. The present condition of national energy crisis is apparent and exaggerated in the urban area. The demand of electricity is the highest in urban and industrial corridors, with annual rate of increment of 9%. However, the rate of production cannot meet the bulk electricity demand of urban areas. In the process of determining the infrastructural status of various municipalities, Urban Infrastructure Condition Index (UICI) has been formulated and computed for 58 municipalities. UICI provides a tool for comparison of infrastructural condition of municipalities. Kathmandu Metropolitan city has the highest value of UICI whereas Gulariya stands at the bottom of the index list.

Analysis of urban environmental condition also highlights the critical condition of urban areas in terms of physical, natural and social environment. This includes issues related with safety and resilience, air pollution, water pollution, land pollution, urban agriculture, urban forest, open spaces, urban art and community organizations. The existing Urban Environment Management Guidelines can be a strong document to address environment issues in urban areas, but like any other documents it falls short in implementation. The municipalities lack institutional capacity, proper planning and funding mechanisms to manage urban environment that includes coping with disasters, providing safety and security, enhancing socio-cultural aspects like preservation of open spaces, etc. Rapid depletion of open spaces in urban areas is a key indicator. The proportion of open space in major municipalities shows a bleak picture with only 0.48% in Kathmandu and 0.06% in Lalitpur.

Urban areas are regarded as the engines of growth and economy. Its contribution in the national GDP is quite significant. The GDP data by CBS shows urban GDP made up 33.1% of national GDP (according to a report published by NPC and UNDP in 2014) and 30% comes from the VDCs at proximity to or served by the urban centers. Therefore, it provides stronger justification to invest in economic development of urban areas that helps in generating wealth and employment opportunities and boost its GDP growth rate. In order to meet the infrastructural deficit in 58 municipalities, staggering NRs 372.94 billion investment is estimated, while for 159 new municipalities NRs 918 billion is estimated. The amount is calculated based on existing and desirable state of municipalities.

In the present context, the revenue base of the municipalities

Note: Chapter 2 of Part B includes tables, maps, figures and details of this chapter.

is also very weak and revenue potential has not been fully mobilized. Own source revenue of the municipality in average accounts to only 30% of the total revenue and nearly 70% of municipal revenue is accrued from grants.

Apart from infrastructure, environmental, investment and financial conditions, issue of governance in municipalities is also vital. The current arrangement has put urban planning and infrastructure development under one umbrella (MoUD), while urban governance and administration in another (MoFALD). Fragmented institutional arrangement, uncoordinated mechanisms between MoFALD and MoUD and lack of technical expertise and capacity are the major issues of concern of urban governance.

Regarding the existing national and sub-national urban system, two relatively integrated systems can be observed in the centre and in the east based on flow of goods and services. However, the urban system in the mid and far west is fragmented with relatively weak links with their hinterlands.

Chapter 3 Intended Urban System and Milestones

3.1 Guiding Principles

The conditions in Nepal's urban areas presented in Chapter 2 reveal a concern with basic conditions of infrastructure, environment, economy and finance of municipalities. These conditions fail to convey the qualitative aspects of urban life and living. National Urban Development Strategy should necessarily be guided by the need to improve current physical conditions, but more than that it has to articulate a qualitative vision of urbanization and urban development for the future so that cities and towns also reflect the highest values of a society.

The five underlying and interconnected guiding principles for the National Urban Development Strategy are:

3.1.1 Sustainability: The strategies outlined should seek to promote environment, social and economic sustainability of urban development. This means that urban development initiatives should be environmentally sustainable, i.e, should not have negative externalities and should not over-stretch the capacity of the environment to sustain itself. Social sustainability refers to the nurturing and development of social capital which minimizes alienation and contributes to vibrant social life in the city. Economic sustainability refers to the promotion of environment friendly economic activities that can be sustained with minimal support from outside.

3.1.2 Inclusivity: Cities have to be socially inclusive both in terms of ethnicity/caste and gender, and in terms of economic class. Inclusion should be reflected in the space the city provides for the nurturing and celebration of social and cultural diversity and the sensitivity particularly to disadvantaged and marginalized, and minority groups, and the poor and the youth in general. Inclusivity promotes social justice and contributes to equity and balanced development. The increasing poverty trend in urban areas means that cities also need to be pro-poor in terms of attending to the needs of the poor and addressing their basic concerns of education, health, housing, livelihood and transportation.

3.1.3 Resilience: Resilience refers to both physical and social resilience so that cities are safer and adaptable to changes, both environmental and economic. The major focus of the strategy should be on physical, social, economical and institutional resiliency that is pivotal for mitigating short or long term vulnerability resulting from disaster or the regional/global impacts of climate change. Planning and urban development should enhance capacity to cope with different types of hazards and absorb shocks and risks.

3.1.4 Green: Strategies for urban development should be guided by three key considerations, namely, keeping the city green, cool, and wet. The thrust should be in saving, protecting, promoting greenery – green parks, green open spaces, urban agriculture, forestry and so forth. Cities should promote land use, technology and material that would contribute to low carbon emission, increase the use of alternative energy, reduce the effects of urban heat islands and lower ambient temperatures. Similarly cities should promote and protect clean water bodies – ponds, wells, rivers, canals that contribute to blue convection and survival of aquatic life, and urban biodiversity and contribute to recharge ground water.

3.1.5 Efficient: A sustainable, inclusive, resilient and green city can only be one that is efficient, well governed and effectively managed. National urban development strategy should therefore be guided by three basic concerns of governance: enhanced capability and technical competence of local bodies, institutionalization of a system of transparency and accountability in the urban planning and development process, and a citizen oriented delivery of services and development outcomes.

3.2 Intended National and Sub-National Urban System

Achieving a balanced and prosperous national and sub-national (provincial and regional) urban system should be the long term vision for Nepal. This implies (i) strengthening the sub-national (provincial and regional) and national hierarchy of urban centres based upon the regional potential of population and the mobilization of resources, and (ii) investment in the provision and quality of infrastructure and services in consonance with resource potentialities. A balanced and integrated national and sub-national (provincial and regional) urban system would contribute to:

- Diversification and specialization of the provincial and regional economy in terms of production and employment opportunities.
- Effective and efficient distribution of social and economic infrastructure, services and human resources.
- Effective articulation of political, community, civil society organizations with respect to their economic, social, cultural and environmental aspirations and the quality of urban living.
- Strengthened production-distribution-consumption linkages between urban and rural areas.

Addressing the gaps in the hierarchy of provincial and regional urban systems, and strengthening provincial and regional flow of goods and services through the realization of the resource

Note: The sub-national system refers to the provincial and regional urban system.

advantages of the hinterland would be the major tasks in working towards a balanced national urban system.

A tentative projection of population in the hierarchy of economic centres for the medium and long term shows that while the regional urban systems in the east and the centre will remain dominant, the urban system in the mid and far west will be more established and regionally integrated.

The focus would be on

- (i) strengthening the functional base of major economic centres,
- (ii) improved infrastructural linkages with the regional and provincial hinterland,
- (iii) provincial and regional resource mobilization and facilitation for the growth of small towns.

This will help achieve the goal of a balanced and integrated national urban system.

3.2.1 Defining Urban Areas

A major conceptual and operational problem is with respect to the definition of urban areas. The criteria taken for urban or municipal designation do not take into account the more relevant functional characteristics such as density, contiguity, occupational structure. It has become imperative to establish a system (such as the proposed Census Towns) where market centres and small towns are monitored and an objective basis

for upgrading settlements to municipal status is institutionalized.

3.2.2 Federalization and Sub-National (Provincial and Regional) Urban System

The federal restructuring of the country will have implications for the national and sub-national (provincial and regional) urban system for basically three reasons: first, the urban centres designated to be provincial capitals will attract priority investments in infrastructure and urban development in general. The political and administrative functions of these centres will most likely promote economic functions including the location of small and medium enterprises based on the mobilization of provincial/regional resources. Second, the provincial strategy of the development and prioritization of basic intra-province road infrastructure can affect the existing urban hierarchy in so far as it would redefine the locational advantages of small towns and market centres. Third, the policies of provincial government with respect to the development of agriculture, industries, bio-diversity and hydro-power (in the hills) will also impact the functional role of provincial urban centres and to that extent influence the regional urban system.

3.2.3 Division of Relevant Urban Development Authorities in State Structure

Division of relevant urban development authorities in state structure as outlined in the annexes of Constitution of Nepal (2015) is shown below:

Division of Authorities Relevant to Urban Development

Development Component	Division of authorities relevant to urban development				
	Federal (Annex 5)	Province (Annex 6)	Joint Federal-Province (Annex 7)	Local (Annex 8)	Joint Federal-Province-Local (Annex 9)
Infrastructure	Clause 20: National Transportation Policy, Rail and national highway management	Clause 7: Provincial level water supply Clause 12: Provincial highway	Clause 6: Physical infrastructure Clause 18: Water supply and sanitation	Clause 7: Local level development projects Clause 9: Basic sanitation Clause 11: Local road Clause 19: Water supply	Clause 5: Water supply related services Clause 13: Squatter settlement management
	Clause 29: Land Use and Settlement Development Policy	Clause 16: Land management, Land inventory	Clause 6: Property acquisition Clause 22: Land policy	Clause 21: Conservation of water catchment area	
Disaster management			Clause 17: Disaster rescue and relief	Clause 20: Disaster management	Clause 9: Disaster management
Industry			Clause 21: Industry		

3.3 Milestone for Urban Development Sector:

“Vision 2031: Balanced and Prosperous National Urban System” is a singular—consolidated milestone for the urban development sector. This incorporates (i) achievement of set milestones regarding physical and institutional development within each thematic area, and (ii) enhancement in the quality of urban living which includes urban environment, provision and quality of infrastructural, economic and social services, and citizen’s perception of the quality of urban living. The achievement of a balanced and prosperous national urban system hinges on the coordinated and integrated efforts of the key agencies of the government dealing with transport infrastructure, environment, health, education, communication, commerce and industries, agriculture and biodiversity resources, energy in addition to the Ministry of Urban Development.

Five years milestone

Policies, plans, guidelines and regulations in place for improved investment and systemic planning for urban development.

Ten years milestone

Plans, projects and programs operationalized with increased investment in urban development with strengthened inter-urban and urban rural linkages.

Fifteen years milestone

Urban centers with improved infrastructure, healthy environment, efficient management and vibrant economy.

3.4 Investment Requirements for Urban Infrastructures

The need of investment for future development extends beyond fulfilling current deficit in infrastructure. It should capture infrastructure demand of the future population. Investment is needed to unleash the potential of the urban area and its hinterland, based on its comparative advantages, to increase its economic productivity. Therefore, future investment required for urban development is a sum of the investment needed to meet current deficit, as well as investment needed to realize the potential and consequent future demand.

3.4.1 Desired Level of Urban Infrastructure

Minimum desirable state of urban infrastructure for existing municipalities and new towns are envisaged on the basis of the norms prepared by DUDBC and a review of the norms suggested for the small Indian cities. Details are provided in Part B.

Note: Chapter 3 of Part B includes tables, maps and details of this chapter.

Indicators for a Balanced and Prosperous Urban System

- a. national and sub-national (provincial and regional) urban primacy index (two City and four city index)
- b. provincial and regional level of urbanization
- c. number of settlements of each hierarchy
- d. population and area served by each settlement
- e. inter- and intra-provincial and regional urban migration
- f. GDP of provincial and regional urban centers
- g. growth rate of small, medium and large urban areas
- h. number and growth of higher and specialized social and economic functions in large urban areas
- i. number and growth of large, small and medium enterprise (output, employment)
- j. number, mileage and standard of intra-provincial and regional highways and roads
- k. number, mileage and standard of inter-provincial and regional highways and roads
- l. volume of the flow of intra-provincial/regional and inter-provincial/regional trade and services
- m. citizen report card for cities.

3.4.2 Funding Requirement (Existing State)

A tentative cost estimate required for bringing all the existing municipalities to the minimum desired level of infrastructure has been made. The cost is based on the conditions and parameters prevailing in 2011. Accordingly NRs. 372,935 million (or NRs. 72,764 per capita) would be required for bringing infrastructural standards to desired levels in 58 municipalities. About 60% of the cost would be required for the upgradation of existing roads and the extension of new roads (See details in Part B).

3.4.3 Funding Requirement (Including Future Requirement)

Besides above municipal infrastructure, every municipality should have their office premises and the city bus parks. Most of the existing municipalities have their own office complex, but most of these buildings require major renovation works; and some may require to be completely rebuilt. Regarding bus parks, 32 out of 58 municipalities have their own but only 14 of them are in good and 6 in moderate condition. 38 municipalities therefore either require a new bus park or complete renovation. The requirement of total funding including future increase in population and for the municipal buildings and bus parks are shown in Table 3.9 of Part B.

NUDS also attempts to estimate investment required to achieve the desirable conditions set in terms infrastructure and service delivery. Investment is a key to achieve the aspiration of intended urban system, which extends beyond fulfill existing infrastructure deficit, to positively attain future demands of growing population and unleash the development potential. The total estimated investment required for all the municipalities, both old and new, by 2031 is staggering NRs. 2,453 billion. This cost increases to NRs 3,605 billion, if cost by 25% is added to unleash local and regional development potential—which may also include specialized infrastructure need of the future provincial capitals, and when additional cost by 22 % is accounted for project preparation, implementation/management, safeguards, institution development, building community resilience, and land provisioning and rehabilitation support. Investment priority is determined by population size of cities. As it extends beyond the capacity of the local body to meet the investment requirement in projected period of 15 years, the possible sources of funding has been identified as the central government, municipality, community, private sector and development partners, each with different share of contribution. (See details in Part B)

3.4.4 Sources of Funding

Since the infrastructure investment requirement cannot be met by the internal resources of the municipality, the major contribution (about 60%) is proposed from the central government through fiscal transfer. The development partners may be expected to contribute up to 30% while the municipality may contribute around 5% of the total investment requirement. Further 5% would be contributed by the community and private sector. The involvement of community would be on the water supply, inner urban roads, drainage and sewerage whereas the private sector may be involved in the construction of bus parks and other infrastructure services through PPP.

3.4.5 Justification of Investment on Urban Infrastructure

The current status of urban areas is associated with lack of basic urban infrastructures, amenities and degrading urban environment. In the absence of prioritized investment on basic services, private investment for high end functions such as business, health, and education has largely fallen behind, thus leading to decline in overall quality of life of most urban areas. Consequently, urban centers have failed to create desired economic and employment opportunities and live up to expectations of becoming “engines of growth”—with increasing dependency on the central government. The failing economic growth of urban areas has also become disincentives for growth of surrounding hinterland and unleashing their development potential. As a result, poverty, marginalization and growing social divide have also come to prevail in most urban areas. These distortions, if allowed to continue, are likely to trigger more social conflict and insecurities. This only means setback in pursuing country's vision of a balanced and prosperous national urban system. Therefore, judicious investment on urban infrastructure is crucial. This will also have positive ramification for achieving national development goals—which among other things include Millennium Development Goal like Water for All by 2017, Sustainable Development Goals—which are formulated for the post MDG stage, and national desire of graduating Nepal from a Least Developed Country (LDC) to a Developing Country (DC) by 2022. Moreover, it is only the prosperity of urban settlement which, by virtue of being a transactive and transformative space for living, production, consumption, recreation and innovation, can contribute to the growth of other critical sectors namely hydro-power, tourism and agriculture.

Investment on infrastructures increases productivity and living standards. Improved infrastructures such as water supply, sanitation may increase labor productivity by mitigating incidence of diseases. Improved road condition reduces the transportation cost and manufacturing cost as well. Investment on infrastructure provides the economic stimulus for the manufacturing sector and the creation of employment opportunities. Urban areas with better infrastructure also have better economic growth prospects. At present public investment on urban infrastructures such as water supply, sanitation, solid waste management, housing, and urban roads amounts to only 1% of GDP while about 35% of GDP is generated from the municipalities and about 30% come from the VDCs that are in proximity to and serviced by these municipalities. Only about 35% of GDP comes from the agricultural sector which dominates the rural hinterland.

Economic return of infrastructure investment is substantial through direct income and capital gains. Although magnitude of return may be affected by a host of factors such as overall economic conditions and policies, political stability, work environment and labor productivity, rate of return is found to be 23% in the World Bank supported

urban development projects (1974-92). Similarly, financial rate of return of investment on water and sanitation is found to be 9%, water supply 6%, and sewerage 8%.

Tax income is mainly generated in the urban areas. According to the economic survey of 2011-12, the total tax revenue was 13.2 % of GDP, compared to total government expenditure of 23.5 % of GDP. This reveals that more than half of the government expenditure is raised through taxation—which is mainly generated in urban areas. With increased productivity and living standards resulting from increased urban infrastructure investment, tax revenue is likely to increase further.

Role of NUDS in graduation of Nepal from LDC to middle-income country by 2030. The Graduation Plan (NPC 2014) to transform Nepal to a Developing Country (DC) from LDC by 2022 was a national aspiration of paramount importance. Three vital criteria that determine this graduation include (i) Gross National Income (GNI), which needs to reach USD 1502 by 2021 (ii) Human Asset Index (HAI) measured among others by percentage of nourished population and adult literacy rate, and (iii) Economic Vulnerability Index (EVI) measured among others by access to international market, share of agriculture in GDP and coping capacity to natural disasters. The Plan notes that Nepal has already met EVI and is likely to meet HAI by 2022. However, it lags behind attaining the GNI threshold. Given the limited time and resources, the national economy needs to grow at a formidable rate of 9.2%. This means there is need to bolster investment on strategic and catalytic sectors to meet the graduation goal. The Plan estimates the graduation cost to be around NPR 9,697 billion (USD 96 billion).

The newly embraced Nepal's Sustainable Development Goals (SDGs) is embedded to the social aspirations of MDGs (2000-2015) and economic aspirations of the Graduation Plan. In its vision, SDGs aspires to transform Nepal to *"an inclusive, equitable, and prosperous middle-income country by 2030 with the spirit of a welfare state"*. It aims to reduce all forms of poverty across the social groups, class and geographical regions and promote human development with low vulnerability and higher human security. SDGs is primarily a strategic framework of national aspirations reflected in thematic goals and targets—with a planning horizon spanning for the next 15 years (2016-2030). Altogether, there are 17 SDGs and 75 Nepal specific operational targets. Among these targets, raising GNI per capita to USD 2,500 by 2030 from USD 772 in 2015 is the most pivotal one. It means that the implementation of SDGs may require about double the cost of graduation plan.

It is in this backdrop that NUDS and its enforcement holds enormous significance for guiding and accelerating the urban sector investment and contributing to the graduation goal. NUDS's emphasis on phased provisioning and improving quality of basic urban infrastructure services in all urban centers including investment on high end social and economic infrastructures especially in the large regional cities and on high speed inter-urban connectivity that also links hinterland is expected to provide an important foundation to stimulate both the service and industrial sectors—two important pillars of graduation goals. Indeed, basic service is the fundamental input to the city's functioning and productivity. Only the productive places based on efficient and accessible infrastructure services hold greater potential to transform their comparative advantages and become competitive.

Furthermore, ensuing strengthened governance and capacities of local bodies including management of urban land—with the enforcement of NUDS will have positive ramification on improving both service delivery and creating enabling environment for urban economic activities to thrive on. Such competitive urban areas in turn can entice both private as well as foreign investment and turn into engines of growth. **Therefore, investment on urban infrastructures and enforcement of NUDS are major catalysts in the graduation effort.** NUDS has estimated investment requirement of NRs 2,453 billion in basic infrastructures by 2031 to achieve more improved conditions. It means an urban infrastructure investment of NRs 980 billion by 2021—which is a little above than 10 % of the total investment of NRs 8,683 billion required in the service and industrial sectors in the same period for the Graduation Plan to succeed. Thus, NUDS is expected to serve as a critical instrument to complement the future graduation effort of the country.

Chapter 4 Urban Development Strategies and Activities

Urban development is the spatial manifestation of the process of national and sub-national economic development. The strategies pursued in the urban sector influence urban development to the extent that they make an impact on the spatial patterns of production, distribution and consumption. It is in this context that the critical themes considered in the development of the national urban strategy are urban infrastructure, environment, economy, investment and finance, and governance. The purpose of the strategy is to indicate the desirable conditions within each theme, and the coordinated policy directions that need to be pursued to address major issues and achieve the desirable conditions. While this approach places emphasis on the physical planning aspects, there is also an appreciation of the fact that an urban area is not merely a physical construct, it is as much a political, social and cultural construct. The physical space by itself has no meaning unless it is comprehended in terms of the political, social and cultural space it provides for the dynamic articulation of the heritage, ideas and values of society.

National urban development strategy is formulated with a time horizon of 15 years. Strategies have been conceived to achieve desirable condition in each major theme – infrastructure, environment, economy and finance. Each strategy is backed by a number of activities. These strategies have been prepared in line with Part B. The lead and supportive agencies responsible for these strategies are presented in Chapter 4 of Part B.

For the urban system sector, the national objective is to strengthen the national and sub-national urban system. Strategies include – strengthening urban-rural linkages; upgrading inter and intra-provincial/regional road connectivity standards; facilitating higher level functions in major provincial/regional urban centres; improving connectivity infrastructure in key Tarai urban centres; facilitating small towns in realizing their comparative advantages; creating infrastructure for “smart” cities in priority locations; promoting environment, heritage and tourism friendly economic functions in the Kathmandu valley; and integrating future provincial capitals in the national and sub-national (provincial and regional) urban system.

For the infrastructure sector, the strategies seek to increase national resource allocation on urban infrastructure development; promote private sector investment on basic services as well as higher order infrastructure; orient strategic investment for shared infrastructure in urban regions through a cluster city approach; and build national/local institutional capacities for infrastructure development and service delivery.

Regarding water supply and sanitation, minimum water provisioning, water security, safety and sanitation coverage are proposed. The strategies include protection and management of fresh water sources; integration of rain water harvesting within the building permit system; institutionalizing water recharge provisions in public spaces; strengthening system to produce and deliver safe water; internalizing regular monitor system to assure water quality standard; promotion of community water storage facilities; facilitating private sector investment in water supply, and augmenting investment in waste water treatment systems.

In terms of solid waste management, complete waste collection coverage is proposed for urban areas. The strategies include focus on community-led waste segregation and collection; public-private partnership in waste collection and management; adopting sanitary landfill sites as a transitional strategy with the aim of promoting and mandating 3R (reduce, reuse, recycle) at household/community level; and establishing dedicated and capacitated SWM unit in all municipalities. Furthermore, a broader perspective on urban transportation is proposed. The strategies include integration of land use and transportation in urban as well as regional planning and development of related institutional mechanisms and capacity; provision of hierarchically balanced urban road infrastructure; promotion of sustainable urban public transport; and preparation of comprehensive transport management standards and plans for urban areas. In prioritized regions the provision of high-speed inter-urban transport infrastructure is also proposed.

Provision of affordable, adequate and safe housing is the objective of the urban housing sector. Strategies include facilitation of the private sector to provide housing to the economically weaker sections; regularize standards of group housing; and promotion of innovative, economic and environment friendly buildings. Strategies to discourage squatter settlement and encroachment, encourage cooperative mechanisms for the production of housing for the economically weaker sections, and facilitate the production of serviced land through public-private/community partnership have been proposed. Similarly, provision of adequate, reliable, efficient and green energy is the major objective in the energy sector. The strategies include development of hydro-power projects in consideration of the urban locations, promotion of the optimal use of solar energy, promotion of passive design and energy efficient building materials.

Urban environment incorporates natural as well as the socio-cultural environment bringing in issues of urban safety, resilience, culture, agriculture, forest as well as the problems of land and environmental pollution. Major strategies include compliance with set standards of pollution in urban areas; promotion of multi-hazard approach to deal with disasters and climate change; internalization of resilience perspective in land use regulations, building codes and by-laws; and enhancing awareness and preparedness to deal with disaster risk and vulnerability at all levels of government as well as local communities and civic bodies. Promotion of urban agriculture; maintenance of minimum forest cover and stipulated open space in urban areas; preservation of heritage sites as well as museums tied with local economy in old urban areas; promotion of innovative art, architecture and culture in new urban areas; facilitation of community and civil society organizations are among the other strategies proposed related to the urban environment.

Strategies related to urban economy are geared towards enhancing the contribution of urban areas to the GDP and strengthening the economic base of urban areas so as to cover aspects of economic development, investment and finance. The strategies for economic development include support in the formulation and implementation of local and provincial/regional economic development plan for urban areas in order to build competitiveness based on local and provincial/regional comparative advantages; promote urban regeneration programmes in historic core areas; mainstream informal urban economy and alleviation of urban poverty. The investment strategy is based on the assumption that national resource allocation for urban infrastructure will be increased to at least NRs 9,300 per person per annum. Strategies include coordinated investment in urban areas involving all sectoral agencies; phased investment for improving basic infrastructure services in all municipalities; focused investment for strategic infrastructure projects in clustered urban regions and urban corridors; increased investment in urban areas of mid and far west and underdeveloped regions of inner Tarai and southern Tarai; prioritized investment in strategic small towns, market centres, administrative centres and new towns to provide basic services and promote urban growth.

Creation of self-reliant and financially solvent urban areas is the objective of strategies in urban finance. Major strategies include the development of an optimized inter-governmental fiscal transfer system; enhanced mobilization of own-source revenue of municipalities; improved access to debt financing through strong financial intermediary institutions; and investment mobilization through alternative financing instruments. In the area of urban governance, the objective is to create an efficient and effective governance infrastructure for urban management and service delivery. Strategies include strengthening the role and capacity of MoUD; inter-ministry coordination and joint monitoring; make town plans as a basis for long-term development of urban areas; improve the legal basis for managing large urban regions and urban corridors; facilitate research based policies and programmes; and institutionalize social accountability mechanisms in urban governance.

Urban land management strategies are oriented towards the development of an efficient land acquisition and compensation mechanism, and regularization of the urban land market. The strategies include creation of a judicious land valuation and compensation mechanism; price freezing upon the government's intent to acquire land; establishment of a land information system; land use controls through infrastructure and environment thresholds; build incentives for preserving critical agricultural land; provision of a legal basis for urban/rural land classification with periodic revisions; and implementation of large scale land pooling, land banking and land swapping schemes.

All these strategies in detail are presented henceforth.

4.1 Urban System

There are some common issues related to the urban system that need to be addressed.

Major Issues:

- Unbalanced (all urban area do not serve the surrounding area, tier distribution issue) and fragmented (disintegrated) national, provincial and regional urban systems
- Weak inter and intra-regional linkages particularly in the mid-west and far west
- Mobilizing regional resource potential for urban growth (location specific niche agriculture potential, bio-diversity)
- Urban primacy and impending federal re-structuring

Desirable Condition	Indicators
Strengthened national and sub-national (provincial and regional) urban system	Growth of provincial capitals and regional cities (with higher order socio-economic functions: health, education, wholesale, manufacturing, etc.)
	Quantity and degree of coordinated investment to unleash development potential of a city
	Sub-national (intra-provincial/regional and inter-provincial/regional) flow of goods and services
	National and sub-national hierarchy of urban centres
	Quality of connectivity standards (intra-provincial/regional and inter-provincial/regional)
	National and sub-national (provincial and regional) urban primacy

Strategies	Activities/Inputs
S1. Identify and facilitate higher level functions and services in major regional urban centres and future provincial capitals.	Identify gap in major regional urban centers and provincial capitals with respect to the demand and supply of higher order/specialized education and health institutions.
	Prioritize infrastructural investment through the government and/or provide incentives to the private sector to invest in the development of infrastructure and institutions.
S2. Plan, design, and promote unique identity of cities in accordance with endowed and built development context and potentials	Prepare plans of cities in consistency with the identified development potentials, and to increase the functional complementarity among cities of region and province
	Enhance infrastructure and economic competitiveness of cities under "One City One Identity" concept
S3. Upgrade connectivity standards	Establish sub-national (intra-provincial/regional and inter-provincial/regional) connectivity (road, cable cars, water ways, etc.) standards and prioritize investment in upgrading through district (provincial), or central government
	Establish digital connectivity standards and prioritize investments to upgrade connectivity in urban/rural corridors.

Strategies	Activities/Inputs
S4. Improve connectivity and infrastructure standards in southern Tarai towns as the major catalytic urban centres, to help revive and realize comparative advantages and potentials	Identify, facilitate and support southern Tarai town to identify their local comparative/ competitive advantages and develop local economic development plans in participation with the private sector in towns.
S5. Facilitate intermediate and small towns to realize their comparative advantages and potentials	Facilitate and support small towns to identify their local comparative/ competitive advantages and develop local economic development plans in participation with the private sector.
S6. Strengthen urban-rural linkage	Identify resource potential of hinterland
	Prioritize and invest on critical infrastructure to realize the identified resource potential of the hinterland.
	Promote and facilitate rural-urban value chain
S7. Create infrastructure for “smart” towns/cities (cost effective, efficient, technology driven energy, transportation, infrastructure and information system)	Develop the operational concept of “smart” towns/cities and initiate phased implementation in provincial capitals, mid-hill new towns, Hulaki road new towns and towns at strategic nodes along the east-west highway, and major tourism potential areas to prioritize the development of requisite infrastructure and physical development plans.
S8. Promote environment, heritage and tourism friendly economic functions in the Kathmandu Valley and de-concentrate incompatible functions outside the valley	Review, formulate, institutionalize and operationalize the concept of Kathmandu Valley as one urban region
	Develop priority areas of de-concentrating specialized functions outside Kathmandu Valley
	Develop and operationalize incentives/disincentives for de-concentration
S9. Integrate future provincial capitals with the development of national and sub-national urban system.	Plan and prioritize infrastructure development in proposed provincial capitals with focus on strengthening intra-provincial linkages.

4.2 Urban Infrastructures

Each thematic area in urban infrastructure has specific issues. But there are some common issues related to the infrastructure sector as a whole that need to be addressed.

Major Issues:

- Inadequate government **investment** on urban infrastructure
- Limited **private sector investment** on urban infrastructure
- Lack of system based periodic **maintenance** of infrastructures
- Lagging **institutional coordination** in infrastructure planning and implementation; focus on individual settlement rather than a regional view with multiple settlements
- Weak **institutional capacity** to deliver infrastructure services
- Inadequate **infrastructure coverage and accessibility** (in all urban areas and for all economic classes)

Desirable Condition	Indicators
Basic quality infrastructure and service provision in all urban areas	Urban Infrastructure Condition Index
	Citizen Report Card

Strategies	Activities/Inputs
S10. Increase national resource allocation on urban infrastructure development, maintenance and service delivery	Devise and operationalize policies for the allocation of budgetary resources for urban infrastructure development
S11. Promote private sector investment on both basic services and higher order infrastructures	Provide incentives for the private sector for investment on urban infrastructure
S12. Provide basic infrastructure services in all urban areas —based on appropriate norms and standards	Define norms, standards and quality of basic infrastructure and plan for provision in all urban areas
	Prepare design and implementation guidelines and support local bodies to implement a pilot project for underground duct system for laying of all purpose wiring, cables and pipes
	Monitoring, updating and reporting the state of basic infrastructure
S13. Make strategic investment on higher order/shared infrastructures in large urban region and corridor through cluster city approach	Identify urban regions and corridors and city clusters
	Specify the nature of strategic investment in higher order/shared infrastructure
	Develop and prioritize the nature of higher order/shared infrastructure and time-bound plan
S14. Facilitate integrated and inclusive urban infrastructure planning and development	Identify inclusive concerns in infrastructure planning (by geographic locations, disadvantaged groups/classes) and integrate in the planning process
S15. Build national/provincial//local institutional capacities for infrastructure development and service delivery	Review and map institutional capacities and gaps in infrastructure and service delivery Formulate and implement proposals to fill in the gaps
S16. Ensure increased efficiency in planning and implementation to improve infrastructure investment performance	Establish Urban Sector Efficiency Improvement Unit (USEIU) at MoUD to guide implementation of urban policy, plans, and programs
	Operationalize Urban Planning and Development Center (UPDC) at DUDBC to undertake project planning, project preparation, and create project bank
	Prepare and institutionalize Guidelines for Municipal Project Readiness
	Increase National budget allocation for urban infrastructure project planning and design to at least 1.5 % of capital budget

4.2.1 Water Supply and Sanitation

Major Issues:

- Poor coverage of piped water with sub-standard water quality
- HHs without toilet and sanitation facilities
- Waste water treatment plants not in place or not functional

Desirable Condition	Indicators
Water Provisioning	
Per capita consumption (100 lpcd in urban ward, 65 lpcd in rural ward)	Per capita Consumption
Access to piped water supply (100% in urban wards; Community/ Neighborhood water supply system in rural wards)	% of HH with access to piped water supply in urban ward % of HH with access to public taps
Water Security	
Protected and sustainably managed fresh water sources	Status of watershed – extent of afforestation, deforestation, encroachment
Promotion of rain water harvesting and recharge	All municipal building permit system tied to provision of water harvesting
Water Safety	
Compliance of Nepal Water Standard	NDWQS monitoring
Sanitation	
100 % HH having own toilet	% HH with toilets
Sewerage system where feasible and rest on-site treatment	Functional waste water treatment facility
Storm water drainage along black topped urban road	Ratio of black topped with storm water drainage

Strategies	Activities/Inputs
Water Security	
S17. Protect and manage fresh water sources	Delineation of sources and legal basis for protection and management of water sources
S18. Institutionalize in-built rain water harvesting in the building permit system	Building permit system for provision of rain water harvesting at household and community level with local incentives
S19. Institutionalize water recharge provisions in public spaces	Provide incentives to allow water recharge in public spaces.
	Identify and facilitate ecologically strategic locations for water recharge
Water Safety	
S20. Strengthen system to produce and deliver safe water	Functional water treatment plants and monitoring system in place
S21. Internalize regular monitoring system to assure Nepal Water Standard in place	Water samples are regularly tested and rectified where necessary
	Public awareness and reporting system on water quality from consumer in place
S22. Build community water storage facilities in place for emergency purposes	Plan and build community water storage facilities for emergency purposes
Water Provisioning	
S23. Augment investment in increasing coverage and quantity of water supply	Tariff to be based on the depreciation, operation and maintenance cost; also to cover the cost of assets in case of loan components
S24. Facilitate and encourage private sector involvement in water supply	Unbundling production and distribution of water wherever feasible
	Water purchase agreement

Strategies	Activities/Inputs
Sanitation	
S25. Enhance awareness and incentives for building toilets	Link incentives – such as provision of design/construction approval by the local government – with building HH toilets.
	Special cases – community toilets for landless people
S26. Augment investment in building waste water treatment system	Co-financing mechanism involving government and beneficiaries and community participation

4.2.2 Solid Waste Management

Major Issues:

- Poor collection of solid waste and open dumping practice
- Lack of sustainable long term approach to solid waste management

Desirable Condition	Indicators
100% HH waste collection in urban areas (10ppha)	% of HH waste collected in municipalities
Sanitary landfill site provisioned by the municipality or cluster of municipalities	Provision of sanitary landfill sites
3R (Reduce, Reuse, Recycle) system practiced in all municipalities	System practiced.
	Proportion of potential waste reduced, reused and recycled
SWM Unit/ Capacity development in all municipalities	Functional SWM Units in municipalities

Strategies	Activities/Inputs
Solid waste collection	
S27. Encourage community led waste segregation and collection (entity/HH)	Encourage/facilitate segregation of waste at HH level
S28. Promote public-private partnership in waste collection and management	Create model of waste reuse and recycle at HH level that can be replicated
Sanitary land fill Site	
S29. Adopt sanitary landfill site as transitional strategy to reach condition of 3R.	Identify feasible location for land-fill site
	Construct model landfill sites that exemplify standards for its operation and management for three ecological regions.
3R: Reduce, Reuse, Recycle	
S30. Promote/mandate 3R at household and community level.	Create full-fledged operating model of 3R including composting at HH/community level
S31. Incentivize private sector to reuse and recycle waste through appropriate technology	Establish institutional and legal basis for reuse, recycling
SWM unit in municipalities	
S32. Establish dedicated and capacitated SWM unit in all municipalities	Establish SWM unit in all municipalities
S33. Delineate institutional responsibility and accountability at central level with respect to SWM	Review existing framework and introduce appropriate reforms.

4.2.3 Transportation

Major Issues:

- Road density and standards not internalized in urban land use planning
- Sustainable urban public transport system not in place
- Standards and quality of inter-urban connectivity not yet established.

Desirable condition	Indicators
Intra-Urban	
Adequate road infrastructure (7.5 km/sq.km in core and higher in urban expansion areas)	Road density in urban core and expanding areas % coverage of road per sq. km.
Provision of sustainable urban public transport services in cities with population more than 100,000.	Population served by sustainable urban public transport services
Inter- Urban	
Provision of better quality inter-urban connectivity	Average design and travel speed (connectivity to major urban areas)

Strategies	Activities/Inputs
Intra-Urban	
S34. Integrate land use and transportation in town and regional planning	Encourage land use based transport development in urban areas
	Formulate supportive building by-laws in coherence with town and city plans (high FAR near public transport route, land use which generates/attracts more visitors and traffic in higher accessible locations)
	Periodic monitoring of land use and transportation interface
S35. Develop institutional mechanism and capacity to address issues related to urban transport and land use	Develop sectoral coordination mechanism between MoPIT, MoUD and MoFALD
	Build transportation orientation within MoUD
S36. Provide hierarchically balanced urban road infrastructure in coordination with DoR and DoLIDAR.	Identify roads of different hierarchy based on traffic volume/ridership within urban limits.
	Expand/upgrade roads to meet the standards
S37. Promote sustainable urban public transport	Improve existing public transport through provision of high capacity, people centric design
	Review to empower institutional mechanism to regulate public transportation
	Conduct study and route planning for BRT, LRT and MRT in SMC and/or Metropolitan city
S38. Prepare transportation management plan	Promotion of non-motorized transport and pedestrianization through NMT guidelines and standards (cycle tracks, walkways also for differently able people)
	Prepare local parking management plan Traffic management and road safety
Inter Urban	
S39. Provide high speed inter-urban infrastructure in prioritized regions	Conduct feasibility study of inter-urban transportation infrastructure in prioritized regions and urban centres
	Align inter-city transportation strategy (including proposed railway) to promote urban development objectives
	Regulate land use along inter-city trunk corridor to manage ribbon development with service tracks and alternative urban form.

4.2.4 Housing

Major Issues:

- Lack of affordable, adequate and safe housing (including economic weaker sections) in urban areas.
- Increasing % of squatter settlements in urban areas

Desirable Condition	Indicators
Housing that is: i) affordable,	Income and housing price ratio
ii) adequate and	floor area per capita
iii) safe	adoption of building codes
Reduced/regulated informal settlements	Number of squatter settlements, and % of squatter population

Strategies	Activities/Inputs
S40. Encourage private sector to provide housing to the EWS (economically weaker strata)	Review and develop relevant incentive and facility package: land/infrastructure provisioning etc. to encourage private sectors
S41. Regulate standards of group housings	Review, update and monitor group housing standards and regulations
S42. Promote innovative, economic and environment friendly buildings	Research for innovative, economic and environment friendly building design Develop model and promote practices of ecologically sensitive and vernacular construction technology and building material
S43. Discourage squatter settlements and encroachment on public land	Facilitate private sector for affordable rental housing through provision of incentives and facilities (Incentives: easier permit process, facilitation in land consolidation, taxation abatement Facilities: facilitating development and access to infrastructure provisions such as roads, utility lines, etc. Prepare inventory and map of public land and ensure its monitoring and protection
S44. Promote People's Housing and encourage and facilitate co-operative mechanism for the production of housing for EWS.	Create institutional and legal basis and incentives for facilitating the cooperative sector Promote People's Housing with livelihood activities.
S45. Encourage and facilitate production of serviced land through public-private/community partnership	Review existing policies, law and create institutional and legal basis to facilitate and encourage schemes such as land pooling through community/private sectors

4.2.5 Energy

Major Issues

- Inadequate and unreliable energy supply for urban needs.
- Inadequate energy efficiency and green energy

Desirable Condition	Indicators
100% access to reliable power supply (electricity) for all urban activities	% households with access to reliable power supply including alternative energy sources
Energy efficient building design and construction	Percent of new construction complying with energy efficient design

Strategies	Activities/Inputs
S46. Promote optimal use of solar energy for all purposes	Develop incentives to promote solar energy in urban areas Establish mechanisms to sell/share surplus power to the national grid
S47. Develop pricing mechanisms for large institutions	Implement differential pricing at peak and lean hours for large institutions
S48. Promote passive design, and use of energy efficient building materials	Prepare models and guidelines, and disseminate designs for energy efficient construction for all ecological regions
S49. Promote hydro-power development that is oriented towards urban centers	Prioritize hydropower projects in consideration of urban locations

4.3 Urban Environment

Urban environment encompasses not merely the built-up environment of urban areas but also the natural and socio-cultural environment. The extent to which the socio-cultural

and natural environment is enhanced by the built-up environment determines the livability of an urban area.

Desirable Condition	Indicators
Physically aesthetic, socio-culturally vibrant, inclusive, ecologically sensitive, and clean and healthy urban environment	Citizen report card on the physical, socio-cultural and ecological, and clean and healthy aspects of urban areas Urban environmental indices (to be developed)

4.3.1 Urban Safety and Resilience

Major Issues:

- Internalization of safety and resilience issues in urban development and management
- Building codes not in place or not enforced in all municipalities
- Low level of resilience to different types of hazards
- Lack of information on climate change in urban areas of different ecological region

Desirable condition	Indicators
Physically, socially, economically, environmentally and culturally safe and resilient urban areas.	Urban areas with operating fire brigade, number and distribution of designated evacuation areas and safe community shelters, water reservoir tank, enforcement of building code
	Data availability (hydrological data, water source, etc.) and early warning systems in place
	Numbers and distribution of community buildings like hospitals and schools
	Operating guidelines that guide/prohibit location of settlements
	Monitoring system that checks status of defined indicators

Strategies	Activities
S50. Promote multi-hazard approach in dealing with disasters including climate change	Prepare risk sensitive resource mapping identifying high risk areas in all urban areas based on available information, and existing building regulations
	Develop rapid hazard appraisal technique to identify hazards and prepare multi-hazard map of all urban areas
	Incorporate disaster risk management component in urban development plans
	Generate information on climate change in urban areas of different ecological regions
	Formulate National Adaptation Plan (NAP) on urban settlements and infrastructure

Strategies	Activities
S51. Promote integrated safer settlement	Allow settlement and urban infrastructure development only in safer location having greater comparative advantages—while excluding risk prone and environmentally sensitive areas
	Integrate the complementarity between National Building Code and Building Regulations
S52. Establish system of periodic review to strengthen building code, building regulations and guidelines and planning by-laws on the basis of lessons learnt with mechanisms to enforce and monitor them in all urban areas	Conduct periodic review of building code/regulations/guidelines and planning by-laws
	Increase technical capacity of the local bodies to enforce building code/regulations/guidelines and planning by-laws
	Prepare simplified building guidelines and planning by-laws that can be understood at grass root level
	Facilitate mandatory enforcement and periodic monitoring of land use regulation, building code/regulations/guidelines and planning by-laws in all urban areas
S53. Build back better after any disaster	Prepare guidelines for retrofitting private & public buildings and enhance technical capacity of municipalities to provide retrofitting services
	Provide technical support for safer building practices at household level
	Monitor structural and functional changes in the buildings
S54. Establish institutional framework for DRM	Establish institutional framework and Standing Operating Procedures identifying key actors and their roles and responsibilities for and during any disaster
	Develop adequate capacity, legislative base and financing mechanisms for the institutional framework to function immediately after any disaster
S55. Enhance preparedness and adaptive capacity of the government and local bodies	Develop capacity building tools and training programs
	Enhance human resource and institutional capacity of the government and local bodies
S56. Build awareness and capability of the community and civic bodies based on volunteerism to reduce vulnerability	Prepare awareness material, educative tools and infrastructure and capacity building tools for communities and civic bodies
	Plan and implement appropriate periodic drills through community organizations and civic bodies

4.3.2 Urban Land, Air, Visual and Water Pollution

Major Issue:

- Increased level of pollution and lack of control mechanisms

Desirable condition	Indicator
Improvement of urban environment in meeting existing set standards of air, water, noise and land pollution	Monitoring of pollution levels to comply with set standards
	Budget allocated to projects guided by UEMG

Strategy	Activities/Inputs
S57. Comply with set standards of pollution in all urban areas	Review, update and implement Urban Environment Management Guideline (UEMG), 2011 and Planning Norms and Standards
	Facilitate and encourage local bodies to develop pilot projects at ward level to implement UEMG in all municipalities

4.3.3 Urban Agriculture

Major Issue:

Lack of integration of urban agriculture in urban land use planning and management concept.

Desirable condition	Indicators
Urban Agriculture supplementing urban demand for food, vegetable and horticultural products	Agricultural land stock in urban areas
	Percent of demand of vegetable and horticulture products met from urban areas
Strategy	Activities/Inputs
S58. Promote urban agriculture for food, vegetable and horticultural products	Review, update, implement Urban Environment Management Guideline (UEMG), 2011 and Planning Norms and Standards focusing on urban agriculture
	Urban agriculture as a strategic component within municipal plan, with technical support from District Agriculture Office (DAO)

4.3.4 Urban Forest

Major Issue:

Lack of integrated approach to promote and support urban forest promotion and conservation program.

Desirable condition	Indicator
Management, expansion and utilization of forest in urban areas to improve urban environment and reduce hazards.	Percentage of forest coverage in urban areas
Strategy	Activities/Inputs
S59. Promote/maintain minimum forest cover in urban areas	Review, update, implement Urban Environment Management Guideline (UEMG), 2011 and Planning Norms and Standards focusing on urban forests
	Identify suitable areas for promoting forest cover in urban areas

4.3.5 Urban Facilities and Amenities: Open Spaces

Major Issues:

- Lack of standard definition and accounting of 'open spaces'
- Lack of municipal level information

Desirable condition	Indicator
Existing urban area: 2.5% of land at ward level	Inventory of government land and open space in urban areas
New urban area: 5% of land at ward level.	Percentage of open space at ward level

Strategy	Activities/Inputs
S60. Promote/maintain minimum stipulated open space in urban areas	Review, update and implement Urban Environment Management Guideline (UEMG), 2011 and Planning Norms and Standards

4.3.6 Urban Art, Architecture and Culture

Major Issue:

- Nurture, foster and/or induce art, architecture and culture as an important aspect of urban development

Desirable condition	Indicators
Vibrant traditional art, architecture and culture in urban areas.	Number of tourists
	Number of cultural activities/events
Innovations in art, architecture and culture in new urban areas.	Proportion of municipal budget spent on cultural activities/events

Strategies	Activities
S61. Rehabilitate historical building, preserving its traditional façade but with modern amenities and functions (with adaptive re-use).	Incorporate art, architecture and cultural elements and perspective in building by-laws and land use.
S62. Document and develop heritage sites, routes, museums tied with local economy of historical areas, in visitor friendly way.	Develop urban regeneration programs based on heritage value, that is tied with local economy, in a visitor friendly way.
S63. Promote innovation of art, architecture and culture in new urban areas.	Prepare guidelines to encourage innovations in art, architecture and culture in new urban areas that incorporates local and surrounding cultural/natural assets.

4.3.7 Community Organization and Youth

Major Issues:

- Community participation in urban development.
- Youth participation in urban planning
- Urban development that addresses needs of special groups

Desirable Condition	Indicators
All urban wards with TLO, CBO, WCF	Number of active TLO, CBO, WCF
Youth participation in planning and community development activities.	% of youth in TLO, CBO, WCF Number of youth focused programs
Mainstreaming GESI in urban development	GESI institutions in place

Strategies	Activities
S64. Form actively engaged TLO, CBO, WCF in all urban wards.	Prioritize formation of TLOs, in new municipalities.
	Update inventories in existing municipalities.
	Review and implement existing guidelines.
S65. Support youth focused activities in urban development	Initiate design of youth focused activities
S66. Address issues related to special groups in urban development	Review existing planning and GESI guidelines to incorporate the participation of special groups

4.3.8 Urban Security

Major Issue

- Integration of urban security in urban planning and management

Desirable Condition	Indicator
Safe and secure public spaces and neighborhoods	Number of public spaces with surveillance mechanism
	Number and distribution of security alert mechanism at neighborhood level
	% of road length with street lighting
Strategies	Activities
S67. Develop community security mechanisms	Surveillance of the public spaces to ensure safety.
S68. Practice appropriate spatial design elements in public space and neighborhood	Prepare model public space and neighborhood incorporating appropriate design elements and initiate pilot projects.

4.3.9 Urban Health

Major Issues

- Limited urban health amenities
- Inequity in access to urban health services
- Less awareness on environmental health

Desirable Condition	Indicator
Good health of urban citizens and healthy living environment of urban areas	Citizens' active participation in socio-economic activities
	Citizen's Report Card on the cleanliness and enjoy-ability of public space
Strategies	Activities
S69. Promote establishment of adequate urban health amenities	Operationalize Urban Health Policy and action plan Earmark location and provision of adequate space for urban health centers and hospitals in urban plan
S70. Improve environment health conditions	Establish institutional support mechanism for school and community driven awareness program for developing healthy urban settings

4.4 Urban Economy

Major Issues:

- Inability of municipalities in generating wealth and employment
- Increasing incidence of urban poverty.
- Sluggish rate of GDP growth in urban areas.

Desirable Condition	Indicators
Productive and vibrant urban economy with a quality of growth that creates wealth and employment opportunities.	GDP of municipalities
	Economically active population in non-agricultural occupation
	Employment ratio (employment, unemployment and under-employment)
	% of urban poor

Strategies	Activities/Inputs
S71. Facilitate formulation and implementation of Local, Regional and Provincial Economic Development Plan	Formulate Local, Regional and Provincial Economic Development Plan for small towns, municipalities and regions including entrepreneurship development component in partnership with private sector
S72. Build competitiveness based on local, regional and provincial comparative advantages	Facilitate local/regional/provincial authorities to identify local, regional and provincial comparative advantages through supportive policies
	Prioritize infrastructure development accordingly
	Promote investment to trigger realization of comparative advantages.
S73. Plan and implement urban regeneration program in historic core areas and the disaster affected urban centers.	Formulate guidelines and basis for urban regeneration
	Promote public/private investment in urban regeneration through incentive structures
S74. Emphasize mainstreaming of informal urban economy	Provisioning of space and time for specified informal economic activities
	Design capacity building trainings and orientation programs for informal sector workers.
S75. Alleviate urban poverty	Identify socio-economic, spatial characteristics of urban poor—through poverty profile and/or poverty mapping
	Implement targeted Community Development Program (CDP) focused to urban poor prioritizing program following focused group discussion
	Pro-poor urban planning (housing, infrastructure, transportation)

4.5 Urban Investment

Major Issues:

- Investment deficit for urban infrastructures (public and private)
- Lagging investment to the backward regions
- Uncoordinated and dispersed investment

Desirable State	Indicators
Strategic and adequate public investment on urban infrastructures increasing to at least NPR 9,300 per person per annum within the next 15 years (2017-2031) from the present NPR 4,646.	Government investment in urban infrastructures measured in investment per annum

Strategies	Activities/ Inputs
S76. Enhance coordinated investment in urban areas involving all sectoral agencies and layers of government including the private sector	Government approval for sustained urban development investment as stipulated by NUDS
S77. Make phased investment for improving basic infrastructure services in all municipalities	Develop and implement Urban Environment Improvement Programs (UEIP) beginning with larger regional cities and provincial capitals
S78. Channelize guiding investment for strategic urban infrastructure projects in clustered urban regions and urban corridors	Plan for strategic infrastructure projects for integrated development of urban regions and corridors: Kathmandu valley, Pokhara valley, Dang valley, Udaypur and Lahan valleys, Chitawan-Ratnanagar region, Biratnagar-Dharan, Birgunj-Hetauda, Taulihawa-Siddharthanagar-Butuwal, Nepalgunj-Kohalpur, Dhangadhi-Attariya-Bhimdatta corridors, Sindhuli-Ramechhap-Dolakha-Lamosangu-Panchkhal-Dhulikhel-Banepa-Panauti-Bhakundabesi-Khurkot, Narayanghat-Mugling-Gajuri-Nuwakot-Rasuwa corridors

Strategies	Activities/ Inputs
S79: Optimize proportion of annual budget of government agencies including DUDBC, MoPIT, MoFALD, KVDA, Municipality for urban roads—while also ensuring contribution of beneficiaries/ community	Investment Plan on Urban Infrastructures is prepared/ updated, put into implementation, and monitored continuously
S80. Increase investment in urban areas of mid and far west regions and in under-developed regions of southern tarai towns and inner-tarai	Prepare Development Plan and prioritize investment in Dang, Surkhet, Udaypur and Sindhuli valleys and Janakpur, Lahan, Rajbiraj, Panchkhal, Dhulikhel and Banepa Municipality regions.
S81. Prioritize investment in strategic small towns, market centers, border towns, district/local administrative centers and new towns for promoting urban growth and provision of services	Sustained implementation of the plans for 10 new towns along the Mid-Hill Highway and for new towns along Hulaki Road by incorporating “smart” city concepts
	Identify and develop investment plans for strategic towns along the east-west highway-rail link by incorporating “smart” city concepts
	Identification, planning for initiating investment in strategic small towns and market centers incorporating “smart” towns and model village concept
S82: Prioritize demand driven investment to urban areas	Earmark national urban development program that channels investment based on demand and competitiveness of local bodies
	Prepare criteria for the selection of local bodies
	Prepare guidelines for submission of local body proposal including approval and implementation

4.6 Urban Finance

Major Issues:

- Inter-Government Fiscal Transfer (IGFT) inadequate to match with expenditure assignments of local bodies
- Increasing number of unfunded responsibilities at city/ town level
- Inadequate private sector participation in basic infrastructure provision
- Access to loan and other form of debt financing not readily available
- Revenue potential of municipalities/urban areas from taxes and fees not realized and mobilized fully
- Weak borrowing capacity of small municipalities/towns

Desirable Condition	Indicators
Self-reliant and financially solvent urban systems	% of Own Source Revenue (OSR) in total municipal revenue
	IGFT as % of Expenditure Assignment to municipalities/urban areas
	% increase of private sector investment

Strategies	Activities/Inputs
S83. Optimize IGFT by government	Reduce conditional grants and limit it to large scale projects
	Optimize central transfers through unconditional grants
	Devolve land transaction registration fee to urban areas
	Streamline expenditure assignment to local bodies governments/urban areas
	Provide grant financing for basic infrastructure in new municipalities/small towns/market centers or municipalities that have very low or no borrowing capacity.

Strategies	Activities/Inputs
S84. Enhance mobilization of Own Source Revenues (OSR) of urban areas	Review and revise local body revenue mobilization rule
	Formulate Local Revenue Administration Guideline to expand the revenue base of the municipality
	Conduct periodic review and re-delineation of municipal boundaries (for enhanced resources base)
	Institutionalize Revenue Improvement Action Plan- RIAP in all municipalities/urban areas with monitoring system in place ensuring full coverage of tax payers/tax base for exclusive taxes (like Property tax/land tax, vacant land tax, Profession tax, Entertainment tax, advertisement tax, betterment tax), other non-taxes (like service fees, registration fees, permit fee, licensing fee), value capture , etc.
	Internalize strong database system with ICT for revenue management in urban areas
	Prepare medium term budget framework for local bodies
	Maintain current expenditure up to 25% of the total revenue
S85. Improve access of municipalities to debt financing through strong financial intermediary institution	Enhance equity of TDF to make it strong financial intermediary institution.
	Prepare and implement common loan grant policy by GoN, TDF, donors (AIIB/ADB/WB etc)
	Initiate TDF financing to Authority/TDC that have borrowing capacity
S86. Mobilize investment through alternative financing instruments including private sector involvement	Prepare and internalize guidelines for financing methods
	Select viable PPP projects from urban areas as pilot projects and support municipalities/urban areas to implement them
S87: Emphasize urban road also as a social commodity as much as an economic commodity	Review prevalent loan and grant policy emphasizing urban road as a social commodity

4.7 Urban Governance

Major Issues:

- Coordination between MoUD (urban and regional planning and development function) and MoFALD (governance function)
- Inadequate technical expertise and capacity at municipal levels
- Fragmented character of urban space and mandates of multiple agencies on urban infrastructures
- Lack of Physical Development and Planning Act
- Need to clarify role and functions of federal, provincial and local levels
- Inadequate legal basis to manage and govern large urban regions (valleys and corridors)
- Voluntary nature of cooperative planning; KVDA Act 1988 inadequate
- Inadequacy of Town Development Act 1988 to deal with new towns
- Lack of umbrella Urban Development Authority Act

Desirable Condition	Indicators
Efficient and Effective Governance Infrastructure and Service delivery	Standards of Service Provision
	Coordination mechanism between MoUD and MoFALD in place
	Minimum Conditions and Performance Measures (MCPM)

Strategies	Activities/Inputs
S88: Stress primarily “facilitating” role of federal level and functions to include national and sectoral policy preparation, coordination, regulation, technical assistance, and planning and implementation of strategic large-scale projects of national and regional significance beyond province; “coordinative” role of provincial level and functions to include the province wide planning, coordination, regulation, and implementation of project of provincial and sub-regional significance benefiting multiple local bodies, and “implementing” role of local level and functions to include provisioning of basic amenities and service delivery	Clarify roles in the government’s administrative and legal documents and guidelines
S89: Strengthen the existence, role, and capacity of MoUD to provide sustained technical support and guidance to provincial and local bodies on urban policies, planning, designing and implementation of urban development and urban infrastructure projects	Support provincial agencies to prepare, coordinate, review, approve, and implement provincial urban policies, guidelines, development and growth management plans according to national policies, strategies, and plans
	Support local bodies to prepare and implement physical, periodic, strategic development plans according to national and provincial policies, plans, and improve infrastructure provisioning and service delivery
S90: Empower MoUD to undertake integrated strategic and large-scale urban infrastructure and urban development projects	Clarify role and mandate of MoUD in the government’s Work Division Regulation for integrated development of urban transport, urban energy, urban housing, urban water supply, urban sanitation, sewerage, drainage, solid waste management, urban land development.
S91: Establish High Powered Coordination and Monitoring Committee (HPCMC) at MoUD to ensure inter-ministry coordination and joint monitoring in the implementation of urban sector policy, strategy and programs	Operationalize HPCMC.
	Strengthen the HPCMC with necessary budgetary support.
S92. Empower municipalities to undertake urban development programs and projects	Support and facilitate municipalities in physical development and town planning.
	Build technical capacity of the municipality to undertake development projects.
	Broaden criteria and modify to make MCPM more specific
S93. Make town plans as a basis for long term development of urban areas	Review existing plans and prepare plans for new municipalities. Ensure its approval and implementation

Strategies	Activities/Inputs
S94. Improve the current legal basis for managing large urban region and corridor consisting of multiple local bodies. As a transitional measure, form High Powered Committee and authorities	Review and undertake needed reforms Prepare and enact Urban Development Authority Act. Synchronize planning, development and coordination between plans
S95. Facilitate research based policies and programs	Build institutional arrangement for urban research in collaboration with the academic and private organizations
	Facilitate sharing of regional and international knowledge and experiences in various aspects of urban development
	Support establishment of national urban research institutes (think tanks) and data centre as knowledge hub
S96. Devise Social accountability mechanism between state and urban citizens to improve service delivery	Institutionalize citizen's voices in state's policy and plan making, public hearing in project design, public audit to monitor performance of program and project, and social audit to measure impacts of policy and plan
S97. Strengthen Town Development Committee (TDC) to provide specific legislative basis, coordination and monitoring for developing New Towns and implementing land development projects	Assess and prepare Institutional and Human Resource Development Plan of the selected authorities and TDCs to implement New Town and Land Pooling Projects
S98. Form Special Purpose Vehicle (SPV) with equity shares of municipalities to implement upscale urban infrastructure projects	Pilot implementation of upscale project such as Bus Rapid Transit (BRT) in the matured urban region of Kathmandu

4.8 Urban Land Management

Major Issues:

- Inadequate land acquisition and compensation mechanism
- Dominance of informality in urban land market
- Land fragmentation and public land encroachment
- Inadequate land use controls (bulk, density and usage) and implementation
- Inequitable benefit sharing from urban development
- Absence of urban land use policy

Desirable Condition	Indicators
Efficient land acquisition system Efficient compensation mechanism including serviced land where feasible	Time taken to complete acquisition cases
Regularized/transparent urban land market and land use system	Availability of web-based Land Information System

Strategies	Activities/Inputs
Land Acquisition	
S99. Establish judicious valuation for compensation of urban land	Prepare land valuation guidelines
S100. Establish land price freezing mechanism for specified period, once the government shows intent to acquire land and implement project	Prepare and enforce relevant law and guidelines

Strategies	Activities/Inputs
Land Market	
S101. Establish and internalize Land Information System (LIS):	Improve accuracy/reliability of land measurement
	Improve cadastral and land record system to reflect urban dynamics
	Facilitate private sectors in establishing web-based information system of availability of land parcels to sell and buy
S102. Establish land use control with infrastructure and environmental thresholds and standards	Prepare and enforce infrastructure and environment threshold and standards for land use control
	Revisit EPA and EPR to address urban environment issues resulting from particular land uses such as super markets, party palace, workshops and factories, schools, sports facilities, etc.
	Prohibit incompatible land use
Agriculture Zoning/Land Classification	
S103. Build incentives /disincentives for preserving critical agricultural land	Formulate legal basis for regulating urban land use to discourage agriculture land sub-division, fragmentation, and new development
	Prepare policy guidelines and legal basis for regulating minimum plot size in line with Land Use Policy
S104. Classify land as urban and rural subjected to periodic revision with adequate urban reserve land to meet future land demand	Prepare guidelines and legal basis for classification, revision
S105. Prioritize implementation of large scale land pooling, land banking, and land swapping schemes—as alternative means to increase public possession of private land	Review and augment the existing Land Development Revolving Fund of DUDBC—with adequate resources
	Prepare guidelines and legal basis for land banking, land swapping and review the current legislation on land development including land pooling

4.9 MASTER FRAMEWORK: NATIONAL URBAN DEVELOPMENT STRATEGY

Vision 2031: Balanced and Prosperous National Urban System

Time Frame	Short Term Goal (5 Years)	Mid-Term Goal (10 Years)	Long Term Goal (15 Years)
Urban Development Goal/Impact	Enhanced quality of urban life		
Urban Development Outcome	Improved investment and systematic planning for urban development based also on clustered city approach		
THEMATIC AREAS	Urban System	Strengthened inter-urban and urban-rural linkages	Strengthened regional urban system with regional connectivity
	Urban Infrastructure	Coverage of basic infrastructure in deprived municipalities. Increased investment in higher order/shared infrastructure in prioritized urban regions and corridors.	Assured basic infrastructure in all municipalities. Increased investment in higher order infrastructure in large municipalities, urban regions and corridors.
	Urban Environment	Updated UEMG, Plans, and building by-laws together with GESI guidelines, DRM/resilience component in place.	Assured organizational/institutional capacity and inputs for improved urban environment.
OUTPUTS	Urban Economy	Local Economic Development Plans (LEDP) in municipalities with high resource potential.	LEDP process institutionalized in all municipalities.
	Investment	Increased national budget and investment for urban infrastructure development.	Sustained investment in strategic projects and prioritized locations.
	Financing	Policy, plans and investment instruments in place to optimize IGFT, enhance OSR and access to financing.	Self reliant and solvent urban centers.
MECHANISMS	Governance	Defined roles and responsibilities of the ministries/agencies coupled with reforms and increased organizational capacity in place with established collaborative mechanisms and efficient infrastructure delivery.	
	Land Management	Legal basis, policies and guidelines in place for land acquisition, LIS and land-use regulation.	Institutionalized land acquisition, LIS and land-use regulation.

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति, २०७३ (नेपालीमा अनुवादित)
(मन्त्री परिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकबाट मिति २०७३।१०।९ मा
स्वीकृति प्राप्त)

नेपाल सरकार
शहरी विकास मन्त्रालय
शहरी विकास तथा भौतिक योजना महाशाखा

विषय सूची

परिच्छेद १ परिचय	१
१.१ शहरीकरणको प्रवृत्ति	१
१.२ योजना तथा नीति सन्दर्भ	१
१.३ राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति : उपादेयता र लक्ष्य	२
१.४ कार्यविधि	४
परिच्छेद २ वर्तमान शहरी अवस्था	५
परिच्छेद ३ अपेक्षित शहरी प्रणाली तथा लक्ष्य	८
३.१ निर्देशक सिद्धान्तहरु	८
३.२ अपेक्षित राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय शहरी प्रणाली	९
३.३ शहरी विकासको लक्ष्य	११
३.४ शहरी पूर्वाधारमा लगानीको आवश्यकता	१२
परिच्छेद ४ राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति	१६
४.१ शहरी प्रणाली	१८
४.२ शहरी पूर्वाधार	२०
४.३ शहरी वातावरण	३०
४.४ शहरी अर्थतन्त्र	३८
४.५ शहरी लगानी	३९
४.६ शहरी वित्त व्यवस्था	४१
४.७ शहरी शासन	४३
४.८ शहरी जग्गा व्यवस्थापन	४६
४.९ प्रमुख खाका : राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति	४९

परिच्छेद १ : परिचय

१.१ शहरीकरणको प्रवृत्ति

नेपालमा शहरीकरणको^१ स्तर न्यून रहे पनि शहरीकरणको गति भने तीव्र रहेको छ र यो क्रम भविष्यमा पनि निरन्तर रहने अनुमान गर्न सकिन्छ। वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको १७ प्रतिशत जनसंख्या ५८ वटा नगरपालिकाहरूमा बसोबास गरेका थिए। तथापि आ.व. २०७१/७२ मा १५९ वटा नगरपालिकाहरू थपिए पछि नेपालको कुल ४० प्रतिशत जनसंख्या शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने हुन आएको छ। जनगणनाको अवधिहरूको बीचमा शहरी वृद्धिदर पनि अस्थिर रहेको छ। जनगणनाको पछिल्लो दशकमा वृद्धिदर ३.४३ प्रतिशत रहेको भए पनि सन् १९८१ देखि २०११ अवधिको औसत वार्षिक वृद्धिदर उच्च अर्थात् ५.३ प्रतिशत रहेको थियो। शहरी तथा ग्रामीण वृद्धिदरको अन्तर सन् २०११ मा २.४ प्रतिशत थियो।

नेपालमा शहरीकरणको केन्द्र काठमाडौं उपत्यका हुने गरेको छ। नेपालको कुल शहरी जनसंख्याको आधा भन्दा बढी पहाडमा र बाँकी तराईमा बसोबास गर्दछन्। क्षेत्रीय स्तरमा शहरीकरणको विविधता निर्धारण गर्ने प्रमुख आधारको रूपमा भौतिक स्वरूप र संयोजन (connectivity) रहने गरेको छ। काठमाडौं उपत्यकाका तीन जिल्लाहरू र पोखरा उपत्यका रहेको कास्की जिल्लाको शहरीकरणको स्तर क्रमशः ९६.९७ र ७९.५२ प्रतिशत छ भने अरु पहाडी जिल्लाहरूको शहरीकरणको स्तर १८.२८ प्रतिशत मात्र रहेको छ। त्यसैगरी भित्री तराई उपत्यकाको^२ शहरीकरणको स्तर ४१.९७ प्रतिशतको तुलनामा बाँकी तराईको शहरीकरणको स्तर ३८.९४ प्रतिशत मात्र छ।

शहरीकरणको स्वरूपमा केही ठूला तथा मझौला शहरको प्रभुत्व रहेको छ। १० लाख भन्दा बढी जनसंख्या भएको एक मात्र शहर काठमाडौं हो। शहरी केन्द्रहरूको आकारको दृष्टिले साविक ५८ नगरपालिकाहरूका १४ वटा शहरी केन्द्रहरू (पहाडमा ४ र तराईमा १०) र हाल थपिएका १५९ नगरपालिकाहरूका २ वटा शहरी केन्द्रहरू (पहाडमा मात्र) मा मात्र १ लाख भन्दा बढी जनसंख्या रहेको र यसले मात्र शहरी जनसंख्याको ३१.२४ प्रतिशत ओगटेको छ। बाँकी ६८.७६ प्रतिशत शहरी जनसंख्या अन्य २०१ वटा नगरपालिकाहरूमा रहेको छ। शहरी जनसंख्याको यस्तो वितरणबाट शहरी तहगत सोपान (hierarchy) तल्लो तहतर्फ छाँटिदै गएको देखिन्छ। यद्यपि शहरी सीमानाले एकातर्फ बृहत्तर ग्रामीण क्षेत्रलाई समावेश गर्ने र अर्कोतर्फ शहर विस्तार क्षेत्रलाई नगरपालिकाको सिमानाभन्दा बाहिर लग्नु पर्ने यथार्थलाई समेत अंगिकार गर्न सकेको छैन।

१.२ योजना तथा नीतिगत सन्दर्भ

शहरी क्षेत्रका नीतिहरूको अतिरिक्त क्षेत्रगत प्रमुख राष्ट्रिय नीतिहरू जस्तै यातायात, कृषि, पर्यटन, उद्योग, आदिबाट पनि शहरीकरण तथा शहरी विकास प्रभावित तथा निर्देशित हुन्छ। विद्यमान राष्ट्रिय यातायात नीति २०११, राष्ट्रिय कृषि नीति २००४, राष्ट्रिय शहरी नीति २००७, उद्योग नीति २०११, पर्यटन नीति २००८ तथा राष्ट्रिय भूउपयोग नीति २०१२, आदि राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिको लागि सन्दर्भ सामग्री हुन्।

^१शहरी जनसंख्या र त्यस क्षेत्रको कुल जनसंख्याको अनुपातलाई शहरीकरणको स्तर मानिएको छ।

^२उदयपुर, सिन्धुली, मकवानपुर, चितवन, दाङ्ग र सुर्खेत जिल्लाहरू भित्री तराईमा पर्दछन्।

१.३ राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति : उपादेयता र उद्देश्य

१.३.१ उपादेयता

आर्थिक, स्थानिक तथा बसाइसराइको प्रवृत्तिले नेपालमा अनुकूल स्थान तथा क्षेत्रहरूमा बढ्दो शहरीकरण तथा शहरीवृद्धिको अपरिहार्यतातर्फ संकेत गर्दछ । शहरीकरण तथा शहरी वृद्धिदरको अपरिहार्यता स्पष्ट हुँदाहुँदै पनि शहरीक्षेत्रहरू शहरी विकास, व्यवस्थापन तथा संस्थागत जस्ता विविध समस्याले ग्रस्त छन् । तसर्थ शहरीकरण तथा शहरी वृद्धिका विविध आयामहरूलाई व्यवस्थित गर्न राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय एवम् शहरी वा नगरपालिका दुवै तहको दृष्टिकोण हेर्न आवश्यक हुन्छ । नेपालले हाल ब्यहोर्नु परेका शहरी चुनौतीहरूले राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति तर्जुमा गर्ने सान्दर्भिक आधार प्रदान गर्दछन् :

- जनसंख्या र स्रोतसाधनको दृष्टिले शहरी क्षेत्रको प्रणाली तथा तहगत सोपान असन्तुलित छ । पूर्वाधार तथा स्रोतसाधन विकासको सन्दर्भमा राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय दृष्टिकोणबाट शहरी विकासको स्थानिक ढाँचा (Framework) लाई पर्याप्त मात्रामा संयोजन गरिएको छैन ।
- शहरी विकास अनौपचारिक शहरी वृद्धि तथा विस्तारबाट निर्देशित छ ।
- आधारभूत शहरी पूर्वाधार (सडक, खानेपानी, ढलनिकास, फोहरमैला, उर्जा, शहरी खुल्ला क्षेत्र, आधारभूत भौतिक सुविधा, आवास, आदि) तथा गुणस्तरको मानकबीच ठूलो अन्तर छ ।
- प्रदूषण (वायु, जल, जमिन, ध्वनी); शहरी यातायातका मुद्दाहरू, जीवाष्म इन्धनको बढी उपभोग, भूउपयोगको असामञ्जस्यता, सार्वजनिक क्षेत्रको अतिक्रमण र सुकुम्बासी वस्तीहरूको विस्तार, साँस्कृतिक सम्पदा र सौन्दर्यता प्रति बेवास्ता, कमजोर वातावरणीय जोखिमको निराकरण तथा विपदप्रति उत्थानशीलता (resilience) जस्ता कारणले शहरी वातावरणका चासोका विषयहरू संकट उन्मुख भइरहेका छन् ।
- ग्रामीण क्षेत्रमा गैरकृषिमा आधारित रोजगारीका अवसरहरूको कमी छ भने शहरी क्षेत्र र सेरोफेरोमा यसको विस्तार भइरहेको छ । शहरी रोजगारीको सिर्जना गर्न स्थानीय आर्थिक विकास रणनीतिहरूको टड्कारो खाँचो छ ।
- शहरी क्षेत्रतर्फको बसाइसराइको तीब्रताका कारण शहरी जनसंख्यालाई आवास तथा पूर्वाधार सेवा पुऱ्याउनु भन्ने कठिन भइरहेको छ, यसबाट शहरी क्षेत्रमा अपेक्षाकृत रूपमा बढ्दो गरिबी छ ।
- शहरी योजना तथा व्यवस्थापनमा संस्थागत र कानूनी संरचना कमजोर रहेको एवम् सांगठनिक र मानवीय संसाधनको क्षमता अपर्याप्त रहेको छ ।
- शहरी अर्थव्यवस्था तथा राजस्वमा विद्यमान अनिश्चितता एवम् शहरी क्षेत्रमा स्रोत परिचालन गर्ने क्षमताको कमी, शहरी लगानी र आवश्यकता बीचको ठूलो अन्तराल, वित्तीय स्रोत तथा कार्यान्वयन क्षमताको कमीका साथै राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र नगरपालिका स्तरमा समन्वयात्मक लगानीको सोच र योजनाको अभाव छ ।
- शहरी तथ्याङ्क तथा शहरी विकासको क्षेत्रमा अनुगमनको अवस्था कमजोर छ ।

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिबाट गरिएको अपेक्षा :

- राष्ट्रिय शहरी नीतिको सोचलाई विस्तार गरि आवधिक समीक्षा गर्ने र तदनुरूप आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
- शहरी विकास मन्त्रालयलाई रणनीतिक निर्देशन उपलब्ध गराउने ।
- शहरीकरण र शहरी विकासको क्षेत्र तोकी सो हदसम्म तार्किक रूपमा शहरी विकास मन्त्रालयको अधिकार क्षेत्र निर्धारण गर्ने ।
- यातायात, कृषि, उद्योग, वाणिज्य, शिक्षा, स्वास्थ्य, वातावरण, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति, पर्यटन र स्थानीय विकासको क्षेत्रमा संलग्न सरकारी निकायबाट सञ्चालित शहरी विकासमा योगदान हुने क्रियाकलापबारे सूचना प्रवाह तथा सहजीकरण गर्ने ।

नेपालको संविधान, २०७२ लागू भएपछि नेपालको शासकीय स्वरूप संघीय प्रणालीको हुने भएकोले शहरी वृद्धि र विकासमा यसको ठूलो प्रभाव पर्ने स्पष्ट छ । नयाँ संघीय शासकीय संरचनामा प्रादेशिक तथा क्षेत्रीय शहरी विकासको प्रक्रिया र तत्सम्बन्धी लगानीका विषयमा निर्णय गर्न राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति मार्गनिर्देशक हुन सक्दछ ।

१.३.२ उद्देश्य

- (क) विद्यमान प्रवृत्ति र स्रोतसाधनको संभाव्यता तथा प्रस्तावित रणनीतिक पहलहरूमा आधारित अपेक्षाकृत तथा व्यवहारिक राष्ट्रिय र प्रादेशिक तथा स्थानीय शहरी प्रणालीको मध्यम तथा दीर्घकालीन रणनीतिक सोचको विकास तथा विस्तार गर्ने ।
- (ख) शहरी पूर्वाधार, शहरी वातावरण, शहरी योजना तथा व्यवस्थापन, एवम् शहरी शासनको लागि मानक तथा स्तर निर्धारण गर्ने ।
- (ग) निम्न विषयसंग सम्बन्धित प्रमुख मामिला र आवश्यक कृयाकलाप तथा लगानी (आयोजनाहरू) को प्राथमिकता पहिचान गर्ने :
- शहरी पूर्वाधार
 - शहरी वातावरण
 - सम्भावित स्रोतको आधारमा तुलनात्मक लाभ उठाउने
- (घ) शहरी वित्तिय लगानी र कार्यान्वयन वृद्धि गर्न शहरी विकास तथा रणनीतिको क्षेत्रमा गरिने लगानीका दृष्टिले प्रमुख मामिलाहरूको पहिचान गर्ने ।
- (ङ) राष्ट्रिय शहरी नीति तथा राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिको कार्यान्वयन तथा अनुगमनलाई सहज बनाउन उपयुक्त संस्थागत संरचना तथा कानूनी संयन्त्र सुभाब गर्ने ।
- (च) दिगोपनाका विद्यमान तथा नवीन चुनौतिहरू, जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू उपर बहदो उत्थानशीलता र निराकरण तथा अनुकूलनको आधारमा शहरीकरण तथा शहरी विकासका नवीनतम् उपायहरू प्रस्ताव गर्ने ।

१.४ कार्यविधि

अन्तक्रियात्मक तथा सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति तर्जुमा गर्ने कार्य विषयगत परामर्शहरूबाट प्राप्त ज्ञान तथा शहरी विकास मन्त्रालय, अन्य क्षेत्रगत मन्त्रालय, निकायहरू तथा नागरिक समाज तथा शैक्षिक प्रतिष्ठानहरूको राय, सुझाव तथा नीति निर्माता, राजनीतिक नेतृत्व र अभि प्रमुख रूपमा सर्वसाधारणको अपेक्षाहरूलाई समेत समावेश गरि सम्पन्न गरिएको छ । विषयगत मामिलासंग सम्बन्धित विद्यमान अवस्था, नीतिगत तथा कार्यक्रमगत पहलकदमी तथा समाधान गर्नु पर्ने प्रमुख समस्याहरूको बारेमा समीक्षा गर्न श्रृङ्खलावद्ध रूपमा विषयगत कार्यशालाहरूको आयोजना गरिएको थियो । परिच्छेद २ त्यस्ता कार्यशालाहरूबाट प्राप्त सुझावहरूमा आधारित भएर तयार गरिएको छ । यसरी प्रमुख मुद्दाहरू, तिनलाई निराकरण गर्ने रणनीति र त्यस्तो रणनीति सम्बद्ध गतिविधिहरूबारे केन्द्रित सघन सहभागितामूलक गोष्ठी आयोजना गरि शहरी विकास रणनीति तर्जुमा गरिएको छ । शहरी विकास रणनीतिलाई सबै सरोकारवालाहरूबाट आत्मसात् गर्न गराउनका लागि प्रेरित तथा सहजीकरण गर्न सक्दो प्रयास गरिएको छ । यो दस्तावेज सरकारबाट स्वीकृत गर्ने क्रममा क्षेत्रीय तथा राष्ट्रिय स्तरमा पनि गोष्ठीहरूको आयोजना गरिएको थियो । समग्र नीतिगत निर्देशनहरू शहरी विकास मन्त्रालयका सचिवज्यूको संयोजकत्वमा गठित निर्देशक समितिबाट प्राप्त भएका थिए । रणनीति तर्जुमा गर्ने क्रममा सो समितिबाट अन्तर मन्त्रालय तथा अन्तर्निकाय समन्वयमा पनि सहजीकरण भएको थियो । मन्त्रालयको शहरी विकास तथा भौतिक योजना महाशाखाका सहसचिवबाट सल्लाहकार कार्यसमूहको नेतृत्व गरिएको थियो । शहरी विकास मन्त्रालयको उक्त महाशाखालाई नै प्रस्तुत रणनीति तर्जुमा गर्ने दायित्व तोकिएको थियो । महाशाखा अन्तर्गत रहेको प्राविधिक सचिवालयद्वारा उक्त महाशाखालाई सहयोग प्राप्त भएको थियो । कार्यसमूहमा शहरी विकास मन्त्रालयको विषयगत शाखाका अधिकारीहरू तथा अन्य निकायका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता थियो ।

भौतिक योजना महाशाखाका सहसचिवको सम्पर्क र समन्वयमा टोली नेताद्वारा विषयगत विज्ञहरूलाई निर्देशन तथा समन्वय गर्ने कार्य भएको थियो ।

परिच्छेद २ : विद्यमान शहरी अवस्था

नेपालका नगरपालिकाहरू वस्तुतः शहरी क्षेत्र हुन् । नगरपालिकाको तथ्याङ्कीय आधार कमजोर छ र नियमित रूपमा तथ्याङ्क अद्यावधिक तथा अनुगमन गर्ने प्रक्रिया संस्थागत हुन अझ बाँकी नै छ । शहरी पूर्वाधार, वातावरण, अर्थव्यवस्था, सुशासन विधि, वित्तीय व्यवस्था र लगानीका सम्बन्धमा उपलब्ध तथ्याङ्कद्वारा वर्तमान शहरी परिदृश्य प्रतिबिम्बित भएको छ । नेपालको विविध भौगोलिक क्षेत्रमा जनसंख्याको आकारमा आधारित भएर छानिएका नगरपालिकाहरूमा उल्लिखित विषयहरूको वर्तमान अवस्थाको चित्रण गर्ने प्रयास गरिएको छ । यसले नेपालका शहरी क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाको आंशिक चित्रण मात्र गर्दछ, तर शहरी विकासको सन्दर्भमा भने केही प्रासङ्गिक मामिलाको उठान पनि गर्दछ ।

शहरी भूमिको प्रकृति र गुण, शहरी जन घनत्व, शहरी स्वरूप, शहरी पूर्वाधार, शहरी वातावरण, शहरी अर्थव्यवस्था, शहरी क्षेत्रमा लगानी र वित्त व्यवस्था तथा शहरी शासन आदिले नेपालको शहरी अवस्थाको पृष्ठभूमि प्रदर्शन गर्दछ ।

शहरी पूर्वाधार, वातावरण, अर्थव्यवस्था, शासनविधि, वित्त व्यवस्था र लगानीको बारेमा उपलब्ध तथ्याङ्क तथा शहरी भूमिको विद्यमान प्रकृति र गुण, घनत्व र स्वरूपको विश्लेषणबाट विद्यमान शहरी अवस्थाको प्रतिबिम्ब स्पष्ट हुन्छ । भूखण्डीकरण, नियमन रहित शहरी जग्गाको बजार, त्रुटीपूर्ण जग्गा अधिग्रहण र क्षतिपूर्ति तथा भूक्षेत्रीकरण सम्बन्धी संकीर्ण नियमनले शहरी जग्गा व्यवस्थापनको वर्तमान चरीत्र उजागर गर्दछ । नगरपालिकाहरूको वडास्तरीय वर्तमान जनघनत्व हेर्दा काठमाडौंमा उच्चतम ३६२.४ देखि कमलामाईमा न्यूनतम २.५७ व्यक्ति प्रति हेक्टरसम्मको विविधता पाइन्छ । यस अतिरिक्त, यो जनघनत्व नगरपालिकाको जनसंख्याको आकारमा वृद्धि हुने गरेको पाइएको छ । हाल विकसित हुँदै गईरहेको शहरी स्वरूप असंगतिपूर्ण भूउपयोग, खस्कदो सेवासुविधाको स्तर र टोलछिमेकको वातावरणमा ह्रासका कारण ज्यादै अव्यवस्थित भईरहेको छ ।

शहरी भौतिक संरचनाहरूको अल्पता पानीको आपूर्ति, सरसफाइ, फोहर मैलाको व्यवस्थापन, आवास, यातायात र ऊर्जाको अवस्थाबाट देखिन्छ । पानी आपूर्तिमा पहुँचको अवस्थाबाट पारिस्थितिक (ecological) असमानता स्पष्ट हुन्छ । पहाडी शहरमा ८१.२ प्रतिशतको तुलनामा तराईका शहरमा ३२.९ प्रतिशत घरपरिवारले मात्र पाइपबाट वितरण गरिएको पानीको सुविधा प्राप्त गरेका छन् । तथापि, सबै शहरी क्षेत्रहरूमा खानेपानीको गुणस्तर र परिमाण अपर्याप्त छ । पानी र सरसफाइको स्थिति सन् २०१७ सम्ममा सुधार गर्न प्रति व्यक्ति वार्षिक रु. ३५०० का दरले प्रति वर्ष रु. ७५ अर्बको आवश्यकता पर्नेछ । सरसफाइ प्रणाली र ठोस फोहोर व्यवस्थापनको अवस्था पनि संकटपूर्ण नै छ । मात्र ५६.९ प्रतिशत शहरी घरधुरीको सरसफाइ प्रणालीमा पहुँच छ भने ८८.२ प्रतिशतले शौचालयको प्रयोग गर्दछन् । त्यसै गरि, ५८ मध्ये ६ वटा नगरपालिकामा मात्र ल्याण्डफिल साइट छ र ५ वटा नगरपालिकाले मात्र नियन्त्रित रूपमा फोहर बिसर्जन गर्दछन् । शहरी आवासको सन्दर्भमा निरन्तर वृद्धि भइरहेको सुकुम्बासी बस्तीहरू र किफायती आवासको कमी प्रमुख चासोको विषय भएको छ जुनकुरा शहरी क्षेत्रहरूमा सुकुम्बासी बस्तीहरूको बढ्दो प्रतिशतले प्रमाणित गर्दछ ।

शहरी परिवहनतर्फ अपर्याप्त र अप्रभावकारी यातायात पूर्वाधार प्रमुख सरोकार हो । शहरी क्षेत्रका सडकहरूको औसत घनत्व ३.२६ कि.मि. प्रति वर्ग कि.मि. रहेको छ, जुन अत्यन्त न्यून हो र सापेक्षिक रूपमा कम सडक विस्तारले अधिकांश नगरपालिकाहरूमा ग्रामीण परिवेश विद्यमान रहेको

देखाउँछ । राष्ट्रिय ऊर्जा संकटको वर्तमान अवस्था पनि स्पष्ट छ र शहरी क्षेत्रमा यो संकट भन्नु बढी छ । विजुलीको माग शहरी र औद्योगिक कोरिडोरमा उच्चतम् छ, जसको वार्षिक वृद्धिदर ९ प्रतिशत रहेको छ । तथापि हालको उत्पादनदर शहरी क्षेत्रको विद्युतको माग पूरा गर्न पर्याप्त छैन । विभिन्न नगरपालिकाहरूमा विद्यमान पूर्वाधारको अवस्था निर्धारण गर्ने क्रममा शहरी पूर्वाधार स्थिति सूचकाङ्क (Urban Infrastructure Condition Index) तयार गरि ५८ वटा नगरपालिकाको सन्दर्भमा गणना गरिएको छ । यस सूचकले विभिन्न नगरपालिकाहरूमा उपलब्ध वर्तमान पूर्वाधार अवस्थाको तुलना गर्ने आधार प्रदान गर्दछ । काठमाडौं महानगरपालिकाको यो सूचक उच्चतम् छ भने गुलरिया नगरपालिका सबभन्दा पछाडि रहेको छ ।

शहरी वातावरणीय अवस्थाको विश्लेषणले पनि शहरी क्षेत्रको भौतिक, प्राकृतिक र सामाजिक वातावरण को अवस्था कमजोर देखाएको छ । सुरक्षा र उत्थानशीलता, वायु प्रदूषण, जल प्रदूषण, भूमि प्रदूषण, शहरी कृषि, शहरी वन, खुला ठाउँहरू, शहरी कला र सामुदायिक संगठनसंग सम्बन्धित विषयहरू यस विश्लेषणमा पर्दछन् । वर्तमान शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका शहरी क्षेत्रको वातावरणीय विषयलाई संवोधन गर्ने उल्लेखनीय दस्तावेज हुन सक्दछ, तर अरु दस्तावेजहरू जस्तै यसको पनि कार्यान्वयन फितलो छ । प्रकोप बहन, सुरक्षा प्रदान, खुल्ला स्थानको संरक्षण जस्ता सामाजिक आर्थिक विषय, आदि समाविष्ट शहरी वातावरणको व्यवस्थापन गर्न नगरपालिकाहरूमा संस्थागत क्षमता, उपयुक्त योजना र वित्तीय संयन्त्रको कमी छ । शहरी क्षेत्रमा खुला स्थानको तीव्र ह्रास यसको एक प्रमुख सूचक हो । प्रमुख नगरपालिकाहरू मध्ये काठमाडौंमा खुल्ला क्षेत्र ०.४८ प्रतिशत र ललितपुरमा ०.०६ प्रतिशत मात्र रहनुबाट खुल्ला क्षेत्र न्यून हुदै गएको प्रष्ट हुन्छ ।

शहरी क्षेत्रलाई आर्थिक वृद्धि तथा अर्थतन्त्रको इन्जिन मानिन्छ । राष्ट्रिय कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा यसको योगदान महत्वपूर्ण छ । केन्द्रीय तथ्यांक विभागद्वारा जारी कूल ग्राहस्थ उत्पादनको आंकडा अनुसार शहरी क्षेत्रको ग्राहस्थ उत्पादन राष्ट्रिय ग्राहस्थ उत्पादनको ३३.१ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय योजना आयोग तथा यूएनडीपीबाट सन् २०१४ मा प्रकाशित प्रतिवेदन अनुसार) र शहरी केन्द्रबाट नजिक रहेका वा सेवा प्राप्त गाँउ विकास समितिहरूको मात्र कुल योगदान ३० प्रतिशत रहेको छ । यसबाट शहरी क्षेत्रको आर्थिक विकासमा लगानी गर्न यथेष्ट आधार प्राप्त हुन्छ, जसले समृद्धि र रोजगारको अवसर सिर्जना गरि ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धि गर्न सघाउ पुऱ्याउँदछ । ५८ वटा नगरपालिकाहरूमा अपुग आधारभूत शहरी पूर्वाधार पुऱ्याउन रु. ३९२.९४ अर्बको लगानी चाहिने अनुमान गरिएको छ, जब कि अन्य १५९ नगरपालिकाहरूको लागि मात्र रु. ९९८ अर्ब आवश्यक पर्नेछ । यो रकम नगरपालिकाहरूको विद्यमान र अपेक्षित स्तरको आधारमा गणना गरिएको हो ।

वर्तमान अवस्थामा नगरपालिकाहरूको राजस्वको आधार पनि निकै कमजोर छ र राजस्व सम्भावनाको पूर्ण परिचालन गर्न सकिएको अवस्था छैन । नगरपालिकाहरूको राजस्वको आफ्नै स्रोत औसतमा कुल राजस्वको ३० प्रतिशत मात्र छ र कुल राजस्वको ७० प्रतिशत अनुदानमा आधारित छ ।

पूर्वाधार, वातावरण, लगानी र वित्तीय अवस्थाका अतिरिक्त नगरपालिकाहरूमा शासकीय व्यवस्थाको सवाल पनि महत्वपूर्ण छ । वर्तमान व्यवस्था अनुसार शहरी योजना र पूर्वाधार विकासलाई एक छातामुनि राखिएको (शहरी विकास मन्त्रालय) छ भने शहरी शासन र व्यवस्थापनलाई अर्कै छातामुनि (संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय) राखिएको छ । खण्डीकृत संस्थागत

व्यवस्था, दुई मन्त्रालयबीच समन्वयको अभाव तथा प्राविधिक विशेषज्ञता र क्षमताको कमी शहरी शासनका प्रमुख सवाल हुन् ।

विद्यमान राष्ट्रिय र प्रान्तीय/स्थानीय शहरी प्रणालीको सन्दर्भमा वस्तु र सेवा प्रवाहको आधारमा मुलुकको मध्य र पूर्वमा दुई अपेक्षाकृत एकीकृत शहरी प्रणाली देख्न सकिन्छ । तथापि मध्य पश्चिम र सुदूरपश्चिममा भने आफ्नो पृष्ठप्रदेशसंग अपेक्षाकृत कमजोर सम्पर्क रहेको पाइन्छ ।

परिच्छेद ३ : अपेक्षित शहरी प्रणाली र लक्ष्य (Milestones)

३.१ निर्देशक सिद्धान्तहरू

परिच्छेद २ मा प्रस्तुत नेपालको शहरी क्षेत्रको वर्तमान अवस्थाले नगरपालिकाको आधारभूत पूर्वाधार, वातावरण, अर्थव्यवस्था र वित्तीय अवस्थाबारे चासो उत्पन्न गराउँदछ । तर यसले शहरी जन जीविकाको गुणात्मक पक्ष उजागर गर्दैन । राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति वर्तमान भौतिक अवस्था सुधार गर्ने आवश्यकताद्वारा निर्देशित हुन पर्दछ, तर यस बाहेक यस रणनीतिले भविष्यको लागि शहरीकरण र शहरी विकासको गुणात्मक दृष्टिकोणलाई पनि समावेश गर्नु आवश्यक छ, ताकि नगर र शहरले समाजको उच्च आदर्श प्रतिबिम्बित गर्न सकुन् ।

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिका पाँचवटा अन्तरनिहित र अन्तरसम्बन्धित निर्देशक सिद्धान्तहरू यस प्रकार छन् :

३.१.१ दिगोपना : रणनीतिले शहरी विकासको वातावरणीय, सामाजिक र आर्थिक दिगोपनालाई बढावा दिनु पर्दछ । यसको अर्थ शहरी विकासका गतिविधिहरू वातावरणीय दृष्टिकोणले दिगो हुनु पर्दछ, अर्थात् बाह्य नकारात्मक पक्षहरू हुनु हुँदैन र वातावरणले धान्न नसक्ने हुनु हुँदैन । सामाजिक दिगोपनाले सामाजिक पूँजीको पोषण तथा विकासलाई मान्दछ, जसले अमैत्रीपूर्ण वातावरण न्यूनीकरण गरि शहरी सामाजिक जीवन्तता कायम गर्न योगदान गर्दछ । आर्थिक दिगोपनाले भने न्यून बाह्य समर्थनको स्थितिमा पनि वातावरण मैत्री आर्थिक गतिविधिहरूलाई प्रोत्साहन गर्दछ ।

३.१.२ समावेशीता : शहरहरू नश्ल, जाति, लिङ्ग तथा आर्थिक वर्ग समेतको आधारमा सामाजिक रूपमा समावेशी हुनुपर्छ । समावेशीकरणले शहरको सामाजिक र साँस्कृतिक विविधता र संवेदनशीलताको पोषण, त्यसमा पनि खास गरि विपन्न र सीमान्तकृत र अल्पसंख्यक व्यक्ति, र सामान्यतया: गरिब तथा युवाको लागि गर्नुपर्दछ । समावेशिताले सामाजिक न्यायका अतिरिक्त समता र सन्तुलित विकासलाई प्रवर्द्धन गर्दछ । शहरी क्षेत्रमा वृद्धि भइरहेको गरिबीले शहरहरूलाई गरिबका आवश्यकताहरू संवोधन गर्न, तिनको शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास, जीविकोपार्जन र यातायात सम्बन्धी आधारभूत सरोकारलाई संवोधन गर्न गरिबमैत्री हुनुपर्ने आवश्यकता बोध गराउँदछ ।

३.१.३ उत्थानशीलता : उत्थानशीलताले भौतिक र सामाजिक उत्थानशीलता दुवै जनाउँदछ, जसले गर्दा शहरहरू वातावरणीय र आर्थिक परिवर्तनको सन्दर्भमा सुरक्षित र अनुकूल रहन सक्दछन् । रणनीतिको प्रमुख ध्यान प्रकोप वा जलवायु परिवर्तनको क्षेत्रीय र विश्वव्यापी प्रभावका कारण उत्पन्न अल्प तथा दीर्घकालीन जोखिम निवारण गर्न भौतिक, सामाजिक, आर्थिक र संस्थागत उत्थानशीलतामा केन्द्रित हुनु आवश्यक छ । योजना तथा शहरी विकासले विभिन्न प्रकारको खतरा, आघात र जोखिमको सामना गर्न सक्ने क्षमता विकास गर्न आवश्यक छ ।

३.१.४ हरियाली : शहरी विकास रणनीति शहरलाई हरियालीयुक्त, शीतल र आर्द्र राख्ने तीन प्रमुख विषयबाट निर्देशित हुनुपर्दछ । हरियाली कायम राख्ने, सुरक्षित र प्रवर्द्धन गर्ने क्रममा हरितपार्क, हरितखुल्ला स्थान, शहरी कृषि र वन, आदिमा ध्यान दिनु पर्दछ । शहरहरूले न्यून कार्बन उत्सर्जन हुने, वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग हुने, शहरी तापद्वीपको प्रभाव कम हुने र तापमानको प्रभाव कम हुने भूउपयोग, प्रविधि र सामग्रीको प्रवर्द्धन गर्नुपर्दछ । त्यसै गरि शहरहरूले नील संवहन, जलजीवन, शहरी जैविक विविधता र जमीनमा पुनर्जलीकरण गर्न पोखरी, इनार, नदी, नहर, आदि स्वच्छ जलाधारहरूको सुरक्षा र विस्तार गर्नुपर्दछ ।

३.१.५. प्रभावकारिता : दिगो, समावेशी, उत्थानशील र हरित शहर मात्र प्रभावकारी, सुशासित र सुव्यवस्थित हुन सक्दछ । तसर्थ राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति पनि स्थानीय तहको विस्तारित क्षमता र प्राविधिक दक्षता, शहरी योजना र विकास प्रकृयाहरुमा संस्थागत पारदर्शिता र जवाफदेहिता, तथा नागरिक केन्द्रित सेवा प्रवाह र विकासको प्रतिफल वितरण जस्ता सुशासनका तीनै आधारभूत विषयद्वारा निर्देशित हुनुपर्दछ ।

३.२ अपेक्षित राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय शहरी प्रणाली

नोट : उपराष्ट्रिय प्रणाली भन्नाले प्रादेशिक र क्षेत्रीय शहरी प्रणालीलाई बुझाउँदछ ।

सन्तुलित र समृद्ध राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी प्रणालीको प्राप्ति नेपालको दीर्घकालीन सोच हुनुपर्दछ । यसको अर्थ हो : (अ) जनसंख्या र स्रोतसाधन परिचालनको क्षेत्रीय सम्भावनाको आधारमा उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) र राष्ट्रिय तहगत शहरी केन्द्रहरुको प्रणालीको सुदृढीकरण, तथा (आ) स्रोत संभाव्यता सम्मत हुनेगरी गुणस्तरीय पूर्वाधार तथा सेवा व्यवस्थामा लगानी गर्नु । सन्तुलित र एकीकृत राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी प्रणालीले निम्न योगदान गर्नेछ :

- उत्पादन र रोजगारीको अवसरको आधारमा प्रादेशिक र क्षेत्रीय अर्थतन्त्रको विविधीकरण र विशिष्टीकरण
- सामाजिक र आर्थिक पूर्वाधार, सेवा र मानवीय संसाधनको प्रभावकारी र कुशल वितरण
- आर्थिक सामाजिक, साँस्कृतिक र वातावरणीय अपेक्षा र शहरी जीवनस्तरको आधारमा राजनैतिक, सामुदायिक, नागरिक समाज संस्थाहरुको प्रभावकारी प्रस्तुति
- शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्र बीचको अन्तरसम्बन्धलाई उत्पादन, वितरण र उपभोगको आधारमा सबलीकरण

प्रादेशिक र क्षेत्रीय शहरी तहगत सोपानमा निहित अन्तरालको सम्बोधन गर्नु तथा पृष्ठप्रदेश (hinterland) मा उपलब्ध स्रोतको उपलब्धताको आधारमा प्रादेशिक र क्षेत्रीय तहमा सामान र सेवा प्रवाहको सुदृढीकरण गर्नु सन्तुलित राष्ट्रिय शहरी प्रणालीको लागि आवश्यक प्रमुख कार्य हुनेछ ।

आर्थिक केन्द्रको सोपानमा मध्यम र लामो अवधिको लागि जनसंख्याको प्रक्षेपण गर्दा पूर्वाञ्चल र मध्यमाञ्चल क्षेत्रका शहरी केन्द्रहरुको प्रभुत्व कायमै रहने देखिएको छ भने मध्य र सुदूर पश्चिम बढी स्थापित र क्षेत्रीय स्तरमा एकीकृत हुने देखिन्छ ।

निम्न विषयमा ध्यान केन्द्रित हुनेछ :

- (क) प्रमुख आर्थिक केन्द्रको कार्याधारको सबलीकरण
 - (ख) क्षेत्रीय र प्रादेशिक पृष्ठप्रदेशबीच पूर्वाधार सम्पर्कमा सुधार
 - (ग) साना शहरको विकासको लागि क्षेत्रीय र प्रादेशिक स्रोत परिचालन र सहजीकरण
- यसबाट सन्तुलित र एकीकृत राष्ट्रिय शहरी प्रणालीको लक्ष्य प्राप्त गर्न सघाउ पुग्नेछ ।

३.२.१ शहरी क्षेत्रको परिभाषा

शहरी क्षेत्रको परिभाषासंग अवधारणात्मक र व्यावहारिक कठिनाई जोडिएको छ । शहरी क्षेत्र वा नगरपालिका तोक्ने मापदण्डको रूपमा घनत्व, निकटता, पेशागत संरचना जस्ता प्रमुख सान्दर्भिक कार्यात्मक विशेषतालाई लिईएको छैन । बजार केन्द्र र साना शहरहरूको अनुगमन गरि वस्तीलाई नगरपालिकामा स्तरोन्नति गर्ने व्यावहारिक आधार सहितको प्रणाली (जस्तै जनगणनामा प्रस्तावित शहरहरू) स्थापना गर्नु जरूरी भएको छ ।

३.२.२ संघीयता र उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी प्रणाली

मुलुकको संघीय पुनर्संरचनाले राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी प्रणालीमा मूलतः तीन वटा कारणले प्रभाव पारेको छ : पहिलो, प्रादेशिक राजधानी बन्ने शहरी क्षेत्रमा पूर्वाधार र समग्र शहरी विकासको लागि प्राथमिकतायुक्त लगानी आकर्षित हुनेछ । यी केन्द्रहरूको राजनीतिक र प्रशासनिक कार्यक्षेत्रका कारण प्रादेशिक वा क्षेत्रीय स्रोत परिचालनको आधारमा लघु र मध्यम उद्योग स्थापना गर्ने लगायतका आर्थिक गतिविधिहरू वृद्धि हुन सक्नेछन् । दोश्रो, अन्तरप्रदेश सडक पूर्वाधार विकास र प्राथमिकीकरण गर्ने प्रादेशिक रणनीतिले अवस्थितिको लाभ लिने गरि साना शहर र बजार केन्द्रको विद्यमान शहरी तहगत सोपानलाई प्रभावपार्न सक्नेछ । तेश्रो, प्रादेशिक सरकारको कृषि, उद्योग, जैविक विविधता र जलविद्युत (पहाडी क्षेत्रमा) सम्बन्धी नीतिले प्रादेशिक शहरी केन्द्रको भूमिकामा प्रभाव पर्ने र त्यसको असर क्षेत्रीय शहरी प्रणालीमा समेत पर्न सक्ने सम्भावना रहन्छ ।

३.२.३ राज्य प्रणालीमा शहरी विकास सम्बन्धी अधिकारको विभाजन :

नेपालको संविधान, २०७२ को विभिन्न अनुसूचीहरूमा गरिएको व्यवस्था अनुसार शहरी विकाससंग सम्बन्धित अधिकारहरूलाई निम्नानुसार विभाजन गरिएको छ :

शहरी विकास सम्बन्धी अधिकारको विभाजन

विकासको अवयव	शहरी विकास सम्बन्धी अधिकारको विभाजन				
	संघीय (अनुसूची ५)	प्रादेशिक (अनुसूची ६)	संघ र प्रदेशको साभ्ना (अनुसूची ७)	स्थानीय (अनुसूची ८)	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभ्ना (अनुसूची ९)
पूर्वाधार	क्र.सं. २० : राष्ट्रिय यातायात नीति, रेल तथा राष्ट्रिय लोकमार्गको व्यवस्थापन	क्र.सं. ७ : प्रदेश स्तरको खानेपानी सेवा क्र.सं. १२ : प्रादेशिक लोकमार्ग	क्र.सं. ६ : भौतिक पूर्वाधार क्र.सं. १८ : खानेपानी र सरसफाइ	क्र.सं. ७ : स्थानीय स्तरका विकास आयोजना तथा परियोजनाहरू क्र.सं. ९ : आधारभूत सरसफाइ क्र.सं. ११ : स्थानीय सडक क्र.सं. १९ : खानेपानी	क्र.सं. ५ : खानेपानी सम्बन्धी सेवाहरू क्र.सं. १३ : सुकुम्बासी बस्ती व्यवस्थापन

भूमि	क्र.सं. २९ : भूउपयोग तथा वस्ती विकास नीति	क्र.सं. १६ : भूमि व्यवस्थापन, जग्गाको अभिलेख	क्र.सं. ६ : सम्पत्ति प्राप्ति, क्र.सं. २२ : भूमि नीति	क्र.सं. २१ : जलाधार क्षेत्रको संरक्षण
विपद व्यवस्थापन			क्र.सं. १७ : विपद उद्धार र राहत	क्र.सं. २० : विपद व्यवस्थापन
उद्योग			क्र.सं. २१ : उद्योग	क्र.सं. ९ : विपद व्यवस्थापन

३.३ शहरी विकासको लक्ष्य

शहरी विकासको एक मात्र घनीभूत लक्ष्य भनेको “सन् २०३१ सम्मको दीर्घकालीन सोच : सन्तुलित तथा समुन्नत राष्ट्रिय शहरी प्रणाली” नै हो । यसले निम्न विषयहरू समेटेदछ : (अ) प्रत्येक विषयगत क्षेत्रमा भौतिक र संस्थागत विकासको निर्धारित लक्ष्य हासील गर्नु, तथा (आ) शहरी वातावरण, स्तरीय पूर्वाधार, आर्थिक तथा सामाजिक सेवा, तथा शहरी बासिन्दाको शहरी जीवनस्तर सम्बन्धी धारणा जस्ता विषयहरू समेटे शहरी जीवनको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु । सन्तुलित र समुन्नत राष्ट्रिय आर्थिक प्रणालीको प्राप्ति, शहरी विकास मन्त्रालयको अतिरिक्त यातायात पूर्वाधार, वातावरण, स्वास्थ्य, शिक्षा, सञ्चार, उद्योग वाणिज्य, कृषि, जैविक विविधताका स्रोत र उर्जाको क्षेत्रमा कार्यरत प्रमुख सरकारी निकायबीच समन्वयात्मक र एकीकृत प्रयासमा भर पर्दछ ।

पञ्चवर्षीय लक्ष्य

शहरी विकासमा व्यवस्थित योजना तर्जुमा तथा परिष्कृत लगानी गर्नका लागि नीति, योजना, निर्देशिका तथा नियमन लागू गर्ने ।

दशवर्षीय लक्ष्य

शहरी विकासमा लगानी बृद्धि तथा अन्तर शहरी तथा शहरी ग्रामीण सम्बन्ध सुदृढ गरि योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।

पन्ध्रवर्षीय लक्ष्य

सुधारिएको पूर्वाधार, स्वस्थ वातावरण, प्रभावकारी व्यवस्थापन र सजीव अर्थ प्रणालीयुक्त शहरी केन्द्रहरू

सन्तुलित र समुन्नत शहरी प्रणालीका सूचकहरू

- राष्ट्रिय तथा उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी उत्कृष्टता सूचक (दुई शहर र चार शहर सूचक)
- शहरीकरणको प्रादेशिक र क्षेत्रीय स्तर
- हरेक तहगत सोपानमा रहने वस्ती संख्या
- प्रत्येक वस्तीले सेवा प्रदान गर्ने जनसंख्या र क्षेत्रफल
- आन्तरिक र अन्तरप्रदेश तथा अन्तरक्षेत्रीय शहरी बसाइसराइ
- प्रादेशिक र क्षेत्रीय शहरी केन्द्रहरूको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन

- छ) साना, मझौला र ठूला शहरी क्षेत्रको वृद्धिदर
- ज) ठूला शहरी क्षेत्रमा उच्च तथा विशिष्टीकृत सामाजिक आर्थिक गतिविधिहरूको संख्या र वृद्धि
- झ) ठूला, साना र मझौला उद्यमहरूको (उत्पादन, रोजगारी) संख्या र वृद्धि
- ञ) प्रदेश र क्षेत्रको आन्तरिक राजमार्ग र सडकको संख्या, लम्बाई र स्तर
- ट) अन्तरप्रदेश र क्षेत्रीय राजमार्ग र सडकको संख्या, लम्बाई र स्तर
- ठ) प्रदेश र क्षेत्रहरूको आन्तरिक र अन्तरप्रदेश र अन्तरक्षेत्रीय व्यापार र सेवाप्रवाहको परिमाण
- ड) शहरहरूमा नागरिक प्रतिवेदन पत्र (citizen report card)

३.४ शहरी पूर्वाधारको लागि लगानीको आवश्यकता

शहरी विकासमा गरिने लगानी हालको आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने माग भन्दा धेरै बढि आवश्यक हुदै जान्छ । शहरको भावी जनसंख्याको पूर्वाधारको मागलाई पनि समावेश गर्नु पर्दछ । लगानीले शहरी क्षेत्र र यसको पृष्ठप्रदेशको आर्थिक उत्पादनशीलता वृद्धि गर्न यस क्षेत्रमा रहेका संभाव्यताहरूलाई तुलनात्मक लाभको आधारमा उजागर गर्नुपर्दछ । तसर्थ शहरी विकासको लागि आवश्यक भावी लगानी भनेको वर्तमान अभावको साथसाथै भावी माग र सम्भावना साकार पार्न आवश्यक पर्ने लगानी समेतको योगफल हो ।

३.४.१ शहरी पूर्वाधारको अपेक्षित स्तर

शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तर्जुमा गरेको मानकलाई मुख्य आधार मान्दै भारतका साना शहरको लागि प्रस्तावित मानकको समेत समीक्षा गरि नेपालका विद्यमान नगरपालिका र नयाँ शहरको शहरी पूर्वाधारको न्यूनतम अपेक्षित स्तर प्रस्ताव गरिएको छ ।

३.४.२ वित्तीय आवश्यकता (विद्यमान परिस्थिति)

विद्यमान नगरपालिकाहरूमा न्यूनतम अपेक्षित पूर्वाधार स्तर पुर्‍याउनका लागि आवश्यक लागत अनुमान तयार गरिएको छ । यो लागत सन् २०११ मा प्रचलित अवस्था र मापदण्डमा आधारित छ । तदनुसार ५८ वटा नगरपालिकाहरूमा अपेक्षित स्तरको पूर्वाधार उपलब्ध गराउन रु. ३७२९३.५ करोड (रु. ७२,७६४ प्रति व्यक्ति) आवश्यक हुने देखिन्छ । यसमध्ये करिब ६० प्रतिशत लागत विद्यमान सडकको स्तरोन्नति र नयाँ सडक विस्तारको लागि आवश्यक हुनेछ ।

३.४.३ वित्तीय आवश्यकता (भावी आवश्यकता सहित)

नगरपालिकाहरूमा माथि उल्लिखित पूर्वाधार बाहेक हरेक नगरपालिकाको आफ्नो कार्यालय भवन र बस पार्क हुनुपर्दछ । कतिपय नगरपालिकाहरूको आफ्नै कार्यालय भवन भए पनि सबैजसो भवनहरू धेरै नै मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने र केही भने पुनर्निर्माण नै गर्न आवश्यक हुन सक्दछ । बसपार्कको सन्दर्भमा ५८ मध्ये ३२ नगरपालिकाको आफ्नो बसपार्क छ तर १४ वटा मात्र राम्रो र ६ वटा मात्र ठीकै अवस्थामा छन् । तसर्थ ३८ नगरपालिकाहरूमा नयाँ बस पार्क वा पूर्ण पुनर्नवीकरण आवश्यक हुन्छ ।

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिले पूर्वाधार र सेवा वितरणको सन्दर्भमा पनि अपेक्षित स्तर हासिल गर्न आवश्यक लगानीको अनुमान गर्ने प्रयास गरेको छ । शहरी प्रणालीको अभीष्ट हासिल गर्न लगानी महत्वपूर्ण हुन्छ जसले हालको पूर्वाधारको न्यूनता पूर्ति गर्ने मात्र नभई बढ्दो जनसंख्याको मागलाई

सकारात्मक रूपमा संबोधन र विकासको सम्भावनालाई समेत उजागर गर्दछ । नयाँ र साविक नगरपालिकाहरू समेतको लागि सन् २०३१ सम्ममा आवश्यक लगानी रु. २,४५३ अर्ब हुनेछ । स्थानीय र क्षेत्रीय विकासका सम्भावनाहरूमध्ये प्रादेशिक राजधानीहरूमा आवश्यक पर्ने विशिष्टीकृत पूर्वाधारलाई २५ प्रतिशतको दरमा तथा परियोजनाको तयारी, कार्यान्वयन व्यवस्थापन, सुरक्षण, सांगठनिक विकास, सामुदायिक उत्थानशीलताको निर्माण, जग्गा उपलब्धि तथा पुनर्स्थापनामा सहयोग आदिको लागि २२ प्रतिशत रकम थप गर्ने हो भने यो लागत रु. ३६०५ अर्ब सम्म पुग्नेछ । लगानीको प्राथमिकतालाई शहरी जनसंख्याको आकारले निर्धारण गर्दछ । १५ वर्षीय योजना अवधिमा स्थानीय निकायको क्षमता भन्दा बढी लगानीको आवश्यकता हुने भएकोले केन्द्र सरकार, नगरपालिका, समुदाय, निजी क्षेत्र तथा विकासका साभेदारहरूको अंश सहित सम्भावित लगानीको स्रोत पनि पहिचान गरिएको छ ।

३.४.४ लगानीका स्रोतहरू

नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट मात्र पूर्वाधारमा आवश्यक लगानी जुट्न नसक्ने भएकोले केन्द्र सरकारबाट महत्वपूर्ण अंश (करिब ६० प्रतिशत) वित्तीय हस्तान्तरण (Fiscal Transfer) बाट प्राप्त गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । कुल लगानीको आवश्यकतामध्ये विकासका साभेदारहरूबाट ३० प्रतिशतसम्म योगदान अपेक्षा गरिएको र करिब ५ प्रतिशत भने नगरपालिकाहरू आफैले जुटाउने अनुमान गरिएको छ । यसो भएमा बाँकी ५ प्रतिशत लगानी भने समुदाय र निजी क्षेत्रबाट हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । समुदायको संलग्नता खानेपानी, भित्री शहरी सडक र ढल निकासमा हुनेछ भने निजी क्षेत्रलाई सार्वजनिक निजी साभेदारीको माध्यमबाट बस पार्क र अन्य पूर्वाधार सेवामा संलग्न गराउन सकिनेछ ।

३.४.५ शहरी पूर्वाधारमा लगानीको औचित्य

शहरी क्षेत्रको वर्तमान स्थिति आधारभूत पूर्वाधार र सेवाको अपर्याप्तता र शहरी वातावरणको ह्राससंग गाँसिएको छ । प्राथमिकतापूर्वक आधारभूत सेवासुविधामा लगानी नहुँदा निजी क्षेत्रको लगानी व्यापार, स्वास्थ्य र शिक्षा जस्ता महत्वपूर्ण क्षेत्रमा पछाडि नै परेको छ, जसले गर्दा धेरैजसो शहरी क्षेत्रको समग्र जीवनस्तर पनि ह्रासोन्मुख छ । फलतः शहरी केन्द्रहरूले अपेक्षित आर्थिक र रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्न सकिरहेका छैनन् र वृद्धिको इन्जिन भनिए अनुरूपका अपेक्षाहरू पनि पूरा गर्न सकिरहेका छैनन्, र केन्द्र सरकारसंगको निर्भरता बढ्दो छ । शहरी क्षेत्रको आर्थिक विकासको गतिरोधले सन्निकट पृष्ठप्रदेशको विकास र तिनको विकासका सम्भावनाहरूको उपभोगका लागि बाधक बनेको छ । परिणामस्वरूप अधिकांश शहरी क्षेत्रहरूमा गरिबी, सीमान्तकरण र सामाजिक विभेदमा पनि वृद्धि भइरहेको छ । यी विकृतिहरू निरन्तर रहेमा सामाजिक कलह र असुरक्षामा भन वृद्धि हुन सक्नेछ । यसले समग्रमा सन्तुलित र समुन्नत राष्ट्रिय शहरी प्रणाली स्थापना गर्ने सोचमा प्रतिकूल प्रभाव पर्नेछ । तसर्थ शहरी पूर्वाधारमा न्यायोचित लगानी महत्वपूर्ण हुन्छ । यसले सहश्राव्दि विकास लक्ष्य अन्तर्गत सन् २०१७ सम्म सबैका लागि पानी, सहश्राव्दि लक्ष्य पश्चात्को दिगो विकास लक्ष्य, सन् २०२२ सम्ममा नेपाललाई अल्प विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्ने जस्ता राष्ट्रिय विकास लक्ष्य हासिल गर्न पनि सकारात्मक प्रभाव पर्नेछ । यस अतिरिक्त, शहरी वस्तीको समृद्धिले नै मात्र जनजीवन, उत्पादन, उपभोग, मनोरञ्जन र नवीनताका लागि कार्यगत रुपान्तरण गर्ने स्थलको माध्यमबाट जलविद्युत, पर्यटन र कृषि जस्ता अन्य महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूको वृद्धिमा समेत योगदान गर्न सक्नेछ ।

पूर्वाधारमा लगानीले उत्पादनशीलता र जीवनस्तर उकास्दछ । सुधारिएको पूर्वाधार जस्तै खानेपानी, सरसफाई आदिले रोग निवारणमा सहयोग पुऱ्याई श्रमिकको उत्पादनशीलता बढाउन सक्दछ ।

सुधारिएको सडकले यातायात खर्च र उत्पादन लागत पनि घटाउँछ । पूर्वाधारको लगानीले उत्पादन क्षेत्रलाई आर्थिक प्रोत्साहन दिने र रोजगारको अवसर पनि सिर्जना गर्दछ । राम्रो पूर्वाधार भएका शहरी क्षेत्रमा आर्थिक वृद्धिका संभावनाहरू पनि धेरै हुन्छन् । हाल खानेपानी, सरसफाइ, फोहोर व्यवस्थापन, आवास र शहरी सडक जस्ता शहरी पूर्वाधारमा सार्वजनिक लगानी कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १ प्रतिशत मात्र छ, जबकि कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा नगरपालिकाहरूबाट ३५ प्रतिशत र ती नगरपालिकाहरूको सन्निकटमा रहेका र तीनै नगरपालिकाहरूबाट सेवा प्राप्त गरिरहेका गाँउ विकास समितिहरूबाट ३० प्रतिशत योगदान भइरहेको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा प्रभुत्व रहने कृषि क्षेत्रको भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा ३५ प्रतिशत मात्र योगदान रहेको छ ।

पूर्वाधार लगानीको आर्थिक प्रतिफल प्रत्यक्ष आय र पुँजीगत लाभको दृष्टिले महत्वपूर्ण छ । प्रतिफलको मात्रामा समग्र आर्थिक अवस्था र नीतिहरू, राजनीतिक स्थिरता, कार्यमैत्री वातावरण र श्रम उत्पादकत्वले असर पार्ने भएपनि विश्व बैंकको सहयोगमा सञ्चालित शहरी विकास परियोजनाहरू (सन् १९७४ देखि १९९२) को आर्थिक प्रतिफल २३ प्रतिशत रहेको छ । त्यसै गरि, पानी र सरसफाइमा लगानीको वित्तीय प्रतिफल दर ९ प्रतिशत, खानेपानीमा ६ प्रतिशत र ढलनिकासमा ८ प्रतिशत रहेको छ ।

कर आम्दानी मूलतः शहरी क्षेत्रले सिर्जना गर्दछ । सन् २०११-१२ को आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २३.५ प्रतिशत सरकारी खर्चको तुलनामा जम्मा कर राजस्व कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १३.२ प्रतिशत थियो । यसबाट सरकारी खर्चको आधा भन्दा बढी हिस्सा शहरी क्षेत्रबाट उठाइने करबाट पूर्ति हुने गरेको स्पष्ट हुन्छ । शहरी पूर्वाधारमा गरिने लगानी बढावाका कारण बढ्ने उत्पादकत्व र जीवनस्तरमा वृद्धिले कर राजस्वमा पनि वृद्धि हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

सन् २०३० सम्म नेपाललाई अल्प विकसितबाट मध्यम-आय मुलुकमा स्तरोन्नति गर्ने अभियानमा राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिको भूमिका । स्तरोन्नति (Graduation) योजना (राष्ट्रिय योजना आयोग, सन् २०१४) नेपाललाई सन् २०२२ सम्म अल्पविकसितबाट विकासशील मुलुक बनाउने राष्ट्रिय महत्वाकांक्षा बोकेको एक महत्वपूर्ण योजना थियो । स्तरोन्नतिका लागि तीनवटा प्रमुख आधारमा (अ) सन् २०२१ सम्म कुल राष्ट्रिय आम्दानी १५०२ अमेरिकी डलर पुग्नुपर्ने (आ) मानवीय सम्पत्ति सूचकाङ्क जसमा अन्यका अतिरिक्त पोषित जनसंख्या, वृद्ध साक्षरता दर प्रतिशत, आदि समेत पर्दछन्, र (इ) आर्थिक संकटासन्नता (vulnerability) सूचकाङ्क जसमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा पहुँच, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान र प्राकृतिक विपत्तिसंग जुध्ने क्षमता, आदि पनि पर्दछ । उक्त योजनाले नेपालको आर्थिक जोखिमको सूचकको मान पूरा भईसकेको र मानवीय सम्पत्ति सूचकको मान सन् २०२२ सम्म पूरा हुने अनुमान उल्लेख गरेको छ । तथापि, कुल राष्ट्रिय आम्दानीको सूचकको हकमा भने पछि परेको छ । सीमित स्रोतसाधन र समयको परिप्रेक्ष्यमा राष्ट्रिय आर्थिक विकासको दर असम्भवप्रायः ९.२ प्रतिशतसम्म पुग्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसको अर्थ स्तरोन्नतिको लक्ष्य हासिल गर्न रणनीतिक र उत्प्रेरक क्षेत्रमा लगानीलाई प्रोत्साहन गर्नु आवश्यक हुन्छ । सो योजनाले यस प्रयोजनको लागि रु. ९६९७ अर्ब (अमेरिकी डलर ९६ अर्ब) को हाराहरीमा लागत लाग्ने अनुमान गरेको छ ।

नेपालले हालै अनुमोदन गरेको दिगो विकास लक्ष्य सहश्राव्दि विकास लक्ष्य (सन् २०००-२०१५) को सामाजिक र स्तरोन्नति योजनाको आर्थिक लक्ष्यसंग आवद्ध छ । दिगो विकास लक्ष्यले नेपाललाई “सन् २०३० सम्ममा लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरूप समावेशी, समतामूलक र समृद्ध मध्यम-आय मुलुक” मा रूपान्तर गर्ने सोच लिएको छ । यसले सबै सामाजिक समूह, वर्ग र भौगोलिक क्षेत्रमा सबै प्रकारको गरिबी न्यूनिकरण गरि न्यून जोखिम र उच्च मानवीय सुरक्षासहित मानवीय विकासलाई

प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य लिएको छ । दिगो विकास लक्ष्य मूलतः राष्ट्रिय अभियानको रणनीतिक संरचना हो जसमा आगामी १५ वर्ष (सन् २०१६-२०३०) अवधिको लागि विषयगत लक्ष्य सहितको योजना छ । समष्टिमा यसमा १७ वटा दिगो विकास लक्ष्य र ७५ वटा नेपाल सम्बद्ध कार्यलक्ष्य परेका छन् । यी लक्ष्यमध्ये सन् २०१५ को ७७२ अमेरिकी डलर बाट सन् २०३० सम्ममा २,५०० अमेरिकी डलरसम्म कुल राष्ट्रिय आम्दानी पुऱ्याउनु मूलभूत लक्ष्य हो । यसको अर्थ दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिको लागि स्तरोन्नति योजनाको तुलनामा दोब्बर लागत आवश्यक पर्ने हुन सक्छ ।

यस पृष्ठभूमिमा राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति र यसको कार्यान्वयनले शहरी क्षेत्रमा लगानीको प्रवेग बढाई स्तरोन्नति लक्ष्य हासिल गर्न महत्वपूर्ण निर्देशक भूमिका निर्वाह गर्नेछ । राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिले सबै शहरी केन्द्रहरूमा चरणबद्ध र गुणस्तरीय शहरी पूर्वाधार सेवा विकासमा जोड दिएको छ जसमा उच्च सामाजिक र आर्थिक महत्वका पूर्वाधार खासगरि ठूला क्षेत्रीय शहरहरू र तीब्रगतिको अन्तरशहरी यातायात पनि पर्दछ जसले भित्री इलाकाहरूलाई पनि जोड्दछ, र यसले सेवा र उद्योग समेत दुबै क्षेत्रलाई, जुन स्तरोन्नति योजनाका प्रमुख स्तम्भहरू हुन्, प्रेरित गर्ने महत्वपूर्ण आधार प्रदान गर्नेछ । निश्चय पनि आधारभूत सेवा नै शहरी क्रियाशीलता र उत्पादकत्वका आधार हुन् । कुशल र सुलभ पूर्वाधार सेवामा आधारित उत्पादनशील स्थानमा मात्र तुलनात्मक लाभ लिन र प्रतिस्पर्धी बन्ने उच्च संभावना प्राप्त हुन सक्दछ ।

यसबाहेक, राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिको कार्यान्वयनबाट स्थानीय निकायमा सुदृढ शासकीय व्यवस्था र शहरी जग्गा समेतको व्यवस्थापन क्षमता सुनिश्चितताले गर्दा सेवा प्रवाह र शहरी आर्थिक गतिविधिहरूको लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नमा समेत सकारात्मक प्रभाव पर्नेछ । यस्ता प्रतिस्पर्धी शहरी क्षेत्रहरू विदेशी तथा निजी क्षेत्र दुबैको लगानी आकर्षित गरि विकासको इन्जिनको रूपमा परिणत हुन सक्दछन् । तसर्थ, शहरी भौतिक संरचनाहरूमा लगानी र राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिको प्रवर्तन स्तरोन्नति लक्ष्यका लागि प्रमुख उत्प्रेरक हुन् । राष्ट्रिय शहरी विकास निर्देशिकाले सन् २०३१ सम्मको लागि आधारभूत शहरी पूर्वाधार र तिनको सुधारको लागि रु. २,४५३ अर्ब लाग्ने अनुमान गरेको छ । यसको अर्थ सन् २०२१ सम्मको लागि रु. ९८० अरब बराबरको लगानी शहरी पूर्वाधारमा आवश्यक हुनेछ, जुन स्तरोन्नति योजनाले सेवा र उद्योग क्षेत्रमा सोही अवधिको लागि आवश्यक पर्ने देखाएको रु. ८,६८३ अर्बको लगानीको १० प्रतिशतभन्दा केही बढी छ । यसप्रकार राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीतिले मुलुकको भविष्यको स्तरोन्नति लक्ष्य प्राप्त प्रयासको लागि महत्वपूर्ण साधनको रूपमा सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

परिच्छेद ४ राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति

शहरी विकास राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय आर्थिक विकास प्रकृयाको स्थानिक अभिव्यक्ति हो । शहरी क्षेत्रमा अपनाएका रणनीतिले उत्पादन, वितरण र उपभोगको स्थानिक ढाँचाहरूमा असर पुऱ्याइ शहरी विकासलाई प्रभावित गर्दछ । यस सन्दर्भमा, राष्ट्रिय शहरी रणनीतिको विकासमा समावेश हुनुपर्ने प्रमुख विषयहरूको रूपमा शहरी पूर्वाधार, वातावरण, अर्थव्यवस्था, लगानी, वित्त व्यवस्था र शासनलाई लिईएको छ । रणनीतिको उद्देश्य सबै विषयगत क्षेत्रहरूमा अपेक्षित स्तर र समन्वयात्मक नीति निर्देशनबारे संकेत गर्नु हो, जसबाट प्रमुख सवालको संवोधन र अपेक्षित स्तर हासिल हुन्छ । यस दृष्टिकोणले भौतिक योजनाको पक्षलाई जोड दिँदा पनि शहरी विकास भनेको भौतिक निर्माणको विषय मात्र नभई राजनैतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक बनावट पनि हो भन्ने तथ्यलाई पनि उचित महत्व दिन्छ । सम्पदा, विचार र सामाजिक मूल्य मान्यता गतिशील रूपमा राजनीतिक, सामाजिक र सांस्कृतिक माध्यमबाट व्यक्त नहुँदासम्म भौतिक स्थानको मात्र कुनै अर्थ रहँदैन ।

राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति १५ वर्ष अवधिको लागि तर्जुमा गरिएको छ । रणनीतिहरू पूर्वाधार, वातावरण, अर्थव्यवस्था र वित्तव्यवस्था जस्तो प्रमुख विषयमा अपेक्षितस्तर हासिल गर्ने सोचबाट प्रेरित छन् । प्रत्येक रणनीतिका लागि आवश्यक संख्यामा क्रियाकलापहरू पनि तोकिएका छन् ।

शहरी प्रणालीको लागि राष्ट्रिय उद्देश्य भनेको राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय शहरी प्रणाली सुदृढ गर्नु हो । यसको रणनीतिहरूमा : शहर-गाउँ अन्तरसम्बन्धको सुदृढीकरण, प्रदेश र क्षेत्रको बीचमा तथा आन्तरिक रूपमा पनि सुदृढ र स्तरीय सडक सम्बन्ध, प्रादेशिक र क्षेत्रीय शहरी केन्द्रहरूमा उच्चस्तरीय कार्यक्षेत्रका लागि सहजीकरण, तराईका प्रमुख शहरी केन्द्रहरूमा सम्पर्क पूर्वाधारमा सुधार, तुलनात्मक लाभ लिने क्षमता विकासमा साना शहरलाई सहयोग, प्राथमिक स्थानहरूमा “स्मार्ट” शहरको लागि पूर्वाधार विकास, काठमाडौँ उपत्यकामा वातावरण, सम्पदा र पर्यटन मैत्री आर्थिक क्रियाकलापमा प्रोत्साहन, तथा सम्भावित प्रादेशिक राजधानीहरूलाई राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी प्रणालीसंग एकीकरण पर्दछन् ।

पूर्वाधारको क्षेत्रको लागि रणनीतिले शहरी पूर्वाधार विकासमा राष्ट्रिय स्रोतको विनियोजनमा वृद्धि, आधारभूत र प्रमुख पूर्वाधारमा निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन, सामूहिक शहरको अवधारणा अनुरूप शहरी क्षेत्रहरूमा साझा पूर्वाधारमा रणनीतिक लगानी अनुकूलन, तथा पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहमा राष्ट्रिय र स्थानीय संस्थाहरूको क्षमतावृद्धि गर्न खोजेको छ । खानेपानी र सरसफाई क्षेत्रमा खानेपानी आपूर्ति र सरसफाई, न्यूनतम पानी प्रावधान, पानी सुरक्षा र सरसफाई आदिलाई समावेश गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । यसको रणनीतिमा स्वच्छ पानीको स्रोत संरक्षण र व्यवस्थापन, भवन निर्माण अनुमति संग आवद्ध आकासे पानी संकलन, सार्वजनिक स्थानमा पानीको पुनर्भरणको संस्थागत व्यवस्था, सफा पानी उत्पादन र आपूर्ति प्रणाली सुदृढीकरण, पानीको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न नियमित अनुगमन प्रणालीको आन्तरिकीकरण, सामुदायिक पानी सञ्चयका पूर्वाधारलाई प्रोत्साहन, खानेपानीमा निजी क्षेत्रको लगानीलाई सहजीकरण, तथा फोहर पानी निर्मलीकरणमा लगानीको सम्बर्द्धनलाई समावेश गरिएको छ ।

फोहर मैला व्यवस्थापनको सन्दर्भमा शहरी क्षेत्रका सम्पूर्ण फोहर संकलन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । यसको रणनीतिमा समुदायको नेतृत्वमा फोहर अलग्याउने र संकलनमा जोड, फोहर संकलन र व्यवस्थापनमा सार्वजनिक - निजी साझेदारी, स्यानिटरी ल्याण्डफिल साईटलाई घरपरिवार र समुदायको तहमा तीन अंग्रेजी “आर” (न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्तिको अर्थमा) लाई प्रवर्द्धन र बाध्यकारी

बनाउने संक्रमणकालीन उपायको रूपमा स्थापित गर्ने, तथा सबै नगरपालिकाहरूमा समर्पित र सक्षम फोहरमैला व्यवस्थापन एकाइको स्थापनालाई समावेश गरिएको छ । यस अतिरिक्त शहरी परिवहनमा विहंगम दृष्टिकोण कायम गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । यसको रणनीतिमा शहरी तथा क्षेत्रीय योजना र विकासमा भूउपयोग र यातायातको एकीकरण तथा सम्बन्धित संस्थागत संयन्त्र र क्षमताको विकास, तहगत सोपानमा सन्तुलित शहरी सडक पूर्वाधार व्यवस्था, दीगो शहरी सार्वजनिक यातायातको प्रवर्द्धन, तथा शहरी क्षेत्रको लागि समष्टिगत यातायात व्यवस्थापन मानक तथा योजनाको तयारी पर्दछन् । प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूमा तीब्र गतिको अन्तरशहरी यातायात पूर्वाधार पनि प्रस्ताव गरिएको छ ।

किफायती, पर्याप्त र सुरक्षित आवासको प्रावधान शहरी आवासको क्षेत्रमा प्रमुख उद्देश्य हो । यस सम्बन्धी रणनीतिमा आर्थिक रूपले कमजोर वर्गको लागि आवास सुविधा प्रदान गर्न निजी क्षेत्रको सहभागीता प्रवर्द्धन गर्ने, सामूहिक आवासका मापदण्ड नियमन गर्ने, तथा नवीन, किफायती र वातावरण मैत्री भवनलाई प्रोत्साहन गर्ने जस्तो विषय पर्दछ । सुकुम्बासी वस्ती र अतिक्रमणलाई दुरुत्साहित गर्ने, आर्थिक रूपले कमजोर वर्गको लागि आवास उत्पादनमा सहकारीको संयन्त्रलाई प्रोत्साहित गर्ने, तथा सार्वजनिक निजी साभेदारीको माध्यमद्वारा विकसित घडेरी उत्पादन गर्न सहयोग गर्न पनि प्रस्ताव गरिएको छ । त्यसै गरि पर्याप्त, विश्वसनीय, प्रभावकारी र हरित ऊर्जालाई उर्जा क्षेत्रको प्रमुख उद्देश्य मानिएको छ । यसको रणनीतिमा शहरी अवस्थितिलाई मनन गरि जलविद्युत योजनाहरूको विकास, सौर्य उर्जाको उपयुक्ततम प्रयोग प्रवर्द्धन, तथा सौर्य-अप्रत्यक्ष डिजाइन र उर्जा प्रभावकारी निर्माण सामग्रीको प्रयोगलाई प्रोत्साहन पर्दछ ।

शहरी वातावरणमा प्राकृतिक मात्र नभई सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरण पनि पर्दछ जसमा शहरी सुरक्षा, उत्थानशीलता, संस्कृति, कृषि, वन तथा भूमि र वातावरणीय प्रदूषणका विषयहरू समावेश हुन्छ । यसको प्रमुख रणनीतिमा शहरी क्षेत्रमा स्थापित प्रदूषण मानकको पालना, प्रकोप र जलवायु परिवर्तनका सन्दर्भमा बहु-प्रकोप अवधारणालाई प्रोत्साहन, भूउपयोग नियम, भवन मापदण्ड र भवन संहितामा उत्थानशीलता सम्बन्धी दृष्टिकोणको आन्तरिकीकरण, तथा सबै तहका सरकारी, स्थानीय समुदाय, र सार्वजनिक निकायहरूमा प्रकोप जोखिम र संकटबारे तयारी र सजगता प्रवर्द्धनलाई समावेश गरिएको छ । शहरी कृषिलाई प्रोत्साहन, न्यूनतम वनक्षेत्र र शहरहरूमा तोकिएको मात्रामा खुल्ला क्षेत्र, पुराना शहरी क्षेत्रहरूमा स्थानीय अर्थप्रणालीसंग सम्बन्धित संग्रहालय लगायतको सम्पदा स्थलको जगेर्ना, नयां शहरी क्षेत्रमा मौलिक कला, वास्तुकला र संस्कृतिको प्रोत्साहन, सामुदायिक र नागरिक समाज संस्थाहरूलाई सहयोग सहजीकरण, आदि विषय पनि शहरी वातावरणसंग सम्बन्धित प्रस्तावित रणनीतिहरू हुन् ।

शहरी अर्थव्यवस्थासंग सम्बन्धित रणनीतिहरू शहरी क्षेत्रबाट कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पुग्ने योगदान वृद्धि तथा शहरी क्षेत्रको आर्थिक आधारलाई आर्थिक विकास, लगानी र वित्त व्यवस्था समेट्ने गरि सुदृढ गर्ने दृष्टिकोणले निर्देशित छन् । आर्थिक विकासका रणनीतिहरूमा शहरी क्षेत्रहरूको लागि स्थानीय र प्रादेशिक एवं क्षेत्रीय तुलनात्मक लाभका आधारमा प्रतिस्पर्धि बनाउन स्थानीय र प्रादेशिक एवं क्षेत्रीय आर्थिक विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन, ऐतिहासिक भित्री क्षेत्रहरूमा शहरी पुनरुत्थान कार्यक्रमलाई प्रवर्द्धन, अनौपचारिक शहरी अर्थव्यवस्थालाई मूलधारमा ल्याई शहरी गरिबी निवारण पर्दछन् । लगानी रणनीति शहरी पूर्वाधारमा राष्ट्रिय स्रोत विनियोजनको वृद्धि भई कम्तीमा रु. ९,३०० प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष पुग्ने अनुमानमा आधारित छ । यसका रणनीतिहरूमा सबै विषयगत निकायहरूको संलग्नतामा शहरी क्षेत्रमा समन्वयात्मक लगानी, सबै नगरपालिकाहरूमा आधारभूत पूर्वाधार सुधारमा चरणवद्ध लगानी, समूहीकृत शहरी क्षेत्र र शहरी कोरिडोरमा रणनीतिक पूर्वाधारमा केन्द्रित लगानी,

मध्य र सुदूरपश्चिम तथा भित्री र दक्षिणी तराईका अविकसित शहरी क्षेत्रहरूको पूर्वाधार लगानीमा वृद्धि, रणनीतिक साना शहर, बजार केन्द्र, प्रशासनिक केन्द्र र नयाँ शहरमा आधारभूत सेवा पुऱ्याउन र शहरी वृद्धिलाई प्रवर्द्धन गर्न प्राथमिकतायुक्त लगानी पर्दछन् ।

आत्मनिर्भर तथा वित्तीय रूपले सक्षम शहरी क्षेत्रको निर्माण शहरी वित्त व्यवस्थाको उद्देश्य हो । यसका प्रमुख रणनीतिहरूमा उपयुक्ततम अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण प्रणालीको विकास, नगरपालिकाहरूमा आफ्नै स्रोतको सुदृढ राजस्व परिचालन, सबल वित्तीय मध्यस्थकर्ता संस्थाको माध्यमबाट कर्जा प्रवाहमा सुधारिएको पहुँच, तथा वैकल्पिक वित्तीय उपायहरूद्वारा लगानी परिचालनलाई समावेश गरिएको छ । शहरी व्यवस्थापन र सेवा प्रवाहको लागि प्रभावकारी र सक्षम शासकीय पूर्वाधारको स्थापना शहरी शासकीय क्षेत्रको उद्देश्य हो । यसका रणनीतिहरूमा शहरी विकास मन्त्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयबीच संस्थागत समन्वयमा सुधार, शहरी क्षेत्रको दीर्घकालीन विकासको आधारको रूपमा शहरी योजना तर्जुमा, ठूला शहरी क्षेत्र तथा शहरी कोरिडोरहरूको व्यवस्थापनको लागि परिष्कृत कानूनी आधार, अनुसन्धानमा आधारित नीति र कार्यक्रममा सहयोग, तथा शहरी शासनमा सामाजिक जवाफदेहिताको लागि संस्थागत संयन्त्र पर्दछन् ।

शहरी जग्गा व्यवस्थापनका रणनीतिहरू प्रभावकारी जग्गा प्राप्ति र क्षतिपूर्ति संयन्त्रको विकास गर्नु तथा शहरी जग्गा बजारको नियमन गर्नुबाट निर्दिष्ट छन् । यस सम्बन्धी रणनीतिहरूमा न्यायोचित जग्गा मूल्यांकन तथा क्षतिपूर्ति संयन्त्रको निर्माण, सरकारले जग्गा प्राप्त गर्न चाहेमा मूल्य स्थीर रहने व्यवस्था, भूसूचना प्रणालीको स्थापना, पूर्वाधार र वातावरणीय सीमारेखाद्वारा भूउपयोगमा नियन्त्रण, सङ्कटापन्न कृषि जमिन संरक्षण गर्नका लागि सुविधाको व्यवस्था, तथा आवधिक समीक्षाद्वारा शहरी ग्रामीण जग्गाको वर्गीकरण गर्ने कानूनी आधारको व्यवस्था गर्ने विषयहरू पर्दछन् ।

उल्लिखित सबै रणनीतिहरूलाई निम्न प्रकरणहरूमा सविस्तार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ शहरी प्रणाली

शहरी प्रणालीसंग सम्बन्धित सम्बोधन हुनुपर्ने केही साभ्ना सवालहरू निम्न हुन् :

प्रमुख सवालहरू :

- असन्तुलित (सबै शहरी क्षेत्रले पृष्ठप्रदेश क्षेत्रमा सेवा प्रवाह गर्दैन, तहगत वितरणको विषय) र खण्डित (एकीकृत नभएको) राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा क्षेत्रीय शहरी प्रणाली
- कमजोर आन्तरिक र अन्तरक्षेत्रीय सम्बन्ध, खासगरि मध्य र सुदूर पश्चिममा
- क्षेत्रीय स्रोतसाधनको सम्भावनालाई शहरी वृद्धिको लागि परिचालन (अवस्थितिमा आधारित विशिष्ट कृषिको सम्भावना, जैविक विविधता)
- शहरी प्रधानता तथा आसन्न संघीय पुनर्संरचना

अपेक्षित अवस्था	सूचक
सुदृढ राष्ट्रिय तथा उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र	प्रादेशिक राजधानी तथा क्षेत्रीय शहरहरूको वृद्धि (उच्च तहको सामाजिक-आर्थिक गतिविधि सहित : स्वास्थ्य, शिक्षा, थोकबिक्री, उत्पादन आदि)

क्षेत्रीय) शहरी प्रणाली	विकासको शहरी सम्भावना उपभोग गर्न समन्वयात्मक लगानीको परिमाण र स्तर
	प्रादेशिक र स्थानीय तह क्षेत्रभित्र हुने वस्तु र सेवा प्रवाह
	शहरी केन्द्रहरूको राष्ट्रिय तथा उपराष्ट्रिय तहगत सोपान प्रणाली
	सम्पर्क मानकको स्तर (प्रदेश र क्षेत्रबीच तथा प्रदेश र क्षेत्रभित्र)
	राष्ट्रिय तथा उपराष्ट्रिय (प्रादेशिक र क्षेत्रीय) शहरी प्राथमिकता

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
१. प्रमुख क्षेत्रीय शहरी केन्द्रहरू र सम्भावित प्रादेशिक राजधानीहरूमा उच्च तहको कार्यक्षेत्रको पहिचान र सहजीकरण गर्ने	<p>प्रमुख क्षेत्रीय शहरी केन्द्र र प्रादेशिक राजधानीमा उच्च स्तरीय/विशिष्टीकृत शिक्षा तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी निकायको आवश्यकता र आपूर्तिबीच विद्यमान अन्तरालको पहिचान</p> <p>पूर्वाधारमा लगानीलाई सरकारी प्राथमिकता र/वा निजी क्षेत्रलाई पूर्वाधार र संस्थानहरूको विकासमा लगानी गर्न प्रोत्साहन</p>
२ सम्पन्न र निर्मित विकास सन्दर्भ तथा क्षमता अनुसार शहरहरूको विशिष्ट पहिचान बमोजिम योजना, डिजाईन र प्रवर्द्धन गर्ने	<p>पहिचान गरिएको विकासको सम्भावना अनुरूप शहरी योजना तर्जुमा तथा क्षेत्र र प्रदेशका शहरहरूबीच कार्यगत संगतिमा वृद्धि</p> <p>“एक शहर एक पहिचान“ को अवधारणा अन्तर्गत प्रतिस्पर्धी रूपमा शहरहरूको पूर्वाधार र आर्थिक प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि</p>
३. संयोजन (connectivity) मानकको स्तरोन्नति गर्ने	<p>उपराष्ट्रिय (प्रदेश र क्षेत्रबीच तथा प्रदेश र क्षेत्रभित्र) संयोजनको (सडक, केबुल कार, जलमार्ग आदि) मानक स्थापना र जिल्ला (प्रादेशिक) वा केन्द्र सरकार मार्फत स्तरोन्नतीमा लगानी प्राथमिकता</p> <p>सांख्यिक संयोजनको मानक निर्धारण तथा शहरी/ग्रामीण कोरिडरहरूमा संयोजनको स्तरोन्नति गर्न लगानी प्राथमिकता</p>
४. प्रमुख शहरी केन्द्रको तुलनात्मक सम्भावनाबाट लाभान्वित हुने गरि प्रेरकको रूपमा दक्षिणी तराईका शहरहरूको विद्यमान संयोजन र पूर्वाधार मानकमा सुधार गर्ने	<p>दक्षिण तराईको शहरलाई आफ्नो स्थानीय तुलनात्मक/प्रतिस्पर्धी अवसर पहिल्याई निजी क्षेत्रको सहभागितामा स्थानीय आर्थिक विकास योजना विकास गर्न सहजीकरण र सहयोग</p>

५. मभौला र साना शहरहरूमा विद्यमान तुलनात्मक अवसर र सम्भावनालाई प्रयोगमा ल्याउन सहयोग गर्ने	साना शहरलाई आफ्नो स्थानीय तुलनात्मक/प्रतिस्पर्धी अवसर पहिल्याई निजी क्षेत्रको सहभागितामा स्थानीय आर्थिक विकास योजना विकास गर्नमा सहयोग
६. सुदृढ शहरी-ग्रामीण सम्बन्ध	पृष्ठप्रदेशमा सम्भावित स्रोतहरूको पहिचान पहिचान गरिएको पृष्ठप्रदेशको स्रोतको सम्भावनालाई प्रयोगमा ल्याउन प्रमुख पूर्वाधारको प्राथमिकीकरण र लगानी शहरी-ग्रामीण मूल्यश्रृङ्खला प्रवर्द्धन र सहजीकरण
७. “स्मार्ट सिटी” को लागि पूर्वाधार निर्माण (लागत प्रभावकारी, कुशल, प्रविधिजन्य उर्जा, यातायात, पूर्वाधार र सूचना प्रणाली) गर्ने	“स्मार्ट सिटी” सञ्चालन अवधारणा विकास गरि प्रादेशिक राजधानी, मध्यपहाडी नयाँ शहर, हुलाकी सडकका नयाँ शहर, पूर्वपश्चिम लोकमार्गको प्रमुख विन्दुमा पर्ने शहर तथा पर्यटकीय सम्भावनायुक्त शहरहरूमा आवश्यक पूर्वाधार र भौतिक विकास योजनाको चरणवद्ध कार्यान्वयन
८. काठमाडौं उपत्यकामा वातावरण, सम्पदा र पर्यटनमैत्री आर्थिक क्रियाकलापको प्रवर्द्धन तथा अनुपयुक्त क्रियाकलापहरू उपत्यका बाहिर केन्द्रित गर्ने	काठमाडौं उपत्यकालाई एकल शहरी क्षेत्रको अवधारणा अनुरूप समीक्षा, तर्जुमा, संस्थापना र कार्यान्वयन काठमाडौं उपत्यकाबाट विकेन्द्रित गर्नुपर्ने विशेष क्रियाकलापहरूको प्राथमिकीकरण विकेन्द्रीकरणको लागि प्रोत्साहन/दुरुत्साहन योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन
९. सम्भावित प्रादेशिक राजधानीहरूको राष्ट्रिय तथा उपराष्ट्रिय शहरी प्रणालीसंग एकीकरण गर्ने	प्रस्तावित प्रादेशिक राजधानीहरूमा अन्तर्प्रदेश सम्बन्ध प्रगाढ हुने गरि पूर्वाधार विकास योजना र प्राथमिकीकरण

४.२ शहरी पूर्वाधार

शहरी पूर्वाधारको प्रत्येक विषयगत क्षेत्रका आफ्नै विशेष सरोकारहरू रहेका छन् । तथापि समग्रमा पूर्वाधार क्षेत्रसंग सम्बन्धित केही साभा विषयहरू पनि छन्, जसलाई संवोधन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

प्रमुख सवालहरू:

- शहरी पूर्वाधारमा अपर्याप्त सरकारी लगानी
- शहरी पूर्वाधारमा निजी क्षेत्रको सीमित लगानी

- पूर्वाधारको आवधिक मर्मतको लागि संस्थागत प्रणालीको अभाव
- पूर्वाधार योजना र कार्यान्वयनमा संस्थागत समन्वयको अभाव, धेरै वस्तीहरू सहितको क्षेत्रीय अवधारणा भन्दा एकल वस्ती केन्द्रित
- पूर्वाधार सेवा प्रवाहका लागि कमजोर संस्थागत क्षमता
- पूर्वाधारमा अपर्याप्त पहुंच र व्यापकता (सबै शहरी क्षेत्र र सबै आर्थिक वर्गका लागि)

अपेक्षित अवस्था	सूचक
सबै शहरी क्षेत्रहरूमा स्तरीय आधारभूत पूर्वाधार तथा सेवाका प्रावधान	शहरी पूर्वाधार अवस्थाको सूचकाङ्कहरू नागरिक प्रतिवेदन पत्र

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
१०. शहरी पूर्वाधार विकास, मर्मत संभार तथा सेवाप्रवाहमा राष्ट्रिय स्रोत विनियोजनमा वृद्धि गर्ने	शहरी पूर्वाधार विकासको लागि बजेट विनियोजन गर्न नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन
११. आधारभूत सेवा र उच्चस्तरीय पूर्वाधार समेतमा निजी क्षेत्रको लगानी प्रवर्द्धन गर्ने	शहरी पूर्वाधारमा लगानी गर्न निजी क्षेत्रलाई उत्प्रेरणा
१२. उपयुक्त मानक तथा स्तर अनुकूल सबै शहरी क्षेत्रहरूमा आधारभूत पूर्वाधार सेवाको उपलब्धता	आधारभूत पूर्वाधारको मानक र स्तर निर्धारण गरि सबै शहरी क्षेत्रमा लागू गर्ने योजना
	डिजाइन र कार्यान्वयन निर्देशिका बनाई प्रायोगिक (Pilot) योजना स्वरूप सबै प्रकारका तार, केबुल र पाइपलाई भूमिगत गर्न स्थानीय निकायलाई सहयोग
	आधारभूत पूर्वाधारको अवस्थाबारे अनुगमन, अद्यावधिक र प्रतिवेदन गर्ने
१३. वृहत् शहरी क्षेत्र र कोरिडोरमा सामूहिक शहरको सोच अनुरूप उच्च तहको/साभा पूर्वाधारमा रणनीतिक लगानी गर्ने	शहरी क्षेत्र, कोरिडोर र शहरी समूहको पहिचान
	उच्च तहको/साभा पूर्वाधारमा हुने रणनीतिक लगानीको स्वरूप निर्धारण
	उच्च तहको/ साभा पूर्वाधारको स्वरूपको विकास तथा प्राथमिकताको समयबद्ध योजना
१४. एकीकृत र समावेशी शहरी पूर्वाधार योजना र विकासमा सहयोग गर्ने	पूर्वाधार योजनामा समावेशिताको सरोकार पहिचान गरि (भौगोलिक अवस्थिति, पिछडिएको वर्ग/समूहको आधारमा) योजना प्रक्रियासंग एकीकरण

<p>१५. पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहको लागि राष्ट्रिय/प्रादेशिक/स्थानीय संस्थागत क्षमता निर्माण गर्ने</p>	<p>पूर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहमा विद्यमान संस्थागत क्षमताको समीक्षा र चित्रण</p> <p>विद्यमान अन्तराललाई पूर्ति गर्ने प्रस्तावहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन</p>
<p>१६. पूर्वाधारमा लगानीको कार्यसम्पादन सुधार गर्न योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि सुनिश्चित गर्ने</p>	<p>शहरी नीति, योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनलाई निर्देशित गर्न शहरी विकास मन्त्रालयमा शहरी क्षेत्र प्रभावकारिता सुधार एकाइ स्थापना</p> <p>परियोजनाहरूको योजना तर्जुमा, परियोजना तयारी र परियोजना बैंक बनाउन शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागमा शहरी योजना तथा विकास केन्द्र सञ्चालन</p> <p>नगर योजना तयार गर्नका लागि निर्देशिका तर्जुमा तथा संस्थागत</p> <p>शहरी पूर्वाधार योजना तर्जुमा र डिजाईनको लागि विनियोजनमा वृद्धि गरि कम्तीमा १.५ प्रतिशत राष्ट्रिय पुँजीगत बजेटको व्यवस्था</p>

४.२.१ खानेपानी तथा सरसफाई

प्रमुख सवालहरू :

- पाइप प्रणालीबाट वितरण हुने खानेपानीको सेवा अपर्याप्त र पानीको न्यून गुणस्तर
- फोहर पानी प्रशोधन प्लाण्टको अभाव वा सञ्चालनमा नभएको
- शौचालय र सरसफाई सेवाबाट वञ्चित घरपरिवारहरू

अपेक्षित अवस्था	सूचक
खानेपानीको प्रावधान	
प्रति व्यक्ति उपभोग (शहरी वडामा १०० र ग्रामीण वडामा ६५ लीटर प्रति व्यक्ति प्रति दिन)	प्रति व्यक्ति उपभोग
पाइपबाट वितरित खानेपानीसम्म पहुँच (शहरी वडामा १०० प्रतिशत, ग्रामीण वडामा सामुदायिक/छरछिमेक खानेपानी वितरण प्रणाली)	शहरी वडामा पाइपबाट वितरित पानी प्रयोग गर्ने घरपरिवारको प्रतिशत, सार्वजनिक धारा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको

	प्रतिशत
खानेपानीको सुरक्षा	
स्वच्छ पानीको स्रोतको सुरक्षा र दीगो व्यवस्थापन	जलाधारको अवस्था - वनस्थापन, वनविनाश, अतिक्रमणको मात्रा
आकासे पानी संकलन र पुनर्भरणको प्रवर्द्धन	सबै नगरपालिकामा निर्माण अनुमति प्रक्रियाको पानी संकलनसंग आवद्धता
सुरक्षित पानी	
नेपाली गुणस्तर अनुरूपको खानेपानी	राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तरको अनुगमन
सरसफाई	
शतप्रतिशत घरधुरीमा आफ्नै शौचालय	शौचालय भएका घरधुरीको प्रतिशत
सम्भाव्य स्थानमा ढल प्रणाली र अन्यमा स्थानीय प्रशोधन	चालु हालतको फोहर पानी प्रशोधनको सुविधा
शहरी पीच सडकमा वर्षात्को पानीको लागि सतह ढल	पीच सडक र सतह ढलको अनुपात

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
खानेपानीको सुरक्षा	
१७. स्वच्छ पानीका स्रोतहरूको सुरक्षा तथा व्यवस्थापन गर्ने	स्रोत चित्रण तथा पानीको स्रोतको सुरक्षा र व्यवस्थापनको लागि कानूनी आधार
१८. निर्माण ईजाजत प्रक्रियामा आकासे पानी संकलनको संस्थागत व्यवस्था गर्ने	स्थानीय उत्प्रेरणाद्वारा घरधुरी र समुदाय तहमा आकासे पानी संकलनको व्यवस्था सहितको निर्माण ईजाजत प्रक्रिया
१९. सार्वजनिक स्थानमा पानी पुनर्भरणको व्यवस्था संस्थागत गर्ने	सार्वजनिक स्थानमा पानीको पुनर्भरण गर्ने अभिप्रेरणा
	पर्यावरणीय रूपमा पानी पुनर्भरण गर्न उपयुक्त रणनीतिक स्थानको पहिचान र सहजीकरण
सुरक्षित खानेपानी	
२०. शुद्ध/सुरक्षित खानेपानीको उत्पादन र वितरण प्रणाली सुदृढ गर्ने	चालु हालतका पानी प्रशोधन प्लाण्ट र अनुगमन प्रणाली स्थापना
२१. नेपाल खानेपानी गुणस्तर पालना गर्न नियमित अनुगमन प्रणालीको आन्तरिकीकरण गर्ने	आवश्यकता अनुसार पानीको नमूनाको नियमित परीक्षण तथा सुधार

	उपभोक्ता तहमा पानीको गुणस्तरबारे सचेतना र प्रतिवेदन प्रणालीको स्थापना
२२. आपतकालीन प्रयोजनको लागि सामुदायिक पानी सञ्चय सुविधा निर्माण गर्ने	आपतकालीन प्रयोजनको लागि सामुदायिक पानी भण्डार गर्ने योजना तथा निर्माण
खानेपानीको प्रावधान	
२३. खानेपानी सेवाको परिमाण र विस्तारमा वृद्धि गर्न अतिरिक्त लगानी गर्ने	ऋण लगानी भए सम्पत्ति लागत समेत बेहोर्ने गरि ह्यास, सञ्चालन र मर्मत लागतमा आधारित महसुल
२४. खानेपानीमा निजी क्षेत्रको संलग्नताको लागि सहजीकरण र प्रोत्साहन गर्ने	सम्भाव्य स्थानहरूमा पानीको उत्पादन तथा वितरणमा खुकुलो व्यवस्था
	खानेपानी खरिद सम्झौता
सरसफाई	
२५. शौचालय निर्माण गर्न सचेतना र उत्प्रेरणामा अभिवृद्धि गर्ने	अभिप्रेरक विषयहरूबीच सम्बन्ध - जस्तै स्थानीय निकायबाट शौचालय बनाउने शर्तमा डिजाइन र निर्माण स्वीकृति
	विशेष परिस्थिति - भूमिहीन परिवारका लागि सामुदायिक शौचालय
२६. फोहर पानी प्रशोधन प्रणाली निर्माणमा अतिरिक्त लगानी गर्ने	सरकार, लाभग्राही समूह र समुदायबीच सहलगानीको संयन्त्र

४.२.२ फोहरमैला व्यवस्थापन

प्रमुख सवालहरू :

- फोहरमैलाको अव्यवस्थित संकलन तथा खुला विसर्जन
- फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि दीर्घकालीन तथा दीगो अवधारणाको कमी

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी क्षेत्रहरूमा शतप्रतिशत घरधुरीबाट फोहर संकलन	नगरपालिकाहरूमा फोहरमैला संकलन गरिएका घरधुरीहरूको प्रतिशत
नगरपालिका वा नगरपालिकाहरूको सामूहिक ल्याण्डफिल साईटको व्यवस्था	ल्याण्डफिल साईटहरूको व्यवस्था
सबै नगरपालिकाहरूमा तीन अंग्रेजी “आर” (प्रणाली अवलम्बन

न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्तिको अर्थमा) प्रणालीको अवलम्बन	फोहर न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्तिको भएको संभाव्य अनुपात
सबै नगरपालिकाहरुमा फोहरमैला व्यवस्थापन एकाइ तथा क्षमता विकास	नगरपालिकाहरुमा क्रियाशील फोहरमैला व्यवस्थापन एकाइहरु

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
फोहरमैला संकलन	
२७. समुदायको अगुवाईमा फोहरमैला अलग गरि संकलन गर्न प्रोत्साहन (संस्था/घरधुरी) गर्ने	घरधुरी तहमै फोहरमैला अलग अलग गर्न प्रोत्साहन / सहजीकरण
२८. फोहरमैला संकलन र व्यवस्थापनमा सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई प्रवर्द्धन गर्ने	अरु ठाउँमा दोहोर्‍याउन सकिने खालका घरधुरी तहमै फोहर पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्ति गर्न सकिने नमूना बनाउने
स्यानिटरी ल्याण्डफिल साईट	
२९. तीन अंग्रेजी “आर” (न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्ति) को अवस्थामा पुग्नको लागि स्यानिटरी ल्याण्डफिल साईट संक्रमणकालीन रणनीतिको रूपमा अवलम्बन गर्ने	स्यानिटरी ल्याण्डफिल साईटको लागि संभाव्य स्थल पहिचान तीनवटै भौगोलिक क्षेत्रहरुका लागि संचालन र व्यवस्थापनका मानकहरु उदाहरणीय हुने खालका नमूना ल्याण्डफिल साईटको निर्माण
तीन अंग्रेजी “आर” (न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्ति)	
३०. तीन अंग्रेजी “आर” (न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्ति) लाई घरधुरी तथा समुदाय तहमा प्रवर्द्धन / वाध्यकारी गर्ने	घरधुरी / समुदाय तहमा कम्पोष्टिङ्ग सहित तीन अंग्रेजी “आर” (न्यूनीकरण, पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्ति) पूर्णरूपमा संचालित भएको नमूना बनाउने
३१. उपयुक्त प्रविधिद्वारा फोहरमैलाको पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्तिका लागि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने	फोहरमैलाको पुनर्प्रयोग र पुनरावृत्तिका लागि संस्थागत एवम् कानूनी आधार स्थापना
नगरपालिकाहरुमा फोहरमैला व्यवस्थापन एकाइ	
३२. सम्पूर्ण नगरपालिकाहरुमा समर्पित र सक्षम फोहरमैला व्यवस्थापन एकाइको स्थापना गर्ने	सम्पूर्ण नगरपालिकाहरुमा फोहरमैला व्यवस्थापन एकाइको स्थापना
३३. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा केन्द्रतहमा समेत तोकिएको संस्थागत जिम्मेवारी तथा जवाफदेहिता	विद्यमान ढाँचाहरुको समीक्षा गरि उपयुक्त सुधार

४.२.३ यातायात

प्रमुख सवालहरू :

- सडकको घनत्व तथा स्तर । मानक शहरी भूउपयोग योजनामा आन्तरिकीकरण नभएको
- दीगो शहरी सार्वजनिक यातायात प्रणालीको अभाव
- अन्तर शहर सम्बन्धका लागि मापदण्ड तथा गुणस्तर तय नगरिएको

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी आन्तरिक	
पर्याप्त सडक पूर्वाधार (शहरी भित्री भागमा ७.५ कि.मि. प्रति वर्ग कि.मि. र शहरी विस्तार क्षेत्रहरूमा बढी)	शहरी भित्री तथा शहर विस्तार भईरहेका क्षेत्रहरूमा सडकको घनत्व प्रति वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा सडकले ओगटेको भागको प्रतिशत
१००,००० भन्दा बढि जनसंख्या भएको शहरहरूमा दीगो शहरी सार्वजनिक यातायात सेवाको व्यवस्था	दीगो शहरी सार्वजनिक यातायात सेवाहरूद्वारा सेवा प्राप्त जनसंख्या
अन्तर शहरी	
उन्नत स्तरको अन्तर शहरी संयोजनको व्यवस्था	मुख्य शहरहरू जोड्न औसत डिजाईन र परिवहन गति

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
शहरी आन्तरिक	
३४. नगर तथा क्षेत्रीय योजना तर्जुमामा भूउपयोग र यातायात प्रणाली एकीकृत गर्ने	नगर तथा शहरका योजनाहरू सम्मत हुनेगरि भवन निर्माण मापदण्ड तर्जुमा (सार्वजनिक यातायातको मार्गमा पर्ने ठाँउमा अधिक भुईँ क्षेत्रफलको अनुपात (FAR), सहज पहुँच भएका स्थानहरूमा धेरै मानिसहरू तथा सवारी आकर्षण गर्ने खालका भूउपयोग भूउपयोग र यातायात अन्तरसम्बन्धको नियमित अनुगमन
३५. शहरी यातायात र भूउपयोग सम्बन्धी सवालहरू संवोधनका लागि संस्थागत पद्धति र क्षमता विकास गर्ने	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मंत्रालय, शहरी विकास मंत्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मंत्रालय बीच विषयगत समन्वयको पद्धति विकास शहरी विकास मंत्रालयमा यातायात सम्बन्धी अभिमुखीकरण

<p>३६. सडक विभाग र स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभागको समन्वयमा तहगत रुपमा संतुलित सडक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने</p>	<p>शहरी क्षेत्रभित्रका लागि सवारीको परिमाण सवारी अनुमतिको आधारमा विभिन्न तहका सडकहरु पहिचान गर्ने</p> <p>सडकहरुलाई मापदण्ड र गुणस्तरीय हुनेगरि विस्तार / स्तरबृद्धि</p>
<p>३७. दीगो शहरी सार्वजनिक यातायात प्रवर्द्धन गर्ने</p>	<p>बढी क्षमतायुक्त यात्रुमैत्री डिजाइन गरि विद्यमान सार्वजनिक यातायातमा सुधार</p> <p>सार्वजनिक यातायात नियमनका लागि संस्थागत पद्धतिको संयन्त्रलाई समीक्षा गरि सशक्त गर्ने</p> <p>उपमहानगर तथा महानगरहरुमा तीव्र गतिको बस यातायात प्रणाली (Bus Rapid Transit), मध्यम गतिको बस यातायात प्रणाली (Light Rapid Transit), वृहत तीव्र गतिको यातायात प्रणाली (Mass Rapid Transit) का लागि अध्ययन गरि रुट योजना तर्जुमा</p>
<p>३८. यातायात व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने</p>	<p>मोटर रहित यातायात (NMT) सम्बन्धी निर्देशिका तथा मापदण्डहरुका माध्यमबाट मोटर रहित यातायात र पैदल यात्रा प्रणालीको प्रवर्द्धन (साईकल ट्रयाक, पृथक शारीरिक क्षमता भएकाहरुका लागि पैदल पथ)</p> <p>स्थानीय पार्किङ्ग व्यवस्थापन योजना, सवारी व्यवस्थापन तथा सडक सुरक्षा</p>
<p>अन्तर शहर</p>	
<p>३९. प्राथमिकतायुक्त क्षेत्रहरुमा तीव्र गतिका अन्तरशहर पूर्वाधार व्यवस्था गर्ने</p>	<p>प्राथमिकतायुक्त क्षेत्रहरुमा क्षेत्रिय तथा शहरी केन्द्रहरुमा अन्तर शहर यातायात पूर्वाधारको संभाव्यता अध्ययन</p> <p>शहरी विकासका उद्देश्यहरु प्रवर्द्धनका लागि अन्तर शहर यातायात रणनीति (प्रस्तावित रेलमार्ग समेत) निर्दिष्ट भएको</p> <p>अन्तर शहरका प्रमुख कोरिडोरहरुमा भूउपयोग नियमन गरि सर्भिस ट्रयाक र वैकल्पिक शहरी स्वरुपद्वारा रिबन डेभलपमेन्टलाई व्यवस्थित गरिएको</p>

४.२.४ आवास

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी क्षेत्रहरुमा किफायती, पर्याप्त र सुरक्षित आवास (आर्थिकरूपले कमजोर वर्गहरुका लागि समेत) को कमी
- शहरी क्षेत्रहरुमा सुकुम्बासी बस्तीहरुको बढ्दो प्रतिशत

अपेक्षित अवस्था	सूचक
निम्न किसिमको आवास : क) किफायती,	आम्दानी र आवासको मूल्यको अनुपात
ख) पर्याप्त, र	प्रति व्यक्ति निर्मित भूईको क्षेत्रफल
ग) सुरक्षित	भवन निर्माण संहिता प्रयोग गरि निर्माण भएको
न्यून / नियन्त्रित अनौपचारिक बस्तीहरु	सुकुम्बासी बस्तीहरुको संख्या, र सुकुम्बासीहरुको जनसंख्या

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
४०. आर्थिक रूपमा कमजोर वर्गलाई आवास उपलब्ध गराउन निजीक्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने	निजीक्षेत्र प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहन तथा सुविधाका प्याकेजहरु, जस्तै जग्गा, पूर्वाधारहरुको व्यवस्था, आदि समीक्षा गरि विकास
४१. सामूहिक आवासको मापदण्ड नियमन गर्ने	सामूहिक आवास सम्बन्धी मापदण्ड तथा विनियमहरुको समीक्षा, अद्यावधिक तथा अनुगमन
४२. नविनतम्, मितव्ययी तथा वातावरणमैत्री भवनहरु प्रवर्द्धन गर्ने	नविनतम्, मितव्ययी तथा वातावरणमैत्री भवनहरु डिजाईनका लागि अनुसन्धान पर्यावरणीय संवेदनशीलता र मौलिक निर्माण प्रविधि एवम् निर्माण सामग्री प्रयोगका अभ्यासहरुको नमूना तयार गरि प्रवर्द्धन
४३. सुकुम्बासी बस्तीहरु तथा सार्वजनिक जग्गाको अतिक्रमण दुरुत्साहन गर्ने	किफायती भाडाका आवासका लागि निजीक्षेत्रलाई विभिन्न प्रोत्साहन तथा सुविधाहरुको व्यवस्था गरि सहजीकरण प्रोत्साहन : सहज निर्माण स्वीकृति, जग्गा एकीकरण, कर छुटका लागि सहजीकरण सुविधाहरु : सडक, पानी, ढल लगायतका संजाल, आदि सेवा जस्ता पूर्वाधारका प्रावधानहरु विकास र

	पहुँचका लागि सहजीकरण
	सार्वजनिक जग्गाहरूको लगत तथा नक्सा तयार गरि अनुगमन र संरक्षण सुनिश्चित भएको
४४. जनता आवासलाई प्रवर्द्धन गर्ने तथा न्यून आयस्तर भएका (आर्थिक रूपमा कमजोर) वर्गका लागि आवास उपलब्ध गराउन सहकारीको पद्धतीलाई प्रोत्साहन गर्ने	सहकारी क्षेत्रलाई सकजीकरण गर्न संस्थागत र कानूनी आधार तथा प्रोत्साहनका उपायहरू सिर्जना जनता आवास जिविकोपार्जनका कृयाकलापहरूसंग आवद्ध भएको
४५. सार्वजनिक निजी / सामूदायिक साभेदारीको माध्यमद्वारा विकसित घडेरीहरू उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन र सहजीकरण गर्ने	समुदाय/ निजीक्षेत्रद्वारा जग्गा एकीकरण जस्ता योजनाहरू सहजीकरण र प्रोत्साहन गर्न विद्यमान नीतिहरू र कानून समीक्षा / परिमार्जन गरि संस्थागत र कानूनी आधार सिर्जना

४.२.५ उर्जा

प्रमुख सवालहरू :

- शहरी आवश्यकताको लागि अपर्याप्त र अविश्वसनीय उर्जा
- बढ्दो उर्जा प्रभावकारिता तथा हरित उर्जा

अपेक्षित अवस्था	सूचक
सम्पूर्ण शहरी कृयाकलापहरूका लागि विश्वसनीय उर्जा आपूर्ति (विद्युत) को शतप्रतिशत पहुँच	शतप्रतिशत घरहरूमा वैकल्पिक उर्जाका स्रोतहरू सहितको विश्वसनीय उर्जा आपूर्तिमा पहुँच
उर्जा प्रभावकारी भवन डिजाइन तथा निर्माण	उर्जा प्रभावकारी डिजाइन अनुकुलनका नयाँ निर्माणहरूको प्रतिशत

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
४६. सम्पूर्ण प्रयोजनहरूका लागि सौर्य उर्जालाई उपयुक्ततम प्रयोगमा ल्याउन प्रवर्द्धन गर्ने	शहरी क्षेत्रहरूमा सौर्य उर्जा प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहनको विकास अतिरिक्त उर्जा राष्ट्रिय प्रशारण लाईनमा विक्री वितरण गर्न पद्धती स्थापना
४७. ठूला संघसंस्थाहरूका लागि मूल्य निर्धारण पद्धती प्रवर्द्धन गर्ने	ठूला संघसंस्था / स्थापनाहरूका लागि उच्च चाप तथा न्यून चापका समयहरूमा फरक फरक शुल्क कायम
४८. अप्रत्यक्ष सौर्य डिजाइन, तथा उर्जा	मोडल तथा निर्देशिकाहरू तयार गरि सबै

प्रभावकारी निर्माण सामाग्रीहरु प्रयोगको प्रवर्द्धन गर्ने	भौगोलिक क्षेत्रहरुमा उर्जा प्रभावकारी निर्माणका लागि डिजाईनहरु प्रचार प्रसार
४९. शहरी केन्द्रहरु लक्षित जलविद्युत विकास प्रवर्द्धन गर्ने	शहरहरुको अवस्थितिलाई मध्यनजर गरि जलविद्युत आयोजनाहरुको प्राथमिकीकरण

४.३ शहरी वातावरण

शहरी वातावरणको विषयले शहरी क्षेत्रका निर्मित वातावरण मात्र नभई प्राकृतिक तथा सामाजिक - साँस्कृतिक वातावरणलाई पनि समेट्दछ । निर्मित वातावरणद्वारा अभिवृद्धि हुने सामाजिक - साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक वातावरणले शहरी क्षेत्रको बसोबासको योग्यता निर्धारण गर्दछ ।

अपेक्षित अवस्था	सूचक
भौतिक रुपमा सुन्दर सामाजिक - साँस्कृतिक रुपमा सजीव समावेशी, पर्यावरणीय संवेदनशीलता, तथा सफा स्वस्थ शहरी वातावरण	शहरी क्षेत्रहरुका भौतिक, सामाजिक -साँस्कृतिक, पर्यावरण, सफा र स्वस्थता सम्बन्धी पक्षहरु समेटिएको नागरिक प्रतिवेदन पत्र
	शहरी वातावरणीय सूचकाङ्कहरु (तय गरिनुपर्ने)

४.३.१ शहरी सुरक्षा र उत्थानशीलता

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी विकास व्यवस्थापनमा सुरक्षा र उत्थानशीलता सम्बन्धी सवालहरुको आन्तरिकीकरण
- सबै नगरपालिकाहरुमा भवन निर्माण संहिता लागू नभएको
- विभिन्न प्रकारका जोखिमहरुका लागि न्यून तहको उत्थानशीलता
- फरक भौगोलिक क्षेत्रमा रहेका शहरी क्षेत्रहरुको जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सूचनाको कमी

अपेक्षित अवस्था	सूचक
भौतिक, सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक रुपमा सुरक्षित तथा उत्थानशील शहरी क्षेत्रहरु	संचालनमा रहेको दमकल, तोकिएका खुला क्षेत्रहरु र सुरक्षित सामूदायिक आश्रयको संख्या र वितरण, पानीको भण्डारण टंकी, भवन निर्माण संहिता लागू भएका शहरी क्षेत्रहरु
	अग्रिम सतर्कता प्रणाली र तथ्याङ्क उपलब्धता, (जलवायु, पानीको स्रोत, आदि)
	अस्पताल, विद्यालयहरु जस्ता सामूदायिक

	भवनहरूको संख्या र वितरण / अवस्थिति
	बस्तीहरूका लागि अवस्थिति निर्देश । निषेध गर्ने निर्देशक कार्यविधिहरू
	परिभाषित सूचकहरूको अवस्था जाँच गर्न नियमन / अनुगमन पद्धती

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
५०. जलवायु परिवर्तन लगायतका विपद्हरूका लागि बहुजोखिम अवधारणा प्रवर्द्धन गर्ने	उपलब्ध सूचना तथा विद्यमान भवन निर्माण मापदण्डका आधारमा सबै शहरी क्षेत्रहरूमा उच्च जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान गरि जोखिम संवेदनशील स्रोत नक्साङ्कन
	सबै नगर क्षेत्रहरूको जोखिमहरू पहिचान गर्न र बहुजोखिम नक्साङ्कन गर्न छिटो छरितो जोखिम मूल्याङ्कन प्रविधिको विकास
	शहरी विकास योजनामा विपद् जोखिम व्यवस्थापनका अवयवहरू समावेश
	विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रहरूमा रहेका शहरी क्षेत्रहरूको जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सूचना तयार
	शहरी बस्तीहरू तथा पूर्वाधार सम्बन्धमा राष्ट्रिय अनुकुलन योजना तर्जुमा
५१. एकीकृत सुरक्षित बस्ती प्रवर्द्धन गर्ने	जोखिमयुक्त र वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरू छाडी वृहत् रूपमा तुलनात्मक फाईदा भएका सुरक्षित स्थानहरूमा मात्र बस्ती तथा शहरी पूर्वाधार विकास
	राष्ट्रिय भवन निर्माण संहिता र भवन निर्माण मापदण्ड एकीकृत
५२. सबै शहरी क्षेत्रहरूमा भवन संहिता, भवन निर्माण मापदण्ड तथा निर्देशिकाहरू, र योजना मापदण्ड लागू र अनुगमनबाट भएका सिकाईहरूको आधारमा ती सबैको आवधिक परिमार्जन र सुदृढिकरणको पद्धती स्थापित गर्ने	भवन संहिता / विनियम / निर्देशिका र योजना मापदण्डको आवधिक समीक्षा
	भवन संहिता / विनियम / निर्देशिका र योजना मापदण्ड लागू गर्नका लागि स्थानीय तहहरूको प्राविधिक क्षमता वृद्धि
	भवन निर्माण निर्देशिका, योजना मापदण्डलाई जनस्तरमा बुझिने गरि सरलीकरण

	सबै नगर क्षेत्रहरूमा भुउपयोग नीति, भवन संहिता / विनियम / निर्देशिका र योजना मापदण्ड अनिवार्य रूपमा लागू र आवधिक अनुगमनका लागि सहजीकरण
५३. विपद्पश्चात्को परिष्कृत पुनर्निर्माण (Build Back Better)	निजी तथा सार्वजनिक भवनहरूको प्रबलीकरण सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्ने र प्रबलीकरण सेवा प्रदान गर्नका लागि नगरपालिकाहरूको प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि
	सुरक्षित निर्माण अभ्यासका लागि घरधुरी तहमा प्राविधिक सहयोग उपलब्ध
	भवनहरूको संरचनागत र प्रयोजन परिवर्तन अनुगमन
५४. विपद् जोखिम व्यवस्थापनको लागि संस्थागत ढाँचा प्रणाली स्थापना गर्ने	कुनैपनि विपद् वा विपद् भईरहेको समयका लागि प्रमुख सरोकारवाला र उनीहरूको भूमिका तथा जिम्मेवारी किटान भएको संस्थागत ढाँचा र स्तरीय कार्यविधि लागू
	संस्थागत ढाँचाद्वारा कुनैपनि विपद् लगत्तै कार्य गर्नका लागि पर्याप्त क्षमता, कानूनी आधार र वित्तीय व्यवस्था विकास
५५. सरकार तथा स्थानीय निकायहरूको तयारी तथा अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	क्षमता अभिवृद्धिका साधन तथा तालिम कार्यक्रमहरू विकास
	सरकार तथा स्थानीय निकायहरूको जनशक्ति / मानव संसाधन तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि
५६. संकटासन्नता न्यून गर्न स्वयम्सेवा अवधारणाको आधारमा समुदाय र नागरिक निकायहरूको सचेतना र क्षमता वृद्धि गर्ने	समुदाय र नागरिक निकायहरूको लागि सचेतना सामाग्री, शैक्षिक सामाग्री र पूर्वाधार तथा क्षमता अभिवृद्धिका सामाग्रीहरू तयार
	समुदाय र नागरिक निकायहरूद्वारा उपयुक्त आवधिक अभ्यास (ड्रिल्स) को योजना बनाई कार्यान्वयन

४.३.२ शहरी जमिन, वायु, दृष्य तथा जल प्रदुषण

प्रमुख सवालहरू :

- बढ्दो प्रदुषण र नियन्त्रण प्रणालीको अभाव

अपेक्षित अवस्था	सूचक
वायु, पानी, ध्वनी तथा जमिनमा प्रदुषणको तोकिएको मापदण्डसम्मत हुनका लागि शहरी वातावरणमा सुधार	तोकिएको मापदण्डसम्मत हुनका लागि प्रदुषणको स्तर, अनुगमन
	शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका निर्देशित आयोजनाहरूका लागि बजेट विनियोजन

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
५७. सबै शहरी क्षेत्रहरूले प्रदुषणका तोकिएका मापदण्डहरूको पालना गर्ने	शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ तथा Planning Norms and Standards समीक्षा, अद्यावधिक र कार्यान्वयन
	सबै नगरपालिकाहरूमा शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका कार्यान्वयनका लागि वडा तहमा प्रायोगिक आयोजनाहरू बनाउन स्थानीय निकायहरूलाई सहजीकरण र प्रोत्साहन

४.३.३ शहरी कृषि

प्रमुख सवालहरू :

- शहरी भूउपयोग योजना प्रकृया र व्यवस्थापनको अवधारणामा शहरी कृषि एकीकृत नगरिएको

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी कृषिबाट खाद्य, तरकारी तथा वनस्पतिजन्य उत्पादनहरूको शहरी मागलाई सम्पूर्णता प्रदान	शहरी क्षेत्रहरूमा कृषि जमिनको परिमाण
	तरकारी तथा वनस्पतिजन्य उत्पादनहरूको माग शहरी क्षेत्रबाट पुरा भएको प्रतिशत

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
५८. खाद्य, तरकारी तथा वनस्पतिजन्य उत्पादनहरूका लागि शहरी कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने	शहरी कृषिमा केन्द्रित भई शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ तथा Planning Norms and Standards को समीक्षा र अद्यावधिक
	कृषि विभागको सहयोगमा, शहरी कृषिलाई

	नगरस्तरीय योजनामा रणनीतिक अङ्गको रूपमा समावेश
--	---

४.३.४ शहरी वन

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी वन प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम प्रवर्द्धन र सहयोग गर्न एकीकृत अवधारणाको कमी

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी वातावरण सुधार तथा जोखिम न्यून गर्न शहरी क्षेत्रमा भएको वनको व्यवस्थापन, विस्तार तथा उपयोग	शहरी क्षेत्रहरुमा वन क्षेत्रको प्रतिशत

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
५९. शहरी क्षेत्रहरुमा वन क्षेत्रले ओगट्नु पर्ने न्यूनतम क्षेत्र कायम / प्रवर्द्धन गर्ने	शहरी वनमा केन्द्रित भई शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ तथा Planning Norms and Standards को समीक्षा, अद्यावधिक तथा कार्यान्वयन
	शहरी क्षेत्रहरुमा वनक्षेत्र बढाउन उपयुक्त स्थानहरु पहिचान

४.३.५ शहरी सुविधा तथा साधनहरु : खुला क्षेत्र

प्रमुख सवालहरु :

- खुला क्षेत्रहरुको सर्वमान्य परिभाषा तथा अभिलेखनको कमी
- नगरस्तरीय सूचनाको कमी

अपेक्षित अवस्था	सूचक
विद्यमान शहरी क्षेत्र : वडा तहमा वडाको कुल क्षेत्रफलको २.५ प्रतिशत जग्गा	शहरी क्षेत्रहरुमा सरकारी जग्गा र खुला क्षेत्रको अभिलेख
नयाँ शहरी क्षेत्र : वडा तहमा वडाको कुल क्षेत्रफलको ५ प्रतिशत जग्गा	वडा तहमा खुला क्षेत्रको प्रतिशत

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
६०. शहरी क्षेत्रहरूमा तोकिएको न्यूनतम खुला क्षेत्र प्रवर्द्धन / कायम गर्ने	शहरी वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६८ तथा Planning Norms and Standards को समीक्षा, अद्यावधिक तथा कार्यान्वयन

४.३.६ शहरी कला, वास्तुकला एवम् संस्कृति

प्रमुख सवालहरू :

- कला, वास्तुकला एवम् संस्कृतिलाई शहरी विकासको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा पोषण, बढावा र / वा उत्प्रेरित गर्नु

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी क्षेत्रहरूमा जीवन्त (vibrant) परम्परागत कला, वास्तुकला एवम् संस्कृति	पर्यटकहरूको संख्या
	सांस्कृतिक कार्यक्रमहरूको संख्या
नयाँ शहरी क्षेत्रहरूमा कला, वास्तुकला एवम् संस्कृतिको मौलिकताको खोजी	सांस्कृतिक कार्यक्रमहरूमा नगरको बजेट खर्चको अनुपात

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
६१. आधुनिक सुविधा तथा प्रयोजन (समायोजित पुनर्प्रयोग) सहित परम्परागत शैलीको मोहडा संरक्षण गर्दै ऐतिहासिक भवनहरूको पुनर्स्थापना गर्ने	भवन निर्माण मापदण्ड तथा भूउपयोगमा कला, वास्तुकला एवम् सांस्कृतिक तत्वहरू तथा दृष्टिकोण समावेश
६२. दर्शकमैत्री ढङ्गमा सम्पदा क्षेत्रहरू, पथहरू, संग्रहालयहरूलाई ऐतिहासिक क्षेत्रहरूको स्थानीय अर्थतन्त्रसंग आवद्ध गरि दस्तावेजीकरण तथा विकास गर्ने	दर्शकमैत्री ढङ्गमा स्थानीय अर्थतन्त्रसंग आवद्ध गरि सम्पदा मूल्य मान्यताको आधारमा शहरी पुनरुत्थानका कार्यक्रमहरू विकास
६३. नयाँ शहरी क्षेत्रहरूमा वास्तुकला एवम् संस्कृतिमा नविनता प्रवर्द्धन गर्ने	नयाँ शहरी क्षेत्रहरूमा वास्तुकला एवम् संस्कृतिमा नविनता प्रोत्साहन गर्न निर्देशिकाहरू तयार जसबाट स्थानीय एवम् वरपरका सांस्कृतिक / प्राकृतिक सम्पदाहरू समेटिने

४.३.७ सामुदायिक संस्था तथा युवा

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी विकासमा सामुदायिक सहभागीता
- विशेष समूहहरुका आवश्यकताहरु संवोधन गर्ने शहरी विकास
- शहरी विकास योजना तर्जुमामा युवाहरुको सहभागीता

अपेक्षित अवस्था	सूचक
सबै शहरी वडाहरुमा टोल विकास संस्था, समुदायमा आधारित संघसंस्था, वडा नागरिक मञ्च	सकृय टोल विकास संस्था, समुदायमा आधारित संघसंस्था, वडा नागरिक मञ्चको संख्या
योजना तर्जुमा र सामुदायिक विकासका कृयाकलापहरुमा युवाको सहभागीता	टोल विकास संस्था, समुदायमा आधारित संघसंस्था, वडा नागरिक मञ्चमा युवाहरुको प्रतिशत युवा केन्द्रित कार्यक्रमहरुको संख्या
लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरणको मूलप्रवाहीकरण	लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बद्ध संघसंस्थाहरु स्थापित

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
६४. सबै शहरी वडाहरुमा सकृय टोल विकास संस्था, समुदायमा आधारित संघसंस्था, वडा नागरिक मञ्च गठन गर्ने	नयाँ नगरपालिकाहरुमा टोल विकास संस्था गठनका लागि प्राथमिकता
	विद्यमान नगरपालिकाहरुमा लगत अद्यावधिक
	मौजुदा निर्देशिका परिमार्जन गरि कार्यान्वयन
६५. शहरी विकासका लागि युवा केन्द्रित कृयाकलापहरुलाई सहयोग गर्ने	युवा केन्द्रित कार्यक्रमहरुको डिजाईन शुरुवात
६६. विशेष प्रकारका समूहहरुसंग सम्बन्धित मुद्दाहरुको संवोधन गर्ने	विशेष प्रकारका समूहहरु सहभागीता समाविष्ट गर्नका लागि विद्यमान योजना प्रकृया र लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण निर्देशिकाहरु परिमार्जन

४.३.८ शहरी सुरक्षा

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी योजना र व्यवस्थापनमा शहरी सुरक्षाको एकीकरण

अपेक्षित अवस्था	सूचक
सुरक्षित र भरपर्दो सार्वजनिक स्थलहरू तथा टोल बस्तीहरू	निगरानी प्रणालीयुक्त सार्वजनिक स्थलहरूको संख्या
	बस्ती तहमा सुरक्षा सावधानी प्रणालीको संख्या र वितरण
	सडक बत्ति सहितको सडक लम्बाईको प्रतिशत

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
६७. सामुदायिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने	सुरक्षा सुनिश्चितताको लागि सार्वजनिक स्थलहरूको निगरानी
६८. सार्वजनिक स्थल र बस्तीका लागि उपयुक्त स्थलगत डिजाईन अवयवहरूको अवलम्बन गर्ने	उपयुक्त डिजाईन अवयवहरू समाविष्ट मोडेल, सार्वजनिक स्थल र बस्ती बनाई प्रायोगिक आयोजनाहरू संचालन गर्ने

४.३.९ शहरी स्वास्थ्य

प्रमुख सवालहरू :

- सीमित शहरी स्वास्थ्य सुविधाका साधन
- शहरी स्वास्थ्य सेवाहरूमा असमान पहुँच
- वातावरणीय स्वास्थ्य प्रति कम सचेतना

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी नागरिकहरूको राम्रो स्वास्थ्य र शहरी क्षेत्रहरूमा स्वस्थ वातावरण	सामाजिक आर्थिक कृयाकलापहरूमा नागरिकहरूको सकृय सहभागीता
	स्वच्छता र सार्वजनिक स्थलहरूको रमणीयता मापनका लागि नागरिक प्रतिवेदन पत्र

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
६९. पर्याप्त शहरी स्वास्थ्य साधन सुविधाहरूको स्थापनालाई प्रवर्द्धन गर्ने	शहरी स्वास्थ्य नीति र कार्ययोजना कार्यान्वयन
	शहरी योजनामा शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरू, अस्पतालहरूका लागि स्थान र पर्याप्त ठाउँ छुट्टयाई

	तोक्ने
७०. वातावरणीय स्वास्थ्य अवस्था सुधार गर्ने	स्वस्थ शहरी अवस्था विकासका लागि विद्यालय तथा समुदायको अगुवाईमा संचालन चेतनामूलक कार्यक्रमहरूका लागि संस्थागत सहयोगको पद्धति स्थापना

४.४ शहरी अर्थतन्त्र

प्रमुख सवालहरू :

- सम्पत्ति र रोजगार सिर्जनाकालागि नगरपालिकाहरूको असक्षमता
- बढ्दो शहरी गरिबी
- शहरी क्षेत्रहरूमा सुस्त दरको कुल ग्राहस्थ उत्पादन

अपेक्षित अवस्था	सूचक
सम्पत्ति र रोजगारका अवसरहरू सिर्जना गर्नसक्ने स्तरीय बृद्धियुक्त उत्पादनशील र जीवन्त शहरी अर्थतन्त्र	नगरपालिकाहरूको कुल ग्राहस्थ उत्पादन
	गैर कृषि पेशामा आर्थिक रूपले सकृय जनसंख्या
	रोजगारीको अनुपात (रोजगार, बेरोजगार र आंशिक रोजगार (under employment))
	शहरी गरिबहरूको प्रतिशत

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
७१. स्थानीय, क्षेत्रीय तथा प्रादेशिक आर्थिक विकास योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन सहजीकरण गर्ने	निजी क्षेत्रसंगको साभेदारीमा उद्यमशीलता विकास समेत समेटी साना शहरहरू, नगरपालिकाहरू र क्षेत्रहरूको स्थानीय, क्षेत्रीय तथा प्रादेशिक आर्थिक विकास योजना तयार
७२. स्थानीय, क्षेत्रीय र प्रादेशिक तुलनात्मक फाईदाका आधारमा प्रतिस्पर्धिता निर्माण गर्ने	समर्थनात्मक नीतिहरूको माध्यमद्वारा स्थानीय / क्षेत्रीय/ प्रादेशिक आधिकारिक निकायहरूलाई स्थानीय / क्षेत्रीय/ प्रादेशिक तुलनात्मक फाईदाहरू पहिचान गर्न सहजीकरण
	तद्अनुरूप पूर्वाधार विकासको प्राथमिकिकरण
	तुलनात्मक फाईदाहरू बढावाका लागि लगानी प्रवर्द्धन

७३. ऐतिहासिक भित्री भागहरु र विपद् प्रभावित शहरी केन्द्रहरुमा शहरी पुनरुत्थान कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने	शहरी पुनरुत्थानकालागि निर्देशिका तथा आधारहरु तर्जुमा
	उत्प्रेरक व्यवस्था मार्फत् शहरी पुनरुत्थानका लागि सार्वजनिक निजी लगानी प्रवर्द्धन
७४. अनौपचारिक शहरी अर्थतन्त्रको मूलप्रवाहिकरणमा जोड दिने	तोकिएका अनौपचारिक आर्थिक कृयाकलापहरुका लागि स्थान र समयको प्रावधान
	अनौपचारिक क्षेत्रका कामदाहरुका लागि क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरु डिजाईन
७५. शहरी गरिबी निवारण गर्ने	गरिबी प्रोफाइल / गरिबी नक्शाङ्कनको विधिद्वारा शहरी गरिबहरुको सामाजिक अर्थिक, स्थानगत विशेषताहरु पहिचान
	समूह केन्द्रित छलफलबाट शहरी गरिबहरुले तय गरेका लक्षित सामुदायिक विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन
	गरिब उन्मुख शहरी योजना (आवास, पूर्वाधार, यातायात)

४.५ शहरी लगानी

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी पूर्वाधारहरु (सार्वजनिक तथा निजी) मा लगानी अपुग
- समन्वयरहित तथा छरिएको लगानी
- पिछडिएका भौगोलिक क्षेत्रहरुमा लगानीको कमी

अपेक्षित अवस्था	सूचक
शहरी पूर्वाधारहरुमा रणनीतिक र पर्याप्त सार्वजनिक लगानी बढाएर हालको प्रतिव्यक्ति प्रतिवर्ष लगानी ने.रु. ४,६४६ बाट आगामी १५ वर्ष (२०१७- २०३१) भित्रमा कम्तिमा ने.रु. ९,३०० मा पुऱ्याउने	शहरी पूर्वाधारहरुमा प्रतिवर्ष सरकारको लगानी मापन

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
७६. विषयगत निकायहरु, सरकारका तहहरु तथा	राष्ट्रिय शहरी विकास नीतिले निर्दिष्ट गरे

निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराई शहरी क्षेत्रहरूमा समन्वयात्मक लगानी अभिवृद्धि गर्ने	बमोजिमको दीगो शहरी विकास लगानीलाई सरकारको स्वीकृति
७७. सम्पूर्ण नगरपालिकाहरूमा आधारभूत पूर्वाधार सेवाहरू सुधारका लागि चरणबद्ध लगानी गर्ने	शहरी वातावरण सुधार कार्यक्रमहरू बनाई ठूला ठूला क्षेत्रीय शहरहरू र प्रादेशिक राजधानीहरूबाट कार्यान्वयन शुरुवात
७८. सघन शहरी क्षेत्रहरू तथा शहरी कोरिडोरहरूमा रणनीतिक शहरी पूर्वाधार आयोजनाहरूका लागि निर्देशक लगानी प्रवाह गर्ने	शहरी क्षेत्रहरू तथा कोरिडोरहरूको एकीकृत विकासका लागि रणनीतिक पूर्वाधार परियोजनाहरूको योजना तयार गर्ने : काठमाडौं उपत्यका, पोखरा उपत्यका, दाङ्ग उपत्यका, उदयपुर र लहान उपत्यकाहरू, चितवन - रत्ननगर क्षेत्र, विराटनगर-धरान, बिरगंज -हेटौंडा, तौलिहवा - सिद्धार्थनगर - बुटवल, नेपालगंज - कोहलपुर, धनगढी - अत्तरिया - भीमदत्त कोरिडोर, सिन्धुली - रामेछाप - दोलखा - लामोसाँगु - पाँचखाल - धुलिखेल - बनेपा - पनौती - भकुण्डेवेशी - खुर्कोट, नारायणगढ - मुगलिङ्ग - गजुरी - नुवाकोट - रसुवा कोरिडोरहरू
७९. शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मंत्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मंत्रालय, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, नगरपालिका लगायतका सरकारी निकायहरू वार्षिक बजेटको अंशलाई शहरी सडकहरूमा उपयुक्ततम गर्ने, यसो गर्दा लाभग्राही / समुदायको सहभागीता / योगदान पनि सुनिश्चित गर्ने	शहरी पूर्वाधारहरूका लागि लगानी योजना तयार / अद्यावधिक गरिएको तथा नियमित अनुगमन सहित कार्यान्वयन
८०. मध्य र सुदूर पश्चिम क्षेत्रका तथा दक्षिण तराईका शहर र भित्री तराई जस्ता कम विकसित क्षेत्रहरूमा रहेका शहरी क्षेत्रहरूमा लगानी बृद्धि गर्ने	नगर क्षेत्रहरूका विकास योजना बनाउने र लगानी प्राथमिकिकरण गर्ने : दाङ्ग, सुर्खेत, उदयपुर र सिन्धुली उपत्यकाहरू, जनकपुर, लहान, राजविराज, पाँचखाल, धुलिखेल र बनेपा नगर क्षेत्रहरू
८१. शहरी बढ्दो प्रवृद्धन र सेवाका प्रावधानहरूका लागि रणनीतिक महत्वका साना शहरहरू, बजार केन्द्र, सिमाना शहरहरू, जिल्ला स्थानीय प्रशासनिक केन्द्रहरू र नयाँ शहरहरूमा लगानी प्राथमिकिकरण गर्ने	मध्य पहाडी लोकमार्गका १० नयाँ शहरहरू र स्मार्ट सिटी अवधारणा समेटी हुलाकी सडकमा परेका नयाँ शहरहरूका योजनाहरूको दीगो कार्यान्वयन पूर्व पश्चिम लोकमार्ग - रेलमार्ग लिङ्गमा पर्ने रणनीतिक महत्वका शहरहरू पहिचान गरि स्मार्ट

	सिटी अवधारणा समेटी लगानी योजनाहरु तयार
	पूर्व पश्चिम लोकमार्ग - रेलमार्ग लिङ्गमा पर्ने रणनीतिक महत्वका साना शहरहरु बजार केन्द्रहरु पहिचान गरि स्मार्ट टाउन्स र नमूना गाँउको अवधारणा समेटी योजना बनाउने र लगानी शुरुवात
८२. शहरी क्षेत्रमा मागमा आधारित लगानी प्राथमिकिकरण गर्ने	स्थानीय निकायहरुको माग र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा आधारित राष्ट्रिय शहरी लगानी कार्यक्रम निर्धारण गरि लगानी प्रवाह
	स्थानीय तहहरु छनौटका लागि आधारहरु तयार
	स्थानीय तहका प्रस्ताव पेश, स्वीकृति र कार्यान्वयनको निर्देशिका तयार

४.६ शहरी वित्त व्यवस्था

प्रमुख सवालहरु :

- स्थानीय निकायहरुको खर्चका क्षेत्राधिकारका लागि अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण अपर्याप्त
- शहर/नगर तहमा बढ्दो स्रोतरहित जिम्मेवारी
- आधारभूत पूर्वाधार व्यवस्थामा निजी क्षेत्रको अपर्याप्त सहभागिता
- ऋण तथा अन्य कर्जा लगानीका व्यवस्थाहरुमा सहज पहुँचको उपलब्धता नभएको
- कर तथा शुल्कबाट नगरपालिकाहरु / शहरी क्षेत्रहरुको राजस्व संभाव्यता पूर्ण परिचालन हुन नसकेको
- साना नगरपालिकाहरु / नगरहरुको कमजोर ऋण वहन क्षमता

अपेक्षित अवस्था	सूचक
आत्म निर्भर वित्तीय रुपमा सक्षम शहरी प्रणाली	नगरपालिकाको कुल राजस्वमा आफ्नो स्रोतको राजस्वको प्रतिशत
	नगरपालिकाहरु / शहरी क्षेत्रहरुको खर्चका क्षेत्राधिकारहरुमा अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण को प्रतिशत
	निजी क्षेत्रको लगानी प्रतिशतमा बृद्धि

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
८३. सरकारद्वारा अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण लाई उपयुक्ततम गर्ने	सशर्त अनुदान घटाई यसलाई ठूला परियोजनाहरुमा सिमित गर्ने
	निःशर्त अनुदान मार्फत उपयुक्ततम केन्द्रीय हस्तान्तरण (Transfer)
	जग्गा कारोबार दर्ता शुल्क संकलनको कार्य शहरी क्षेत्रमा निक्षेपण
	खर्चका क्षेत्राधिकारहरु स्थानीय सरकार / शहरी क्षेत्रमा प्रवाह
	ऋण वहन क्षमता ज्यादै न्यून भएका नयाँ नगरपालिकाहरु साना शहरहरु बजार केन्द्रहरु वा नगरपालिकाहरुमा आधारभूत पूर्वाधारहरुका लागि अनुदान लगानी प्रदान
८४. शहरी क्षेत्रहरुको आफ्नै स्रोतको राजस्व परिचालन अभिवृद्धि गर्ने	स्थानीय निकायको राजस्व परिचालन नियमावली समीक्षा गरि परिमार्जन
	स्रोत बढावाको लागि नगरपालिकाहरुको सिमाना आवधिक समीक्षा तथा पुनः सिमाङ्कन
	विशेष करहरु (जस्तै सम्पत्ति कर भूमिकर, खाली जग्गा कर, व्यवसाय कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, स्तरवृद्धि कर), अरु गैर करहरु (सेवा शुल्क, रजिष्ट्रेशन शुल्क, स्वीकृति शुल्क, लाईसेन्स शुल्क) मूल्य ग्रहण, आदिका लागि करदाताहरु / करका आधारहरु पूर्णरूपमा समेट्ने सुनिश्चितता गर्न अनुगमन प्रणाली सहितको राजस्व सुधार कार्य योजना सबै नगरपालिकाहरु / शहरी क्षेत्रहरुमा संस्थागत
	शहरी क्षेत्रहरुमा राजस्व व्यवस्थापनका लागि सूचना संचार प्रविधि सहितको सुदृढ डाटाबेस (आधार तथ्याङ्क) प्रणाली आन्तरिकीकरण
	स्थानीय निकायहरुका लागि मध्यकालीन बजेटको खाका संरचना तयार
	चालु खर्चलाई कुल राजस्वको २५ प्रतिशत भित्र राख्ने
८५. सबल वित्तीय मध्यस्तकर्ता संस्थाहरु मार्फत	नगर विकास कोषलाई सबल वित्तीय मध्यस्तकर्ता

कर्जा लगानीका लागि नगरपालिकाहरुको पहुँच सुधार गर्ने	संस्था बनाउन स्वपूँजी बढाउने
	नेपाल सरकार, नगर विकास कोष, दाताहरु (एशियन पूर्वाधार लगानी बैंक, एशियाली विकास बैंक, विश्व बैंक, आदि)द्वारा साभा ऋण तथा अनुदान नीति तर्जुमा गरि कार्यान्वयन
	प्राधिकरण / नगर विकास समिति जस्ता ऋण वहन क्षमता भएकाहरुमा नगर विकास कोषको लगानी शुरुवात
८६. निजी क्षेत्रको संलग्नता सहितको वैकल्पिक वित्तीय उपायहरु मार्फत लगानी परिचालन गर्ने	वित्तीय लगानीका लागि निर्देशिकाहरु तयार गरि आन्तरिकीकरण
	शहरी क्षेत्रहरुबाट नमूना आयोजनाहरुको रुपमा संभाव्य सार्वजनिक निजी साभेदारीका आयोजनाहरु छनौट गरि कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाहरु / शहरी क्षेत्रहरुलाई सहयोग
८७. शहरी सडकलाई आर्थिक वस्तु सरह सामाजिक वस्तुको रुपमा जोड दिने	शहरी सडकलाई सामाजिक वस्तुको रुपमा मध्यनजर गरि मौजुदा ऋण तथा अनुदान नीति समीक्षा

४.७ शहरी शासन

प्रमुख सवालहरु :

- शहरी विकास मंत्रालय (शहरी तथा क्षेत्रीय योजना एवम् विकास कार्यहरु) र स्थानीय मामिला तथा स्थानीय विकास मंत्रालय (शासकीय कार्य)
- नगरस्तरमा अपर्याप्त प्राविधिक विज्ञता र क्षमता
- खण्डीकृत प्रकृतिको शहरी क्षेत्र र शहरी पूर्वाधारका लागि बहुनिकायको कर्तव्य
- भौतिक विकास तथा योजना ऐनको कमी
- संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहहरुको भूमिका र कार्यहरुमा स्पष्टता
- ठूला ठूला क्षेत्रीय शहरी भूभाग (उपत्यका, कोरिडोर) को व्यवस्थापनको लागि अपर्याप्त कानूनी आधार
- सहकारी योजना स्वयम्सेवी प्रकृतिको : काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन अपर्याप्त
- नयाँ शहरहरुको सन्दर्भमा नगर विकास ऐन, २०४५ अपर्याप्त
- शहरी विकास ऐनजस्तो छाता ऐनको कमी

अपेक्षित अवस्था	सूचक
कुशल एवम् प्रभावकारी शासकीय पूर्वाधार तथा सेवा प्रवाह	सेवाका प्रावधानहरुको मापदण्ड
	शहरी विकास मंत्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मंत्रालयबीच समन्वय स्थापना
	न्यूनतम शर्त तथा कार्यसम्पादन मापन

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
८८. प्रदेश तहभन्दा माथिका राष्ट्रिय र क्षेत्रीय विशेषतायुक्त वृहत् रणनीतिक आयोजनाहरुको लागि राष्ट्रिय र क्षेत्रगत नीति तर्जुमा, समन्वय, नियमन, प्राविधिक सहयोग एवम् योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने संघीय तहको “सहजकर्ता” भूमिका र कार्य, बहुल स्थानीय निकायहरु लाभान्वित हुने गरि प्रादेशिक र उपक्षेत्रीय विशेषताका प्रदेशव्यापी योजना तर्जुमा, समन्वय, नियमन तथा कार्यान्वयन गर्ने प्रदेश तहको “समन्वयात्मक” भूमिका र कार्यहरु, तथा आधारभूत सेवासुविधाहरुको प्रवाहको लागि स्थानीय निकायको “कार्यान्वयन” भूमिका तथा कार्यहरुमा प्रमुख जोड दिने	सरकारको प्रशासनिक तथा कानूनी दस्तावेज तथा निर्देशिकाहरुमा भूमिकाहरु स्पष्ट
८९. प्रादेशिक र स्थानीय निकायहरुलाई शहरी नीति, योजन तर्जुमा, डिजाईन र शहरी विकास तथा शहरी पूर्वाधार योजनाहरुको कार्यान्वयनका लागि दीगो प्राविधिक सहयोग र मार्गदर्शनका लागि शहरी विकास मंत्रालयको उपस्थिति, भूमिका र क्षमता सुदृढ गर्ने	राष्ट्रिय नीतिहरु, रणनीतिहरु र योजनाहरु अनुरूप हुनेगरि प्रादेशिक नीतिहरु, निर्देशिकाहरु, विकास एवम् बृद्धि व्यवस्थापन योजनाहरुको तयारी, समन्वय, संशोधन तथा कार्यान्वयन गर्न प्रादेशिक निकायहरुलाई सहयोग
	राष्ट्रिय एवम् प्रादेशिक नीतिहरु, योजनाहरु अनुकूल हुनेगरि स्थानीय तहहरुलाई भौतिक, आवधिक, रणनीतिक विकास योजनाहरु बनाई कार्यान्वयन गर्न र पूर्वाधारहरुको व्यवस्था र सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सहयोग
९०. एकीकृत रणनीतिक एवम् ठूला शहरी पूर्वाधार तथा शहरी विकास परियोजनाहरु संचालनका लागि शहरी विकास मंत्रालयको सशक्तिकरण गर्ने	शहरी यातायातको एकीकृत विकास, शहरी उर्जा, शहरी आवास, शहरी खानेपानी, शहरी सरसफाइ, ढलनिकास, फोहरमैला व्यवस्थापन, शहरी जग्गा विकासका लागि सरकारको कार्य विभाजन नियमावलीमा शहरी विकास मंत्रालयको भूमिका र

	जिम्मेवारी स्पष्ट
९१. शहरी क्षेत्रको नीति, रणनीति र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा सुनिश्चित अन्तर मंत्रालय समन्वय र संयुक्त अनुगमन सुनिश्चित गर्न शहरी विकास मंत्रालयमा एक अधिकार सम्पन्न उच्चस्तरीय समन्वय तथा अनुगमन समिति गठन गर्ने	क्रियाशील अधिकार सम्पन्न उच्चस्तरीय समन्वय तथा अनुगमन समिति
	अधिकार सम्पन्न उच्चस्तरीय समन्वय तथा अनुगमन समितिलाई आवश्यक बजेट सहयोग उपलब्ध गराई सुदृढ
९२. शहरी विकासका कार्यक्रमहरू तथा योजनाहरू संचालनका लागि नगरपालिकाहरूलाई सशक्तिकरण गर्ने	नगरपालिकाहरूलाई भौतिक विकास र शहरी योजनाका लागि सहयोग र सहजीकरण
	विकास आयोजनाहरू संचालनका लागि नगरपालिकाको प्राविधिक क्षमता बढाउने
	न्यूनतम शर्त र कार्यसम्पादन मापन अर्भ निर्दिष्ट गर्नका लागि यसका आधारहरूलाई फराकिलो र परिमार्जन
९३. नगर योजनालाई शहरी क्षेत्रको एक दीर्घकालीन विकासको आधार मान्ने	विद्यमान योजनाहरूको समीक्षा गरि नयाँ नगरपालिकाहरूका लागि योजनाहरू बनाउने । यसबाट रणनीतिक योजनाहरू जस्तै भूउपयोग योजना, सडक / यातायात योजना पूर्वाधार योजना तथा विषयगत / विशिष्ट योजनाहरू जस्तै शहरी केन्द्रको योजना, व्यापारिक केन्द्रको योजना, आदिलाई एकीकृत हुने
	उपरोक्त सबैको स्वीकृति र कार्यान्वयन सुनिश्चितता
९४. बहुस्थानीय तह भएका वृहत् शहरी क्षेत्र र कोरिडोरको व्यवस्थापनको लागि विद्यमान कानूनी आधार सुधार । यसबीचको अवधिको लागि संक्रमणकालीन अधिकार सम्पन्न समिति तथा प्राधिकरणहरू गठन गर्ने	समीक्षा गरि आवश्यक सुधारहरू
	शहरी विकास ऐन तर्जुमा गरि लागू
	योजना तर्जुमा, विकास र समन्वयबीच तादात्म्यता
९५. अनुसन्धानमा आधारित नीति तथा कार्यक्रमहरूका लागि सहजीकरण गर्ने	प्राज्ञिक तथा निजी संस्थाहरू संगको सहकार्यमा शहरी अनुसन्धानका लागि संस्थागत संरचना निर्माण
	शहरी विकासका विभिन्न पक्षहरूमा भएका क्षेत्रीय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय ज्ञान र अनुभवहरूको आदान प्रदानका लागि सहजीकरण
	राष्ट्रिय शहरी अनुसन्धान संस्थानहरू (विचार भण्डार) र तथ्याङ्क केन्द्रलाई ज्ञान केन्द्रको रूपमा

	स्थापना गर्न सहयोग
९६. सेवा प्रवाह सुधारका लागि राज्य र शहरी नागरिकहरूबीच सामाजिक जवाफदेहिताको विधि अवलम्बन गर्ने	नीति र योजनाहरूको प्रभाव मापनका लागि सामाजिक परिक्षण, योजना तथा कार्यक्रमहरूको सम्पादन अनुगमनका लागि राज्यको नीति तथा योजना तर्जुमा, योजना तयारीमा सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक परिक्षणमा नागरिकहरूको आवाज संस्थागत
९७. नयाँ शहरहरू विकास गर्न र जग्गा विकास आयोजनाहरू कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानूनी आधार, समन्वय र अनुगमन गर्न नगर विकास समितिहरू सुदृढ गर्ने	नयाँ शहर तथा जग्गा एकीकरण आयोजनाहरू कार्यान्वयनका लागि छनौट भएका अधिकार प्राप्त निकायहरू तथा नगर विकास समितिहरूको लेखाजोखा गरि संस्थागत तथा मानव संसाधन विकास योजना तयार
९८. ठूला शहरी पूर्वाधार कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाहरूको स्वपुँजी अंश सहितको विशेष संयन्त्र (Special Purpose Vehicle) बनाउने	काठमाडौंको खास शहरी क्षेत्रमा ठूला योजनाहरू जस्तै द्रुत परिवहन बसको प्रायोगिक योजना कार्यान्वयन

४.८ शहरी जग्गा व्यवस्थापन

प्रमुख सवालहरू :

- जग्गा प्राप्ति र क्षतिपूर्तिका लागि अपर्याप्त व्यवस्था
- शहरी जग्गा बजारमा अनौपचारिक क्षेत्रको प्रभुत्व
- जग्गाको खण्डीकरण र सार्वजनिक जग्गाको अतिक्रमण
- फितलो भूउपयोग नियन्त्रण (समग्र, घनत्व, उपयोग) तथा कार्यान्वयन
- शहरी विकासको असमान लाभ
- शहरी भूउपयोग नीतिको अभाव

अपेक्षित अवस्था	सूचक
प्रभावकारी जग्गा प्राप्ति प्रणाली	जग्गा प्राप्ति कार्य सम्पन्न गर्नका लागि लागेको समय
यथासंभव विकसित घडेरी सहितको प्रभावकारी क्षतिपूर्तिको व्यवस्था	
नियमित/पारदर्शी शहरी जग्गा बजार तथा भूउपयोग प्रणाली	वेबमा आधारित भूसूचना प्रणालीको उपलब्धता

रणनीति	गतिविधि/क्रियाकलाप
जग्गाप्राप्ति	
९९. शहरी जग्गाको क्षतिपूर्तिका लागि न्यायिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने	जग्गा मूल्याङ्कनको निर्देशिका तयार
१००. सरकारद्वारा जग्गा प्राप्ति गरि योजना कार्यान्वयन गर्ने आशय व्यक्त भएको अवस्थामा तोकिएको समयसम्मका लागि मूल्य स्थीर राख्ने व्यवस्था गर्ने	सान्दर्भिक कानूनी तथा निर्देशिकाहरु बनाई लागू
जग्गा बजार	
१०१. भूसूचना प्रणालीको स्थापना र आन्तरिकीकरण गर्ने	जग्गा नापीको विश्वसनीयता सुधार
	शहरी गतिशीलता प्रतिबिम्बित हुनेगरि नापी तथा जग्गाको अभिलेख राख्ने प्रणाली सुधार
	खरिद बिक्रीका लागि जग्गाको उपलब्धताको बारेमा वेबमा आधारित सूचना प्रणाली स्थापना गर्नका लागि निजी क्षेत्रलाई सहजीकरण
१०२. पूर्वाधार तथा वातावरणीय सीमा तथा मापदण्ड अनुसारको भूउपयोग नियन्त्रण स्थापना गर्ने	भूउपयोग नियन्त्रणका लागि पूर्वाधार तथा वातावरणीय सीमा र मापदण्ड तयार गरि कार्यान्वयन सहजीकरण
	विभिन्न भूउपयोग जस्तै: (सुपर मार्केट, पार्टी प्यालेस, वर्कसप, उद्योग, विद्यालय, खेलकुद सम्बन्धी पूर्वाधारहरु, आदि) का कारण सिर्जना हुने शहरी वातावरण सम्बन्धी सवालहरु संवोधनका लागि वातावरण संरक्षण ऐन तथा वातावरण संरक्षण नियमावली संशोधन
	मेल नखाने खालका भूउपयोगहरुलाई निषेध
कृषि क्षेत्र / जग्गाको वर्गीकरण	
१०३. संकटापन्न कृषि जमिनको संरक्षणका लागि प्रोत्साहन / दुरुत्साहन गर्ने व्यवस्था गर्ने	शहरी भूउपयोग नियन्त्रणका लागि कानूनी आधारहरु तर्जुमा गरि कृषि जमिनको खण्डीकरण तथा नयाँ ढाँचामा विकास कार्यहरुलाई दुरुत्साहन
	भूउपयोग नीति अनुरूप जग्गाको न्यूनतम क्षेत्रफल नियन्त्रणका लागि नीतिगत निर्देशिकाहरु तयार
१०४. शहरी तथा ग्रामीण प्रकृतिका जग्गा वर्गीकरण तथा आवधिक रुपमा परमार्जन गरि	वर्गीकरण र संशोधनका लागि कानूनी आधार र निर्देशिकाहरु तयार

पर्याप्त शहरी जग्गा संचित गरि भावी जमिनको मागलाई पूर्ति गर्ने	
१०५. ठूला ठूला जग्गा एकीकरण, जग्गा बैङ्किङ र जग्गा सट्टापट्टा जस्ता विधिहरूद्वारा निजी जमिनको सार्वजनिक स्वामित्व वैकल्पिक उपायहरूको कार्यान्वयन प्राथमिकतामा जोड दिने	पर्याप्त स्रोतको व्यवस्था गरि शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागको विद्यमान जग्गा विकास चक्रिय कोषको समीक्षा गरि बढावा
	भूमि बैङ्किङ र जग्गा सट्टापट्टाको लागि कानूनी आधार र निर्देशिका तयार गर्ने तथा जग्गा विकास तथा जग्गा एकीकरणका विद्यमान कानूनी प्रावधानहरूको समीक्षा

४.९ प्रमुख खाका : राष्ट्रिय शहरी विकास रणनीति

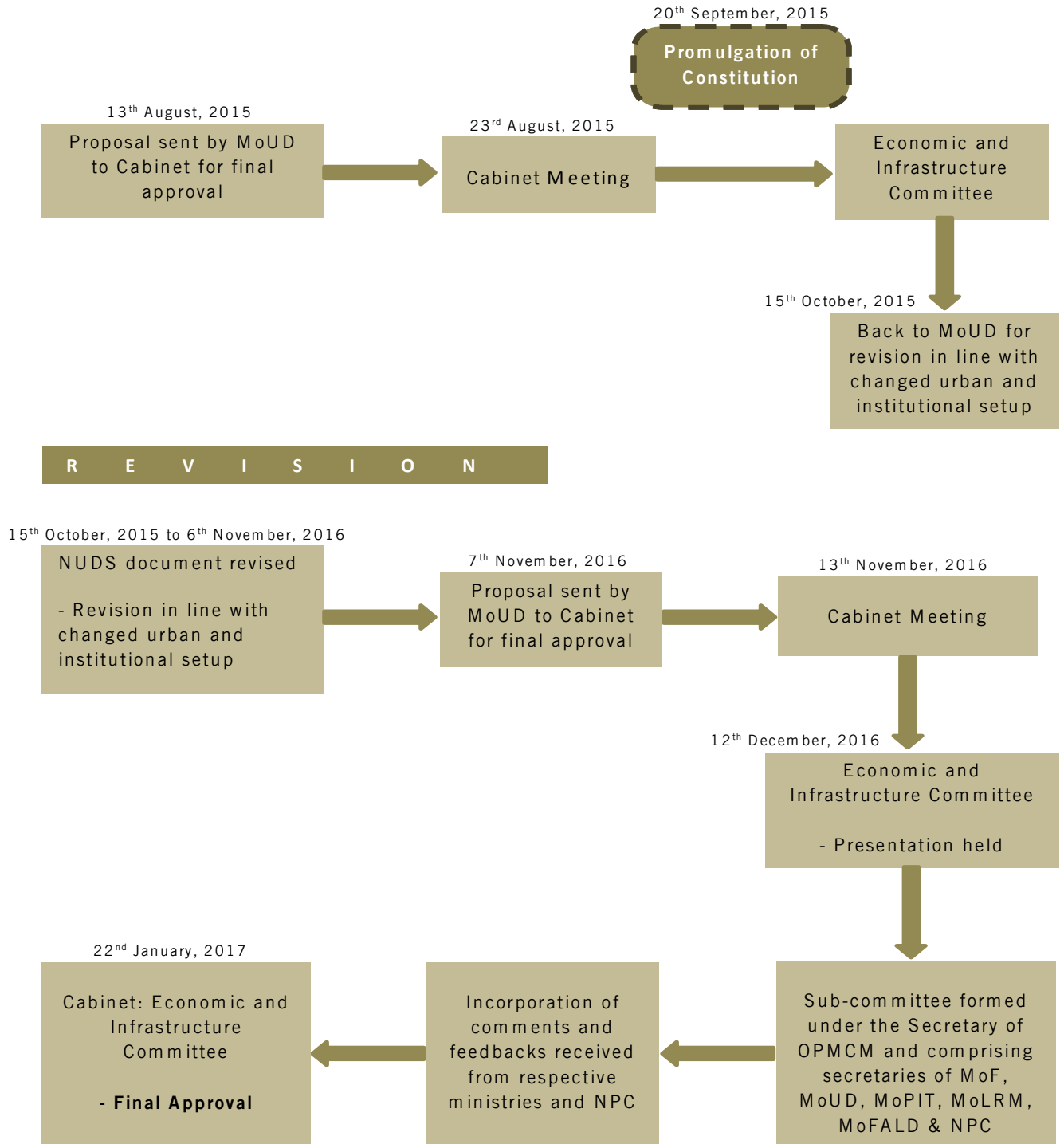
दीर्घकालीन सोच (सन् २०३१) : सन्तुलित एवम् समृद्ध राष्ट्रिय शहरी प्रणाली

समयावधि		अल्पकालीन लक्ष्य (५ वर्षीय)	मध्यकालीन लक्ष्य (१० वर्षीय)	दीर्घकालीन लक्ष्य (१५ वर्षीय)	
शहरी विकासको लक्ष्य/प्रभाव		शहरी जीवनको सुधारिएको गुणस्तर			
शहरी विकासका परिणति		समूहीकृत शहरी अवधारणमा आधारित शहरी विकासको समुन्नत लगानी र व्यवस्थित योजना			
उपलब्धिहरू	विषयगत क्षेत्रहरू	शहरी प्रणाली	पहिचान भएका शहरी संभावना अनुरूप सुधारिएको संयोजन सहितका योजना तथा कार्यक्रम लागू हुने	अन्तर शहरी तथा शहरी-ग्रामीण सम्बन्ध सुदृढ भएको हुने	क्षेत्रीय संयोजन सहित क्षेत्रीय शहरी प्रणाली सुदृढ भएको हुने
		शहरी पूर्वाधार	पूर्वाधार विहीन नगरपालिकाहरूमा आधारभूत पूर्वाधारहरूको विस्तार, प्राथमिकता प्राप्त कोरिडोरहरूमा क्षेत्रीय शहरी भाग र कोरिडोरहरूमा उच्चस्तरीय पूर्वाधारहरूमा लगानी बढेको हुने	सबै नगरपालिकाहरूमा आधारभूत पूर्वाधार स्थापना भएको हुने, प्राथमिकता प्राप्त शहरी क्षेत्र र कोरिडोरहरूमा उच्चस्तरीय/साभ्ना पूर्वाधारहरूमा लगानी बढेको हुने	सबै नगरपालिकाहरूमा आधारभूत पूर्वाधार सुनिश्चित गरिएको हुने, ठूला नगरहरू, शहरी क्षेत्र र कोरिडोरहरूमा उच्चस्तरीय पूर्वाधारमा लगानी बढेको हुने
		शहरी वातावरण	लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण, तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापन / उत्थानशीलताका साथसाथै शहरी वातावरण निर्देशिका, योजनाहरू, भवन निर्माण मापदण्ड अद्यावधिक भएको हुने	लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण, तथा विपद् जोखिम उत्थानशीलताका साथसाथै शहरी वातावरण निर्देशिका, योजनाहरू, भवन निर्माण मापदण्ड कार्यान्वयन भएको हुने	सुधारिएको शहरी वातावरणका निमित्त संस्थागत क्षमता र कृयाकलापहरू सुनिश्चित गरिएको हुने
		शहरी अर्थतन्त्र	उच्च स्रोत संभावना भएका नगरपालिकाहरूमा स्थानीय आर्थिक विकास योजनाहरू तर्जुमा भएको हुने	स्थानीय आर्थिक विकास योजनाको समीक्षा गरि प्राथमिकता प्राप्त नगरपालिकाहरूमा कार्यान्वयन भएको हुने	स्थानीय आर्थिक विकास योजनाका प्रकृया सबै नगरपालिकाहरूमा संस्थागत भएको हुने
		लगानी	शहरी पूर्वाधार विकासका लागि राष्ट्रिय बजेट र लगानी बृद्धि भएको हुने	रणनीतिक योजनाहरू र स्थानहरूमा लगानी बृद्धि भएको हुने	रणनीतिक योजनाहरू र स्थानहरूमा दीगो लगानी बृद्धि भएको हुने
	संयन्त्र	वित्तीय व्यवस्था	अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण उपयुक्ततम बनाउन, राजस्वको आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्न र वित्तीय पहुँचका लागि नीति, योजनाहरू तथा लगानीका साधनहरू कार्यान्वयन गरिएको हुने	कर्जा र लगानीका वैकल्पिक मोडलहरूमा पहुँच बढाई आन्तरिक राजस्वको स्रोतलाई उपयुक्ततम बनाइएको हुने	आत्म निर्भर तथा सक्षम शहरी केन्द्रहरू
		सुशासन	स्थापित सहकार्यको पद्धति र प्रभावकारी पूर्वाधार सेवा सहितको सुदृढ संस्थागत क्षमतायुक्त मन्त्रालय तथा निकायहरूको भूमिका र जिम्मेवारी तोकिएको हुने		
		जग्गा व्यवस्थापन	जग्गा प्राप्तिको लागि कानूनी आधार नीतिहरू तथा निर्देशिकाहरू लागू भएको हुने	जग्गा प्राप्ति प्रकृया, भूसूचना प्रणाली र भूउपयोग नियमावली पूर्णतः कार्यान्वयन भएको हुने	जग्गा प्राप्ति, भूसूचना प्रणाली र भूउपयोग नियमावली संस्थागत भएको हुने

**NUDS APPROVAL PROCESS
AND
LIST OF CONTRIBUTORS**

NUDS APPROVAL PROCESS

The inception of National Urban Development Strategy (NUDS) began in 2013. Although the draft report was prepared in 2015, the urban scene of the country went through some major changes during the finalization phase of NUDS. Hence, the cabinet approval process of NUDS in 2015 was halted. To accord the necessary changes, the document has been revised and updated before its approval on 22nd January, 2017. A schematic diagram that explains the cabinet approval process of NUDS is presented below.

LIST OF CONTRIBUTORS

Revision and Preparation of Final NUDS Document (2015-2017)

Steering Committee

S. No.	Name	Institutions/ Organisations	Designation
1	Secretary	Ministry of Urban Development	Chairman
2	Joint Secretary	National Planning Commission	Member
3	Joint Secretary	Ministry of Finance	Member
4	Joint Secretary	Ministry of Federal Affairs and Local Development	Member
5	Joint Secretary	Ministry of Culture Tourism and Civil Aviation	Member
6	Joint Secretary	Ministry of Industry	Member
7	Joint Secretary	Ministry of Land Reform and Management	Member
8	Joint Secretary	Ministry of Physical Infrastructure and Transport	Member
9	Joint Secretary	Ministry of Science, Technology and Environment	Member
10	Joint Secretary	Ministry of Forest and Soil Conservation	Member
11	Joint Secretary	Ministry of Energy	Member
12	Joint Secretary	Ministry of Information and Communications	Member
13	Director General	Department of Urban Development and Building Construction	Member
14	Director General	Department of Water Supply and Sewerage	Member
15	Chairman	Association of District Development Committee	Member
16	Chairman	Municipal Association of Nepal	Member
17	Executive Director	Town Development Fund	Member
18	Representative	Federation of Nepalese Chambers of Commerce & Industry (FNCCI)	Member
19	Chairman	Nepal Land & Housing Developers' Association	Member
20	Chairman	Regional and Urban Planner's Society of Nepal	Member
21	Planner Representative	Institute of Engineering (Urban Planning Department)	Member
22	Joint Secretary	Physical Planning and Urban Development Division	Member Secretary

Working Group

	Name	Institutions/Organizations	Designation
1	Mr. Shambhu KC	Ministry of Urban Development	Joint Secretary
2	Ms. Ramita Shrestha	Ministry of Urban Development	Senior Divisional Engineer
3	Mr. Prabin Shrestha	Ministry of Urban Development	Engineer
4	Mr. Saugat Thapa	Ministry of Urban Development	Engineer
5	Ms. Barsha Chitrakar	Ministry of Urban Development	Urban Planner Consultant

Contributors for the preparation of NUDS Document

S.N.	Name	Professional Background/Contribution in NUDS
1	Mr. Shambhu KC	Mr. KC is the Joint Secretary at Urban Development and Physical Planning Division, Ministry of Urban Development, Government of Nepal. He holds LLB from Tribhuvan University, Nepal, M.Sc. in Engineering (Civil) from People's Friendship University, Russia and M.Sc. in Urban Management from Asian Institute of Technology, Thailand. As a coordinator of the working group for the revision of NUDS, he has led the NUDS secretariat team at the ministry and has contributed in the cabinet approval process of the document.
2	Dr. Mahendra Subba	Dr. Subba is currently involved at Urban Planning and Development Center, Department of Urban Development and Building Construction as a consultant of Asian Development Bank (ADB). He is a former Joint Secretary of Ministry of Urban Development. He holds Dr.ing from Norwegian University of Science and Technology, Norway. He led the NUDS secretariat team (2013-2015) as a Joint Secretary and contributed in preparation of draft report. He has led the revision of NUDS with analysis of updated data and information. He has been involved in the process of finalization of strategies and activities.
3	Ms. Ramita Shrestha	Ms. Shrestha is the Senior Divisional Engineer at Urban Development and Physical Planning Division, Ministry of Urban Development, Government of Nepal. She holds M.Sc. in Urban Ecological Planning from Norwegian University of Science and Technology, Norway. As a member of the NUDS secretariat, she has been involved in analyzing the revision and updating information and feedbacks received from various ministries.
4	Ms. Barsha Chitrakar	Ms. Chitrakar is working as an Urban Planner at the Ministry of Urban Development, Government of Nepal. She holds a double Master's Degree in International Cooperation and Urban Development from Technical University of Darmstadt, Germany and International University of Catalunya, Spain. She has been involved in the finalization of the document.

Preparation of Draft NUDS Document (2013-2015)

Steering Committee

S. No.	Name	Institutions/ Organisations	Designation
1	Secretary	Ministry of Urban Development	Chairman
2	Joint Secretary	National Planning Commission	Member
3	Joint Secretary	Ministry of Finance	Member
4	Joint Secretary	Ministry of Federal Affairs and Local Development	Member
5	Joint Secretary	Ministry of Culture Tourism and Civil Aviation	Member
6	Joint Secretary	Ministry of Industry	Member
7	Joint Secretary	Ministry of Land Reform and Management	Member
8	Joint Secretary	Ministry of Physical Infrastructure and Transport	Member
9	Joint Secretary	Ministry of Science, Technology and Environment	Member
10	Joint Secretary	Ministry of Forest and Soil Conservation	Member
11	Joint Secretary	Ministry of Energy	Member
12	Joint Secretary	Ministry of Information and Communications	Member
13	Director General	Department of Urban Development and Building Construction	Member
14	Director General	Department of Water Supply and Sewerage	Member
15	Chairman	Association of District Development Committee	Member
16	Chairman	Municipal Association of Nepal	Member
17	Executive Director	Town Development Fund	Member
18	Representative	Federation of Nepalese Chambers of Commerce & Industry (FNCCI)	Member
19	Chairman	Nepal Land & Housing Developers' Association	Member
20	Chairman	Regional and Urban Planner's Society of Nepal	Member
21	Planner Representative	Institute of Engineering (Urban Planning Department)	Member
22	Joint Secretary	Physical Planning and Urban Development Division	Member Secretary

Working Group

	Name	Institutions/ Organisations	Designation
1	Girija Prasad Gorkhali	Ministry of Urban Development	Joint Secretary
2	Postha Raj Dhungana	Ministry of Urban Development	Under Secretary
3	Krishna Murari Neupane	Ministry of Urban Development	Under Secretary
4	Tika Ram Pandey	Ministry of Urban Development	Under Secretary
5	Rajendra Nepal	Ministry of Urban Development	Under Secretary
6	Kabindra Bikram Karki	Ministry of Urban Development	Senior Divisional Engineer
7	Suresh Chandra Acharya	Ministry of Urban Development	Under Secretary
8	Mani Ram Singh Mahat	Town Development Fund	Director

Residential Workshop Participants, June 13-15th 2014

	Name	Institutions/ Organisations	Designation
1	Kishore Thapa	Ministry of Urban Development	Secretary
2	Gopi K. Khanal	Ministry of Federal Affairs and Local Development	Joint Secretary
3	Suresh P. Acharya	Ministry of Urban Development	Joint Secretary
4	Dr. Mahendra Subba	Ministry of Urban Development	Joint Secretary
5	Dr. Pitamber Sharma	Team Leader	
6	Girija P. Gorkhali	Ministry of Urban Development	Joint Secretary
7	Postha Raj Dhungana	Ministry of Urban Development	Under Secretary
8	Mani Ram Singh Mahat	Town Development Fund	Director
9	Suresh Chandra Acharya	Ministry of Urban Development	Under Secretary
10	Padma K. Mainalee	Ministry of Urban Development	Senior Divisional Engineer
11	Ravi Shah	Department of Urban Development and Building Construction	Senior Divisional Engineer
12	Monika Maharjan	Ministry of Urban Development	Engineer
13	Saroj Basnet	NUDS Consultant	Consultant - Urban Infrastructure
14	Dr. Kiran P. Bhatta	NUDS Consultant	Consultant - Urban Economy
15	Yogesh P. Shrestha	NUDS Consultant	Consultant - Urban System
16	Daya Ram Pandey	Ministry of Urban Development	Engineer
17	Pragya Pradhan	Ministry of Urban Development	NUDS Secretariat – Urban planner
18	Arun Poudyal	Ministry of Urban Development	NUDS Secretariat – GIS Expert
19	Kesha Shrestha	Ministry of Urban Development	NUDS Secretariat – Infrastructure planner

Thematic Workshop's Presenters

	Name	Institutions/ Organisations	Topic	Themes
1	Padma Sundar Joshi	UN Habitat	Understanding Urban Poverty in Nepal: Issues and Challenges	Economy
2	Hemanta Dawadi	Federation of Nepalese Chambers of Commerce & Industry (FNCCI)	Impediments for the Growth of Secondary Sectors in Urban Areas	
3	Kiran Prasad Bhatta	NUDS Consultant	Comparative Analysis of Productive Potential (Industrial) of Urban Areas	

4	Sarita Maskey	Department of Urban Development and Building Construction	Planning for Resilient Cities: Challenges and Possibilities	Environment
5	Dr. Bharat Sharma	Expert	Overture on conservation of Urban Natural Environment	
6	Sudha Shrestha	UN Habitat	Inclusive Cities: Social Dimension; Issues, Challenges and Prospects	
7	Dr. BhaiKaji Tiwari	Kathmandu Valley development Authority	Urban Regeneration: Problem and Prospects	Governance
8	Rajendra Giri	Expert	Review on Urban Policy, Legislations and Institutions	
9	Kalanidhi Devkota	Municipal Association of Nepal	संघीय संरचनामा स्वायत्त राजधानी सहर तथा नगरसरकारको संबैधानिकव्यवस्था	
10	BalKrishan Niraula	Ministry of Urban Development	Assessment of Legal Framework for Urban Development	Infrastructure
11	Keshav Bista	Department of Water Supply and Sewerage	Over view of urban water supply and sanitation	
12	Surya Man Shakya	Ex Director SWMTSC	Solid Waste Management in Urban Areas: Challenges and Possibilities	
13	Bhushan Tuladhar	Un Habitat	Urban Mobility & Urban Development :Challenges & Opportunities	
14	Sundar Shyam Shrestha	Dept. of Electricity Development	Urban Energy : Implications on Urban Development and Vice Versa	
15	Mani Ram Gelal	Department of Urban Development and Building Construction	Urban Infrastructure Financing & Role of External Agencies (Challenges & Opportunities)	Investment
16	Radhesh Pant	Investment Board	Private Sector Financing in Urban Infrastructure: Problems and Possibilities	
17	Raghu Ram Bista	Ministry of Federal Affairs and Local Development	Urban Financing System in Nepal	
18	Mani Ram Singh Mahat	Town Development Fund	Perspective on Urban Financing: Augmenting Urban Resource Base (Challenges and Prospects)	
19	Laxman P. Mainali	Nepal Law Commission	Land Acquisition for the Urban Development: Problems and Solutions	Land
20	Min Man Shrestha	Nepal Land and Housing Company	Private Land Market	
21	Umesh Malla	Urban and Regional Planner	Urban Land Use Planning in Nepal: Current Status, Issues and Prospects	
22	Girija Prasad Gorkhali	Ministry of Urban Development	Government Sponsored land and Housing Development	
23	Dr. Surya Acharya	Expert		Linkages
24	Saroj Basnet	NUDS Consultant	Towards the preparation of Urban Infrastructure Strategy	
25	Pushkar Pradhan	Expert	Impediments to the Development of a Balanced Urban System	System
26	Dr Yagya B karki	Expert	Population Dynamics and Urban Growth in Nepal	
27	Yogesh Shrestha	NUDS Consultant	Nepal Urban Development Strategy: Intended Urban System	

Contributors for the preparation of Draft NUDS Document

S. N.	Name	Professional Background/Contribution in NUDS
1	Dr. Pitamber Sharma	Mr Sharma is currently the Chairman of Resources Himalaya Foundation. He holds PhD from Cornell University, USA. As a team leader, he has guided the process of formulation of NUDS and in shaping its outputs.
2	Dr. Mahendra Subba	Mr Subba is the Joint Secretary at Ministry of Urban Development, Government of Nepal. He holds Dr.ing. from Norwegian University of Science and Technology, Norway. As a coordinator of the working group, he has led the NUDS secretariat team at the ministry and has contributed as a writer.
3	Saroj Basnet	Mr Basnet is the Managing Director at WELINK Consultants (P) Ltd. He holds MSc. Urban Planning from Institute of Engineering, Nepal. He has contributed as Expert Consultant: Infrastructure in the preparation of NUDS.
4	Yogesh Purna Shrestha	Mr Shrestha is the Director at NEST (P) Ltd. He holds MSc. Urban Planning from Institute of Engineering, Nepal. He has contributed as Expert Consultant: System in the preparation of NUDS.
5	Dr. Kiran Prasad Bhatta	Mr Bhatta is a free-lance consultant and holds his PhD from Tottori University, Japan. He has contributed as Expert Consultant: Economy in the preparation of NUDS.
6	Kumar Dhamala	Mr Dhamala is the director at Eco-Code Nepal. He holds MSc. Urban Planning from Institute of Engineering, Nepal. He has contributed as Infrastructure Planner in the preparation of NUDS.
7	Girija Prasad Gorkhali	Mr Gorkhali is the Joint Secretary at Ministry of Urban Development, Government of Nepal. He holds MSc. In Engineering (Infrastructure Planning) from University of Stuttgart, Germany. As a member of the working group, he has contributed in formulation and calculation of Urban Infrastructure Condition Index (UICI).
8	Mani Ram Singh Mahat	Mr Mahat is the Director at Town Development Fund, Nepal. He has Masters in Geography from Tribhuvan University, Nepal. As a member of the working group, he has contributed in writing the section on Urban Finance in Chapter 2 and 4.
9	Padma Kumar Mainalee	Mr Mainalee is Senior Divisional Engineer at Ministry of Urban Development, Government of Nepal. He holds M. Arch in Human Settlement from Katholieke Universiteit Leuven, Belgium. As a member of the NUDS secretariat; he has been involved in conceptualization of NUDS, coordinating and conducting thematic workshops and finalization of report.
10	Pragya Pradhan	Ms. Pradhan is working as Planner consultant at the Ministry of Urban Development, Government of Nepal. She holds Master's Degree in Urban and Regional Planning from University of Hawaii, USA. As a member of NUDS secretariat, she has been actively involved in the process of conceptualization and formulation of NUDS.
11	Arun Poudyal	Mr. Poudyal is working as the GIS specialist consultant at the Ministry of Urban Development, Government of Nepal. He holds MSc. in Geo-informatics from University of Twente (ITC), The Netherlands. He has been involved in design and development of spatial database, GIS analysis and mapping of different thematic sectors of NUDS.
12	Kesha Shrestha	Ms. Shrestha is working as the Data Manager at the Ministry of Urban Development, Government of Nepal. She holds Master's in infrastructure Planning from University of Stuttgart, Germany. She has been involved in collection, management and analysis of Statistical and qualitative information in different thematic sectors of NUDS
13	Barsha Chitrakar	Ms. Chitrakar is working as a Planner consultant at the Ministry of Urban Development, Government of Nepal. She holds double Master's Degree in International Cooperation and Urban Development from Technical University of Darmstadt, Germany and International Cooperation in Sustainable Emergency Architecture from International University of Catalunya, Spain. She has been involved in analysis of statistical and qualitative information of NUDS.
14	Samjhana Shah	Ms. Shah is working as Publication Expert at the Ministry of Urban Development, Government of Nepal. She has contributed in designing and publishing of the final document.

Ministry of Urban Development

Brief Introduction

Ministry of Urban Development was established on May 18, 2012 by the Government of Nepal. The ministry deals with formulation, implementation, monitoring and evaluation of policies, plans and programs related to housing, building construction and urban development. The ministry's vision is to have planned, clean and beautiful cities with adequate infrastructure and amenities. Its mission includes developing clean and beautiful cities, affordable housing and safe buildings.

